

İSTANBUL
TOPKAPI
ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ
EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**1893 ŞİKAGO FUARI'NDA OSMANLI DEVLETİ'NİN
TEMSİLİYETİNİN SULTAN II. ABDÜLHAMİD'İN PROPAGANDA
ANLAYIŞINDAKİ YERİ**

YÜKSEK LİSAS TEZİ

ERDOĞAN ÇUBUK

Tarih Anabilim Dalı

Tarih Bilim Dalı

TEMMUZ, 2022

**1893 ŞİKAGO FUARI'NDA OSMANLI DEVLETİ'NİN TEMSİLİYETİNİN SULTAN
II. ABDÜLHAMİD'İN PROPAGANDA ANLAYIŞINDAKİ YERİ**

YÜKSEK LİSAN TEZİ

ERDOĞAN ÇUBUK

2020401002

Tarih Bölümü Anabilim Dalı

Tarih Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof.Dr. M. Metin HÜLAGÜ

TEMMUZ, 2022

KABUL VE ONAY

20/07/2022

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY FORMU

Tarih Anabilim Dalı, Tarih Tezli Yüksek Lisans Programı Programı 20220401002 numaralı öğrencisi **Erdoğan ÇUBUK**'ın “**1893 ŞİKAGO FUARI'NDA OSMANLI DEVLETİ'NİN TEMSİLİYETİNİN SULTAN II. ABDÜLHAMİD'İN PROPAGANDA ANLAYIŞINAKİ YERİ**” konulu Yüksek Lisans tezi Enstitümüz Yönetim Kurulunun 20/06/2022 tarihli ve 2022/13 sayılı Yönetim Kurulu kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile 20.07.2022 tarihinde kabul edilmiştir.

	<u>Unvan</u>	<u>Adı Soyadı</u>	<u>Üniversite</u>	<u>İmza</u>
ASIL ÜYELER				
Danışman	Prof. Dr.	M. Metin HÜLAGÜ	İstanbul Topkapı Üniversitesi	
1. Üye	Dr. Öğr. Üyesi	Huriye EMEN	İstanbul Topkapı Üniversitesi	
2. Üye	Doç. Dr.	Alev DURAN	İstanbul Aydın Üniversitesi	
YEDEK ÜYE				
1. Üye	Prof. Dr.	Osman Can ÜNVER	İstinye Üniversitesi	

ONAY

Dr. Öğr. Üyesi Bora GÜNDÜZYELİ
Enstitü Müdürü

(*) Oybirliği/Oyçokluğu hâli yazı ile yazılacaktır.

(**) Kabul / Ret veya Düzeltme kararı hâli yazı ile yazılacaktır.

AKADEMİK DÜRÜSTLÜK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi Olarak sunduğum **“1893 Chicago Fuarı’nda Osmanlı Devleti’nin Temsiliyetinin Sultan II. Abdülhamid’in Propaganda Anlayışındaki Yeri”** başlıklı çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmam içerisinde kullanıldıkları yerde atıf yapıldığını belirtir ve onurumla doğrularım.

Temmuz,2022

Erdoğan ÇUBUK

TEŞEKKÜR

Öncelikle tez araştırma sürecinde desteğini esirgemeyen bana yol gösteren desteğini her zaman yanımda hissettiğim, engin bilgi ve tecrübesiyle beni yönlendiren değerli danışman hocam **Prof. Dr. M. Metin HÜLAGÜ**'ye en içten teşekkürlerimi sunarım.

Eğitim ve öğretim aşamasında her zaman desteğinin esirgemeyen, iyi ve kötü günde hayatımın her alanında yanımda olan, kıymetli eşim **Sn. Sümeyye ÇUBUK**'a ve canım oğlum **Ahmet Yusuf Çubuk**'a teşekkür ederim.

Meslek hayatında beni yönlendiren, ilgilerini hiçbir zaman esirgemeyen, her zaman yanımda olan, motivasyonumu yüksek tutan, tez çalışmamda bana desteklerini esirgemeyen **Özel Kurtköy Doğa Anadolu Lisesi ailesine** şükranlarımı sunarım.

Yazma süreci aşamasında bilgi ve önerileriyle beni yönlendiren **Sn. S. Mahmut AKÇAEL**'e ve kıymetli arkadaşlarıma teşekkürler ederim.

Erdoğan ÇUBUK

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	ii
AKADEMİK DÜRÜSTLÜK BEYANI	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLO LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR	viii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT	x
1. GİRİŞ	1
2. FUAR KAVRAMININ GELİŞİMİ	6
2.1. Fuar Kavramının Gelişimi	6
2.2. Dünyada Fuarcılığın Gelişimi	8
2.3. Osmanlı Devleti'nde Fuarcılığın Gelişimi	10
3. PROPAGANDA KAVRAMININ GELİŞİMİ	12
3.1. Propaganda Anlayışı ve Kökenine Kısaca Bakış	12
3.2. Dünyada Propaganda Anlayışı	13
3.3. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Propaganda Çalışmaları	15
4. OSMANLI DEVLETİ'NİN KATILDIĞI DÜNYA FUARLARI	17
4.1 1851 Londra Fuarı	17
4.2. 1855 Paris Fuarı.....	19
4.3. 1863 Sergi-i Umumi Osmani	20
4.4. 1867 Paris Fuarı.....	22
4.5. 1873 Viyana Fuarı	26
4.6. 1876 Philadelphia Centennial Dünya Fuarı	28
4.7. 1889 Paris Fuarı.....	30
4.8. 1894 İstanbul Dersaadet Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi.....	32
4.9. 1900 Paris Fuarı.....	33
4.10. 1904 St. Louis Satın Alma Sergisi	34
5. 1893 CHİCAGO KOLOMB DÜNYA FUARI	36
5.1. Chicago Şehri'nin Kısa Tarihi.....	36
5.2. Chicago Fuarı'nın Amacı ve Önemi.....	37
5.3. Fuar için Yapılan Hazırlıklar, Mimari Çalışmalar, Alanı ve Ana Konuları	41
5.4. Chicago Fuarı'nın Açılışı Diğer Gelişmeler ve Fuarın Kapanışı	47
6. OSMANLI DEVLETİ'NİN CHİCAGO FUARI'NA KATILIMI.....	50
6.1. Fuara Osmanlı Devleti'nin Davet edilmesi.....	50
6.2. II. Abdülhamid'in Chicago Fuarı'na Katılma Amacı.....	51
6.3. Chicago Fuarı'nda Görevlendirilecek Kişiler ve Fuar Komisyonun Kurulması.....	53
6.4. Sergide Yapılan Hazırlıklar ve Alınan Önlemler	54
6.5. Dersaadet Ticaret Odası'nın Chicago Fuarı'na Katılması	55
6.6. Fuar Komiseri İbrahim Hakkı Bey (1863-1918).....	56

6.7. Fuara Katılım Gösteren Şehirler ve Ürünler	57
6.8. Osmanlı Devleti'nin Resmi Açılış Töreni ve Cülus Kutlaması	58
6.9. Türk Caminin Yapılması.....	59
6.10. Chicago Fuarı'nda At Meydanı, Yılanlı Sütun, III. Ahmet Çeşmesi Dikilitaş'ın Sergilenmesi	62
6.11. Arap Atlarının Chicago Fuarı'na Getirilmesi ve Sonuçları	63
6.12. Chicago Fuarı'nda Fuarına Yeniçeri Kıyafetlerinin Sergilenmesi	64
6.13. Osman Hamdi Beyin Tabloları ve Belli Başlı Teşhir Ürünleri	65
6.14. Fuarda Kazanılan Ödüller ve Karşılaşılan Eksiklikler	66
6.15. Chicago Fuarına Kadınların Resmen Davet Edilmesi ve Amerika'da Yeni Kadınlık Anlayışı	67
7. CHİCAGO SERGİSİ'NDE OSMANLI DEVLETİNİN PROPAGANDA ÇALIŞMALARI.....	71
7.1. ABD'de İlk Osmanlı Gazetesi'nin Çıkarılması	71
7.2. Ubeydullah Efendi (1858-1937).....	73
7.3. Süleyman El Bustâni	74
7.4. Osmanlı Tiyatrosunun Sergilenmesi (Türk Odeon Tiyatrosu).....	74
7.5. Osmanlı Basınında Chicago Fuarı ve Servet-i Fünun Dergisi	76
7.6. ABD Kamuoyunda Osmanlı Devleti'nin Fuara Katılması ve Etkileri	79
7.7. Chicago Fuarı'nda Osmanlı İmparatorluğu Yerine Türkiye Kavramının Kullanılması	84
8. SONUÇ.....	87
KAYNAKLAR.....	97
EKLER.....	107
EK: 1	107
EK: 2	108
EK: 3	109
EK: 4	110
EK: 5	112
EK: 6	114
EK: 7	115
EK: 8	116
ÖZGEÇMİŞ	118

TABLO LİSTESİ

Tablo 4.1. Fuara katılılardan tahsil edilen miktar	43
Tablo 4.2. Fuar alanına katılım ücreti	48

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.DVN. MKL	: Bâb-1 Âsafî Divan-ı Hümayun Mukavele Kısmı
Y.PRK. HH	: Yıldız Perakende Evrakı Hazine-i Hâssa
BEO	: Bâbîâli Evrak Odası Evrakı
BOA	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	: Çeviren
DH. MKT	: Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi
DTO	: Dersaadet Ticaret Odası
H	: Hicri
HR. SYS	: Hariciye Nezareti Siyasi
HR.İD	: Hâriciye Nezareti İdare
İ.MMS	: İrade Meclis-i Mahsus
İ.TAL	: İrade Taltifat
M	: Miladi
MİL. E	: Millî Emlak'tan Devralınan Belgeler
Nr	: Numara
Y.A.HUS	: Yıldız Arşivi Hususi Maruzat
Y.EE.d	: Yıldız Esas Evrakı Defterleri
Y.MTV	: Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y.PRK. ASK	: Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat
Y.PRK. AZJ	: Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal
Y.PRK. EŞA	: Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik
Y.PRK. HH	: Yıldız Perakende Evrakı Hazine-i Hassa

ÖZET

1893 CHİCAGO FUARI'NDA OSMANLI DEVLETİ'NİN TEMSİLİYETİNİN SULTAN II. ABDÜLHAMİD'İN PROPAGANDA ANLAYIŞINDAKİ YERİ

Bu tezin temel amacı XIX. yüzyıla damgasını vuran özellikle sanayileşmeyle beraber ortaya çıkan uluslararası fuarlardan yola çıkarak özellikle 1893 Chicago Fuarı örnek alınarak Sultan II. Abdülhamid'in yaptığı propaganda çalışmalarını yakından incelemektir. Dış dünyaya her zaman açık olan Osmanlı Devleti dünya ve Avrupa'da meydana gelen gelişmeleri yakından takip etmeye çalıştı. XIX. yüzyılda artan sömürgecilik ve küresel ticaret uluslararası fuarların doğmasına yol açtı. Osmanlı Devleti uluslararası fuarlarda kendini kutsatmaya gayret eden devletlerle rekabet edebilme amacıyla elinden geldiği imkânlarla bu fuarlara katılım göstermeye çalıştı. Gerçekleşen bu fuarların ekonomik, kültürel boyutu olduğu kadar siyasi ve propaganda yönü de bulunmaktaydı. Özellikle XIX. yüzyıl fuarlarının içerisinde önemlilerinden biri de Amerika'nın keşfinin 400. yılı münasebetiyle düzenlenen Chicago Fuarı oldu. Osmanlı Devleti bu yıllarda karşılaştığı iç ve dış sorunlar nedeniyle Chicago Fuarı'nı devletin propagandası için önemli bir araç olarak gördü. Sultan II. Abdülhamid propaganda çalışmalarında temel felsefe olarak bir yönü Batı'ya açık modern, diğer yönü ise geleneklerine, inançlarına bağlı bir devlet imajı çizmekti. Bunu gerçekleştirebilmek için devletin elindeki tüm olanakları kullanmaya özen gösterdi.

Araştırmada başta Başkanlık Osmanlı arşiv belgeleri, fuar sürecinde çıkan gazeteler, döneme ait Avrupa gazeteleri, Chicago Fuarı münasebetiyle Amerika Birleşik Devletleri gazeteleri, Amerikan Kongre Kütüphanesi Kaynakları, Chicago Üniversitesi yayınları, 1893 Chicago Fuarı komitesinin yayınladığı kaynaklar, fuar nedeniyle basılan kitaplar, Atatürk Kütüphanesi kaynaklarında yer alan Musavver Chicago Gazetesi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi kaynakları başta olmak üzere diğer kaynaklardan istifade edilmiştir.

Anahtar kelimeler: *fuar, propaganda, Sultan II. Abdülhamid, 1893 Chicago Fuarı, Osmanlı Devleti, halifelik*

ABSTRACT

THE REPRESENTATION OF THE OTTOMAN STATE AT THE 1893 CHICAGO FAIR IN ACCORDENCE TO SULTAN ABDŪLHAMĪD'S APPROACH TO HIS PROPAGANDA POLICY

The main purpose of this thesis is to closely examine the propaganda works of Sultan Abdulhamid, especially by taking the 1893 Chicago Fair as an example, starting from the international fairs that emerged widely with new innovations in the field of industrialization, which at the time left its significant mark on the 19th century. The Ottoman Empire, which was always open to the outside world, tried closely to follow the developments in the World and Europe. Increasing colonialism and global trade in the 19th century gave rise to international fairs. The Ottoman Empire tried to participate in these fairs with all the means it could, in order to compete with the states that were trying to push themselves in international fairs. These fairs had an economic and cultural dimension as well as a political and propaganda aspect. One of the most important fairs of the 19th century, in particular, was the Chicago Fair, which was held to commemorate the 400th anniversary of the discovery of America. The Ottoman Empire viewed the Chicago Fair as an important tool for propaganda of the state due to the internal and external problems it faced during those years. The basic approach in the propaganda works of Sultan Abdulhamid, was to paint an image of a modern state that was open to the West, and the other aspect was a state that adhered to its traditions and beliefs. In order to achieve this, he used all the means available to the state.

The main resources that were used in this research are as follows; The Ottoman archive documents of the Presidency, The newspapers published during the fair, The European newspapers of the era, The United States newspapers on the occasion of the Chicago Fair, The American Library of Congress Resources, The publications of the University of Chicago, The sources published by the 1893 Chicago Fair committee, The books published due to the fair, and resources derived from Atatürk Library. Some other important sources were; Musavver Chicago Newspaper and Istanbul University of Rare Books Library.

Keywords: *fair, propaganda, Sultan II. Abdulhamid, 1893 Chicago Fair, Ottoman Empire, caliphate*

1. GİRİŞ

1893 yılında Amerika'nın keşfinin 400. yılı münasebetiyle Chicago'da düzenlenen o zamana kadar organize edilen fuar içerisinde en büyüğü olan 1893 Chicago Fuarı'nda Osmanlı Devleti'nin temsiliyetinin II. Abdülhamid'in propaganda anlayışındaki yeri tez çalışmasının ana konusunu oluşturmaktadır. Bununla birlikte II. Abdülhamid Dönemi'nde yapılan propaganda çalışmalarının Amerika Birleşik Devleti üzerindeki etkisi araştırıldı. II. Abdülhamid Dönemi'nde yaşanan siyasi sorunlara paralel olarak bu dönemde organize edilen fuarlardan yola çıkarak Sultan'ın fuarlar üzerinden yaptığı çalışmaların propaganda yönü üzerindeki soruya cevap arandı. II. Abdülhamid fuarların dünya siyasetine etkisinin tahta çıkmadan önce farkındaydı bu nedenle hükümdarlığı döneminde fuarlara büyük önem verdi. Amerika Birleşik Devletleri'nin özel davetiyle Osmanlı Devleti'nin katıldığı 1893 Chicago Fuarı'nın kapsamı, bütçesi, katılan devletler, teknik gelişmeler, karşılaşılan sorunlar ve diğer fuarlardan farkları üzerinde duruldu. Bununla birlikte Chicago Fuarı'na Osmanlı Devleti Batılı kaynaklarda Türkiye olarak değerlendirilmesi konusuna yer verildi.

Çalışma kapsamında Osmanlı Devleti'nin fuar öncesi yaptığı çalışmalar, İstanbul Ticaret Odası'nın fuar için yaptığı hazırlıklar yurtiçi ve yurtdışındaki etkileri ayrıntılı olarak incelendi. Özellikle yapılan çalışmaların Sultan II. Abdülhamid'in propaganda ve imaj çalışmaları üzerindeki etkisine vurgu yapıldı.

Sanayi Devrimi'nin etkisiyle sermaye birikimi, buluşlar, sömürgelerden elde edilen ucuz hammadde ve yeni pazarlar uluslararası ticareti etkiledi. Batı dünyası, XVIII. yüzyıldan itibaren teknolojinin gelişmesiyle ve ulaşım imkânlarının artmasıyla birlikte küresel hale geldi. Küresel hale gelen Batı dünyası düzenlediği uluslararası fuarlarla kendi propagandasını yapmaya çalıştı. Dünya fuarı Batı ve Doğu'nun diyalogunu ve birbirlerine etkilerini siyasi mücadele dışına taşıyarak ticari mecralara taşımaya yol açtı. Batı ile Doğu arasındaki temasların aratması bir nedeni de ticari ilişkilerin artmasına paralel olarak iletişim olanaklarının artmasıydı. Doğu ile Batı

arasındaki mücadele dünya fuarlarında zaman zaman mimari, sanat, askeri, politik alanlarda kendini gösterdi.

Osmanlı Devleti'nde uluslararası fuarlara katılım Sultan Abdülaziz Dönemi'nde başladı ve II. Abdülhamid Dönemi'nde önemli ivme kazandı. Sultan Abdülaziz Batı dünyasındaki gelişimleri yakından takip etmek amacıyla ilk kez Avrupa başkentlerine seyahat düzenledi ve Batı'daki teknik gelişmeleri yakından görme fırsatı elde etti. Bu fuarlara katılırken İslami hassasiyetlerden taviz vermeden çağdaş devlet ve değişim temel perspektifiydi.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı parçalanma süreci içerisindeydi. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı akabinde imzalanan Ayastefenos ve Berlin antlaşmaları'yla Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlığını kazandı. İngiltere önce Kıbrıs'ı daha sonra Mısır'ı işgal etti. Osmanlı Devleti'nin yıkılışını geciktiren en temel unsur II. Abdülhamid'in siyasi ve diplomatik çalışmalarıydı. Özellikle Avrupa ulusları arasındaki rekabet Osmanlı Devleti'nin siyasi ömrünün uzamasını sağladı. 1881 yılında kurulan Düyun-u Umumiye İdaresi ile Osmanlı ekonomisi Batılı devletlerin denetimine girdi. Sultan II. Abdülhamid'in hükümdarlık yıllarının ilk evrelerinde 1878 Paris Fuarı gerçekleştirilmişti. Ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle bu fuara katılım sağlanamadı. Daha sonra Fransız Devrimi'nin 100.yılı nedeniyle 1889'da gerçekleşen fuara aralarında Osmanlı Devleti'nin de bulunduğu monarşiyle yönetilen birçok devlet bu fuara katılmadı.

Osmanlı Devleti 1876 yılında Amerika'nın bağımsızlığını kazanması nedeniyle ilk kez Amerika'da bir fuara katılım gösterdi. Bu fuara kapalı çarşı, kahveevi stantlarıyla katılım gösterdi. Philadelphia'da gerçekleşen bu fuara kırktan fazla devlet katıldı. Bağımsızlık bildirgesinin 100. yılının kutlamak amacıyla Philadelphia şehri fuar için özellikle seçildi. 1893 Chicago Fuarı Osmanlı'nın Avrupa'yla ve Amerika'yla ilişkisi bakımından farklı bir konumda bulunmaktaydı. Gerek Amerika'nın Osmanlı Devleti'nde toprak talebinde bulunmaması gerekse Türk-Amerikan ilişkileri için Chicago Fuarı farklı bir yerdeydi.

II. Abdülhamid devletin varlığını devam ettirmesi için askeri ve siyasi tedbirlerin yeterli olmayacağını farkında olduğundan propaganda unsurlarını diplomatik bir güç olarak kullandı. Sultan'ın en etkili kullandığı propagandan araçlarından biri Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderdiği fotoğraflar oldu. Geniş dünya vizyonu, Batı'daki gelişmeleri yakından takibi Sultanı yeni arayışlara itti. Sultan II. Abdülhamid

fotoğraflar sayesinde devletin tanıtımına önem verdi. Çekilen fotoğraflarda Türk eğitim kurumlarındaki kız çocuklarının okullarda bulunduğu resimlerin yer alması kız çocuklarının eğitime verilen önemin göstergesiydi. Bunun dışında Osmanlı Devleti Avrupa'nın siyasi manevralarına karşı içeride çeşitli ıslahatlar yaparak karşı koymaya çalıştı. Osmanlı yönetimi Batı'daki gelişmeleri yakından takip ederek özellikle askeri, teknik, hukuk, ticari ve eğitim alanlarında yeni şartlara kendini uydurmaya çalıştı. 1893 Chicago Sergisi'nde Osmanlı Devleti'nin kimliğini yansıtan kültürel öğelerin bulunmasına önem verildi. Bu öğelerden bazıları Türk caminin yapılması, yeniçeri kıyafetlerinin Chicago'da sergilemesi, Arap atlarının Amerika'ya getirilmesi sayılabilir.

Batı toplumları Osmanlı Devleti'ne "Hasta adam" gözüyle bakıyordu. II. Abdülhamid Döneminde yaşanan Ermeni meseleri nedeniyle II. Abdülhamid ile ilgili "Kızıl Sultan" algısı oluşmuştu. Bu algı Batı'daki okul kitaplarında bile yer almaktaydı. Bunun dışında tartışılan bir diğer konu da Osmanlı halifeliği durumuydu. Sultan'ın halifelik sıfatını İslam dünyasında itibarsızlaştırma adına özellikle İngilizler tarafından ortaya atılan İslam halifesi Hz. Muhammed'in soyundan gelmeli tartışması; fuarda özellikle Müslümanların lideri ve İslam halifesi kavramının üzerinde durulması gerekli kılınmıştı (Williams, 2016, s. 138-139).

Osmanlı için fuarcılık savaş ve siyasi kaygıların dışında Batı kimliğinin parçası haline gelmek için yeni bir çıkış olarak görülmekteydi (Shaw, 2004, s.101-102). Osmanlı Devleti dışarıdaki gelişmeleri yakından takip ederek dünyanın o dönemde büyük bir yenilik olarak ortaya çıkan dünya fuarları modasına uyum gösterdi. Düzenlenen ilk uluslararası fuar olan 1851 Londra Fuarı'ndan itibaren katılım gösteren Osmanlı Devleti dünya fuarlarında İslam'ı batı dünyasında temsil eden imaj ortaya koymaya çalıştı. 1863 yılında uluslararası fuarlarda elde ettiği tecrübelerle İstanbul'da fuar gerçekleştirdi. Osmanlı Devleti için yurtdışında kendini gösterme isteği önemli bir eylem olarak görülmekteydi. Bu nedenle fuarlara katılım önemliydi. Fuarlar Osmanlı'nın dünyaya açılım kapısıydı ve propaganda sanatının alanları olarak görülmekteydi. Propaganda, Osmanlı açısından dışarıda yapılan faaliyet değildi aynı zamanda sesini dünyaya duyurma, kendi değerlerini dışarı tanıtmak için önemli bir araçtı (Şen, 1996, s. 228-228).

Uluslararası fuarlarda temsiliyetinde kendine özgü kültürel özelliklerine önem vermesine rağmen oluşturduğu fuar alanları Batı'nın ilgisini çekmek için Batılı

mimarlar tarafından tasarlandı. Gerek İslam coğrafyasının geniş ve etki alanının büyük olması gerekse bölgesel çeşitliliğe karşın, Batı dünyası Osmanlıyı tek bir kültür olarak değerlendirdi (Ergüney, 2015, s. 119-123) .

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır:

Giriş bölümünün ardından fuarcılık, propaganda kavramı ve Osmanlı Devleti'nin katıldığı Uluslararası fuarlara katılım amacı, söz konusu fuarların Avrupada'ki tesiri ve Osmanlı Devleti'ne katkıları üzerinde değinilmiştir.

Birinci bölümde ise Chicago kentinin kısa tarihi, Chicago Fuarı'nın ABD için önemi üzerinde durulmuştur. Yine bu bölümde Osmanlı Devleti'nin fuar için yaptığı çalışmalardan yola çıkarak daha önce Avrupa'da düzenlenen fuarlarla farklı yanları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, Chicago Fuarı'na Osmanlı Devleti'nin ABD tarafından davet edilmesiyle başlayan Osmanlı ile ABD arasında yakınlaşma sonucunda ikili ilişkilerin gelişmesi amacına yönelik çalışmalar ele alınmıştır. Yine bu bölümde Osmanlı Devleti mesafenin uzak olmasına rağmen daha önce katıldığı fuar tecrübelerinden yola çıkarak Chicago Fuarı için ülke içinde yapılan hazırlık çalışmaları incelendi. Bu bölümün son kısmında ise Amerikan ve Avrupa toplumunun Osmanlı kadınına bakış açısından yola çıkarak Sultan II. Abdülhamid'in Avrupa'nın Avrupanın bakış açısını değiştirmek amacıyla Chicago Fuarı'nda yaptığı çalışmalar üzerinde duruldu.

Üçüncü bölümde Chicago Fuarı'nda Osmanlı Devleti'nin yaptığı propaganda çalışmaları üzerinde durularak özellikle Amerikan Kongre Kütüphanesi, Osmanlı arşiv belgeleri araştırılmış, Chicago Fuarı için yayınlanan kitaplar taranmış aynı zamanda bu dönemde çıkarılan gazeteler yakından incelenmiştir. Bu bölümde Osmanlı Devleti dönemin en önemli propaganda araçlarından biri olan gazeteleri propaganda aracı olarak kullandığını yakından görülmektedir. Bu amaçla ilk kez Chicago Fuarı süresince ABD'de gazete çıkarılması üzerinde duruldu. Basın ve yayıncılık dışında Osmanlı Devleti'nin önem verdiği alanlardan biri de sanattı. Sanat çalışmalarının geliştiği bu dönemde Osmanlı tiyatro sanatının önemli bir araç olarak kullandı. Tiyatronun propaganda çalışmaları için önemini bilen Osmanlı bu fuarda Türk Odeon Tiyatrosu kurdu. Bu bölümde Osamanlı Devleti'nin kurduğu Türk tiyatrosu ele alındı. Bu bölümde ele alınan konulardan biri de Chicago Fuarı kaynaklarında ve dönemin gazetelerinde Osmanlı Devleti kavramı yerine belgelerde Türkiye kavramının geçmesi üzerinde duruldu.

Sonuç kısmında ise Chicago Fuarı'na Osmanlı Devleti'nin katılmasının Amerikan kamuoyunda ve Türk kamuoyundaki etkisi analiz edildi. Bununla birlikte Chicago Fuarı dolayısıyla bu dönemde basılan kaynaklar yakından incelenerek Amerikan kaynaklarında Osmanlı Devleti'nin fuara katılmasını etkisi ile ilgili çıkarımlarda bulunulmuştur.

2. FUAR KAVRAMININ GELİŞİMİ

2.1. Fuar Kavramının Gelişimi

Latince festival, bayram, tören anlamına gelen “feriae” kelimesinden türeyen fuar sözcüğü Fransızcadan Türkçeye geldi. Türkçede fuar sözcüğünün karşılığı olan fuar kelimesi ürünlerin organizasyonlarla teşhir edilmesi anlamına gelmiştir. Diğer bir anlamı da alıcı ve satıcıların bir araya geldiği kalıcı olmayan pazarlar olarak da kullanılmaktadır. Bununla birlikte fuar tanımı üzerinde tek bir anlamı olduğu kesin değildir. Dolayısıyla pazar kavramından günümüzde EXPO’ya kadar süreç içerisinde anlamsal ve kavramlar olarak değişime uğradığı kesindir (Memiş, 2020, s. 190).

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisinde fuar kavramı “*ticareti geliştirmek, için kurulan geçici pazar*” olarak tanımlanmaktadır (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi , 1986, s. 183).

Amerikan Birleşik Devletleri Başkanı William McKinley Buffalo, NY’deki 1901 Pan-Amerikan Fuarı’nda konuşmasında fuarları şu şekilde tanımlamaktaydı: “*Fuarlar ilerlemenin zaman bekçileridir. Dünyanın ilerlemesini kaydederler. İnsanların enerjisini, girişimlerini ve zekâsını harekete geçirirler ve insan dehasını hızlandırırlar. Evin içine girerler, insanların günlük yaşamını genişletir ve aydınlatırlar*” (Amerikan Kongre Kütüphanesi Resmi Web Sitesi, 2022).

Fuarcılığın tarihçesi panayırlardan pazarlara, sergilere kadar fuar adının yaygınlaşması çeşitliliğinin artması zamanla niteliğinin değişmesine yol açtı. Ticari olarak ortaya çıkan fuarlar zamanla evrimleşerek eğlence niteliği kazandı. Bu gelişme katılımcı sayısının artmasına neden oldu. Fuarcılık pazarlama yönteminin tarihsel olarak değişimindeki izleri taşımaktadır. Bu izler şu şekilde sıralanmaktaydı:

1. Üretim odaklı dönem
2. Ürün odaklı dönem
3. Satış odaklı dönem

4. Pazarlama odaklı dönem

Bu nedenledir ki fuarcılık ve pazarlama iç içe geçmiş yapıdaydı. Bir başka durum ise eğlencenin, imajın, propagandanın, dini ve siyasi içeriklerin ağırlığı fuarlarda görülebilmektedir (Köktürk & Songur, 2019).

Fuarlar zamanla devletlerin ekonomik bir savaşın parçası olarak kullanıldı ve bunun sonucunda fuarlar uluslararası bir nitelik kazandı. Amerika ve Avrupalı devletler ulusal, uluslararası sergilerini düzenlemeye başladılar. İlk uluslararası fuarların temeli 1798 yılında Paris’te atıldı. Fuar ihtilalden hemen sonra dönemin yöneticileri Marquis De Avize ve François De Neufchâteau tarafından düzenlendi (Karaoğlu, 2019, s. 42). İlk ulusal düzeyde fuar İngiltere’de 1828 yılında açıldı (Tekdemir, 2018, s. 293).

Hem ekonomik hem de kültürel propaganda unsurlarından olan fuarlar profesyonel olarak organize edilmesi gereken çalışmalardır. Fuarlar, ülkelerin gelişmişlik seviyesini tüm dünya ülkelerine tanıtılması için önemli bir araç olarak kullanıldı.. İstanbul Ticaret Odası’nın yayınladığı 1997-1998 yılı yurt içi endüstriyel sektörler fuarlar takviminde Özarslan fuar çalışmaları için şu ifadeyi kullanmaktadır:

“Fuarlar, insanlığın en eski ticari reklam araçları olup, endüstri çağıyla birlikte gelişmeye ve özellikle de teknolojik gelişmeleri yansıtmaya yönelmiş ve günümüzde rekabetçi pazar ekonomilerinde geçerli olan en etkili pazarlama araçlarından biri olmuştur. Yine iyi düzenlenmiş fuarlar ülkelerin tanıtımına ve ekonomisine önemli yararlar sağlayacaktır” (Özarslan, 1998).

Fuarlar XIX. yüzyılda ulus devletlerin ekonomik ve siyasi olarak güçlenmesine etki etti. Dünyadaki uluslararası fuarların Amerika ve Avrupa’nın organize etmesi fuar sayılarının artmasına, ticaret hacminin genişlemesine, üretilen ürünlerin dünya pazarlarına tanıtılmasına neden oldu.

XIX. yüzyıldan itibaren fuarlar eğlence anlayışıyla birleştirilmeye çalışarak daha dikkat çekici hale getirilmeye çalışıldı. Döneme ait eğlence anlayışıyla birleştirilen yeniliklerden olan dönme dolaplar, tekerlekler, elmadan yapılan şaraplar, çeşitli aletler dünya fuarlarında tanıtıldı. Paris Sergisi için Eyfel neyse, Kolomb Fuarı için dönme dolap aynı anlama gelmekteydi. Zaman içerisinde ulaşım, haberleşme, teknolojik imkânların artması, nüfusun geniş alanlara yayılması nüfus artışı, sanayi toplumunun gelişmesi fuarların farklı kıtalara ve ülkelere taşınarak uluslararası nitelik kazanmasına neden oldu ve fuarlarda tanıtılan ürünlerin çeşitliliği artış gösterdi (Karaoğlu, 2019, s.

42). Uluslararası sergiler devletlerin diğer devletlere karşı bir tepkisi olarak zamanla yerini aldı (Demir, 2018 , s. 156) .

Sanayi İnkılabı'yla artan üretim çeşitliliği devletleri zorunlu olarak yeni pazar arayışlarına itti. Bu durum pazarların daha küresel hale gelmesine zamanla da uluslararası ticaretin gelişmesine yol açtı. Uluslararası ticaret sömürgecilik yarışının daha kimliksel hale dönüşümüne sahne oldu ve zamanla bu gelişme uluslararası fuarların doğuşuna etki etti.

Başlangıçta ekonomik gayelerle ortaya çıkan fuarlar zamanla siyasi, ideolojik kültürel, mimari, sanat, gibi alanlarda ivme kazandı. Fuarlarda sanayi ürünleri tanıtımı yanı sıra Asya'dan Avrupa'ya Amerika'ya, kadar kıta insanların birbirleriyle etkileşime geçmesine sebep oldu. Kısaca sergiler farklı tanımlar taşısa da toplumların ve devletlerin gelişmişlik düzeylerini tanıttığı bunu propaganda aracı olarak kullandığı ticari fayda taşıyan uluslararası yerlerdi (Rifat, 1983, s. 195) .

Sergiler temel olarak farklı sosyal kesimlerin bir arada olduğu mekânlardı. Hem öğrenme bağlamı hem de insanların kendini gözlemleme fırsatı olarak oluşturulduğundan insanlar fuarlarda yeni durumlarla karşı karşıya kaldılar. Dünya fuarları, Burjuvanın kamusal alandan uzaklaştırdığı pek çok insanı, ırkları, renkleri, cinsiyetleri etkileşime geçmesini sağladı (Niquette & Buxton, 1997, s. 11).

2.2. Dünyada Fuarcılığın Gelişimi

Dünya toplumları fuarcılıktan önce birbirlerini savaş meydanları, diplomatik gelişmeler, seyyahların ya da tüccarların izlenimiyle tanırlardı. Küresel fuarlar aslında uzak yakın medeniyetleri birbirlerine kitlesel olarak yakınlaştırdı, birbirlerine tanıttı (Gürler, 2011, s. 7).

XVII ve XVIII. yüzyıllar Avrupa'da ekonomik rekabetin ve aynı zamanda ekonomik bunalımların olduğu yüzyıllardı. Bu dönemde Avrupa devletleri ekonomik krizleri aşabilmek için Markantalist ekonomi modeli üzerinde durmaktaydılar. Bu modelin temel özelliği ihracatın artırılması, devletlerin değerli maden stoklamasına dayanmaktaydı. Bu sistem sanayinin gelişmesinde etkili oldu. Osmanlı Devleti bu yüzyıllarda temel ekonomik modeli ithalatın artışının desteklenmesi ihracatın kısıtlanması modeli üzerine daymaktaydı. Bununla birlikte aynı dönemde Osmanlı Devleti'ndeki ekonomik yapı sanayileşmemiş, dinamik bir yapı kazanamamıştı.

Dünya fuarcılık kavramı XVIII. yüzyılın ilk yarısında ilk kez gündeme gelmeye başladı. Sanayinin gelişmesi fuarların öneminin artmasına, satılan ürünlerin genişlemesine yol açtı. İlk gerçekleştirilen fuarlar daha çok ticari ve ekonomik amaç taşımaktaydı. Fuarların zamanla gösteri merkezi haline gelmesi sömürgeciliğin en hızlı olduğu dönemde gündeme geldi. Buna göre Avrupa’da artan pazar arayışı fuarların ticaretin merkezi haline gelmesine neden oldu. Uluslararası fuarlar üretilen ürünlerin pazarlanması yanında bazı fuar alanları devletlerin siyasi, kültürel, sanatsal sergilenme alanı haline geldi (Yazıcı, 2004, s. 18). En eski endüstriyel fuarların İngiltere’de en iyi Makine Ödülleri Töreni nedeniyle 1756 yılında ve 1761 yılında gerçekleşti (The New Caxton Encyclopedia,”Fairs., 1969, s. 2309) . Modern fuarcılığın temeli 1798 yılında Napolyon’un Mısır’da açtığı 110 katılımcının üç gün süreyle katıldığı fuarla başladı. Bu fuardan üç yıl sonra 26 gün süren Paris’te yeni bir fuar gerçekleştirildi. 1802 yılındaki fuara beş yüze yakın katılımcı katıldı ve 1806 yılında gerçekleşen fuarda ise katılımcı sayısı katlanarak artış gösterdi.

Fuarcılığın temeli oluşturan unsurlardan biride Fransız İhtilali oldu. Fuarlar, başlangıçta Sanayi İnkılabı’nın başladığı yer olan İngiltere’ye karşı ekonomik mücadelenin bir silahı olarak ortaya çıkmış fakat Fransız sanayisine önemli katkılar sundu (Tekdemir, 2018, s. 293). En ünlü dünya fuarı 1889 yılında Fransız İhtilali’nin yüzüncü yılında gerçekleşti. Bu fuar için Eyfel Kulesi yapıldı. Daha sonra Avrupa ve diğer kıtalardaki ülkeler Fransa’nın etkisinde kalarak yerel ya da ulusal düzeyde fuarlar düzenlediler. Sergilenen ürünler ilk başta endüstri ürünleri olmasına rağmen İngiltere de düzenlenen fuaralar ilk başta çok fazla dikkat çekici olmadı. 1851 yılında Kraliçe Victoria’nın eşi Prens Albert’in himayesinde Hyde Park’ta Royal Society Of arts Crstal Palace de, Joseph Paxton tarafından düzenlenen fuarda İngiltere’nin gelişen sanayi ürünleri tanıtıldı. “*Great Exhibition*”ya da “*Grand Fair* “olarak isimlendirilen fuara altı milyona yakın insan katılım gösterdi (The New Caxton Encyclopedia,”Fairs., 1969, s. 2309). Fuarcılığın dünya ticaretinde faydası görülmesi ile birlikte fuarcılık neredeyse tüm Avrupa’ya yayıldı; 1834’de Berlin, 1835 yılında Viyana, 1851 yılında Londra, 1855 yılında Paris, 1863 yılında ise İstanbul’da uluslararası sergiler birbirini takip etti (Memiş, 2020, s. 191).

3.3. Osmanlı Devleti'nde Fuarcılığın Gelişimi

Fuarcılık faaliyetlerinin Anadolu ticari tarihinin ilk dönemlerine kadar dayandığı söylenebilmektedir. Fuarcılığın bir nevi öncüsü olan pazar yerleri Osmanlı fuarcılığının ve ticaretin ilk şekilleri olan ticaretin ana merkeziydi. Çünkü pazarlar köyün kasabanın ürünlerini tanıttığı haftanın belirli günleri toplanıldığı insanların sosyal ilişkilerinin geliştirdiği merkezlerdi. Bunun dışında sürekli pazarlar vardı. Pazar yerleri ticaret yolları üzerinde kurulması nedeniyle şehirleri oluşturan ticaret, alışveriş gibi dinamikler üzerinde etkisi vardı.

XVI. yüzyıldan itibaren pazarlar toptan satışların yapıldığı yer haline geldi. Faroqhi bu yüzyılda ticari faaliyetlerle ilgili şöyle ifade etmektedir: *“On altıncı yüzyılla ilgili olarak elimizdeki kaynaklar ticari kalabalık faaliyetlerinin Seyitgazi, Alaşehir, Nazilli olduğunu söylemiştir.”* Ömer Şen 18. ve 19. yüzyıl Osmanlı panayırını ve ticaretini incelediği kitabında pazarların, panayırların kurulmasını şöyle ifade etmektedir: *“XVIII ve XIX. yüzyıla ait Osmanlı belgelerinde pazarların ve panayırların kadimden beri”* yani başlangıcı belli olmayan zamandan beri kurulduğunu ifade etmiştir (Şen, 1996).

Osmanlı Devleti XIX. yüzyıldaki Avrupa'daki ticari, siyasi, sosyal gelişmeleri yakından takip etmekte idi. Bunula birlikte Avrupa'da zamanla uluslararası boyut kazanan fuarlara katılım gösterdi. Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlardaki temel amacı ülkede üretilen ürünlerin tanıtımını yapmak hem de Avrupa'daki ticari gelişmelerden uzak kalmamaktı. Osmanlı Devleti sergilere katılım yanında elde ettiği bu tecrübelerle İstanbul'da 1863 yılında fuar açılmasını organize etti. Bu serginin ana amacı ülkedeki ithal ürünlere karşı yerli ürünlerin tanıtımını sağlamaktı. Bu nedenle sergide sadece Osmanlı ürünleri ve Avrupa'dan teknolojik aletler sergilendi (Demir, 2018 , s. 156) .

1867 yılında III. Napolyon'un daveti üzerine Sultan Abdülaziz ilk kez bir padişah yurtdışına çıkarak Paris Sergisi'ni ziyaret etti. Bu durum Osmanlı Devleti'nin fuarlara verdiği önemi göstermekte idi (Tekdemir, 2018, s. 1). Muhbir gazetesi 18 Mart 1867 tarihli sayısında Ali Suavi, 1867 Paris Sergisi'nde siyasi sorunların konuşulacağını dair tahminlerde bulunmakta idi. Fuat Paşa Sultan Abdülaziz'in reformlara direnen bazı nazırların reform yapmaya zorlayacağını ifade etmekteydi. 1867 Paris Fuarı'na, yurtdışı seyahatine Sultan Abdülaziz'le birlikte Şehzade Murat, Şehzade Abdülhamid, Yusuf İzzeddin de katılım gösterdi. Bu seyahatlerden iki yıl

sonra 1867 yılında III. Napolyon'un eşi imparatoriçe Eugenie İstanbul'a ziyarette bulundu.

1873 yılında organize edilen Viyana Sergi'sine Osmanlı Devleti Osman Hamdi Bey'i sergiye katılması için görevlendirdi. Bu sergide özellikle klasik mimariyle çağdaş mimari eserler beraber tanıtılmaya çalışıldı (Yılmaz, Osmanlı Devleti'nin Katıldığı Uluslararası Tarım, Endüstri, Sanat Sergileri ve "İlâne Sergisi" 60. Yaşında Sinan Genim'e armağan makaleler, 2005, s. 725). 1873 Viyana Sergisi'nde Osmanlı Devleti Doğu devletlerini temsil eden devletlerden biri oldu. Bu sergilerin dışında 1876 Philadelphia Fuarı ve 1893 Chicago Fuarı'na katılım gösterdiler. Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda son katıldığı fuar 1900 yılında düzenlenen Paris Sergisi oldu (Nazır, 2009, s. 179) . Bununla birlikte uluslararası fuarlar XIX ve XX. yüzyılın en önemli kültürel siyasi propaganda malzemesi haline geldi. Osmanlı Devleti katıldığı fuarlarla Batı'dan aldığı yenilikleri kendi perspektifinden geçirerek yeniden biçimlendirmiş, elde ettiği zenginlikleri Batı'ya tanıtma fırsatı olarak gördü (Ünlü, 2011, s. 1) .

3. PROPAGANDA KAVRAMININ GELİŞİMİ

3.1. Propaganda Anlayışı ve Kökenine Kısaca Bakış

Devletler, kendi düşüncesini yaymak toplumları etkilemek için tarihten bu yana her türlü enstrümanları kullanmaktadırlar. Kökeni “propagare”olan Propaganda sözcüğü Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre “*Bir düşünceyi ya da inancı başkalarına tanıtmak, yaymak, benimsemesini sağlamak amacıyla yazılı veya sözlü yöntemlerle gerçekleştirilen çalışmalar*” olarak tanımlamaktadır (Türk Dil Kurumu Resmi Web Sitesi, 2021). Cambridge’in sözlüğünde ise aynı kelime “*İnsanların görüşlerini etkilemek amacıyla yayınlanan veya başka bir şekilde yayılan, genellikle bir argümanın yalnızca bir bölümünü veren bilgiler, fikirler, görüşler veya görüntüler*” olarak tanımlanmaktadır (Cambridge Dictionary Resmi Web Sitesi, 2021) .

Terence H.Qualter Propaganda kavramı ile ilgili şöyle öneride bulunmaktadır: “*Bir bireyin veya grubun başka bireylerin veya grupların tutumlarını belirleyip biçimlendirmek, kontrol altına almak veya değiştirmek için, haberleşme araçlarından yararlanarak ve bu bireylerin veya grupların belirli bir durum veya konumdaki tepkilerinin kendi amaçlarına uygun tepkiler şeklinde olacağını umarak giriştikleri bilinçli bir faaliyettir*” Bu tanımda geçen en önemli terim “*bilinçli girişim*” kavramıdır (Qualter,1980).

Tarihten bu yana propaganda toplumları etkilemesi nedeniyle daha çok siyasi amaçlar doğrultusunda kullanıldı. Özellikle devletleri yöneten unsurla toplumları ya da rakip olarak gördükleri devletlerin üzerinde algı oluşturma amacıyla propaganda yöntemine başvurdular. Propaganda özellikle XIX. asırda kitle iletişiminin yaygınlaşması propagandanın siyasi yaşam üzerinde etki oluşturmaya neden oldu. Kitapların yaygınlaşması, gazeteler, demiryolları, telgraflar, posta teşkilatları, ulaşım olanaklarının kolaylaşması propagandanın önemini artırdı (Köroğlu, 2010, s. 41).

Propaganda kavramının temel hedefi farklılaşmış toplumsal yapıları hedef aldığı söylenebilir. Bu kavram yakından uzaktan bağlantılı kavramları çeşitli faktörlerle tek çatı altında aynı amaç doğrultusunda birleştirebilmektedir. Tarihsel süreçlere bakıldığında reklamcılık halkla ilişkiler de propaganda kavramının içerisinde düşünülmeye rağmen birbirinden farklı olgulardır (Haluk, 1990, s. 138-139).

Bu tanımlara göre propagandayı çeşitli sınıflara ayırabiliriz:

- a) Beyaz propaganda: Kaynağı görünür olan propaganda anlayışıdır. Bu anlayışta temel esas güvenilir olmaktır. Bu yüzden uyguladığı yerlerde saydamlık algısı vardır. Amacı ise en etkili en kalıcı olacağına inanılan bilgileri tek taraflı sunmaktır.
- b) Gri propaganda: Bu propaganda çeşidinde bilginin kaynağı belli değildir. Bu nedenle kaynak gizli olması şarttır. Gerçek olan kavramlarla yalan olan kavramlar flu olarak iç içe verilir.
- c) Kara propaganda: Kaynağı gizli olan amacı karşı tarafı karalamak olduğu için aşağılayıcı, küçük düşürücü, kötüleyici propaganda anlayışıdır.

Propaganda kavramının çeşitleri dışında bölgesel, dikey, yatay, saklı, askeri, psikolojik, siyasi, kültürel, akılcı, yapıcı, gibi çeşitli propaganda türleri de vardır. Sonuç olarak hangi tür propaganda anlayışı kullanılırsa kullanılsın en temel amaç ikna edebilme amacı taşıması, toplumlar üzerinde davranışsal sonuçlar doğurmasıdır (Avcı, 2018, s. 77-86).

3.2. Dünyada Propaganda Anlayışı

Propaganda, insanlığın toplu yaşama geçmesiyle birlikte toplumları ikna etme yönlendirme, rakip toplumlar üzerinde etkili olma anlayışıyla ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla gerçek manada propagandanın başlangıcı tam bilinmemekle beraber siyasi ve sosyal mücadelelerin başladığı dönemden itibaren var olduğu söylenebilir (Çetin, 2014, s. 239).

Propaganda ilk kez Mısır'da firavunlar tarafından kullanıldığı ileri sürülmektedir. Yaşayan tanrı kral anlayışı kendi toplumları üzerinde özellikle rahipleri de kullanarak dini törenlerde sürekli bu algıyı oluşturmaya çalıştılar. Yunan medeniyeti ortaya çıkana kadar sistemli propaganda uygulamaları görülmemektedir. Bu tarihten itibaren şiir ve felsefenin etkisiyle soylu ve özgür sınıfın kendilerini

topluma benimsetmek amacıyla törenler düzenlenerek toplum üzerinde ikna etmeyi amaçlayan törenler gerçekleştirildi. Bunun sonucunda ikonografi (heykel, resim) ile yapılan propaganda gelişti, zamanla devletin büyüklüğünü göstermek amacıyla gösterişli binalar yapıldı. Dilin ve hitabetin etkili olarak kullanılması bu dönemde görülmektedir. Yunan felsefecileri hitabetlerinin kullanarak şehir devletlerinin birleşiminde etkisi oldu (Erkış & Summak, 2011, s. 295-296).

Günümüze ulaşan ilk propaganda Büyük İskender tarafından uygulandı. Makedonya İmparatoru Büyük İskender halk üzerinde güçlü etkiye sahipti. Böylece devletini imparatorluk haline getirdi. Roma imparatorluğunda da propaganda önemli bir unsurdur. Krallar egemenliğinin devamı için toplum üzerinde kendilerini yüceleştirdiler (Arsev, 2002, s. 67-74). Propaganda diğer toplumlar üzerinde de etkili kullanılan yöntemlerden bir oldu. İslam devletlerinde ve İslam öncesindeki Türk devletlerinde hükümdarlık unvanlarının olması bu anlayışın bir yansımasıdır.

Propagandanın dinin yayılması üzerinde etkili oldu. Hz. Muhammet Dönemi'nde çeşitli şehirlere, devlet adamlarına elçiler gönderildi. Hz. İsa döneminde on iki havariler ve ilk dönem Hristiyanları bazı sembollerle mesajlar iletirlerdi. Hristiyanlığın yayılmasında kullanılan propaganda daha sonraki dönemlerde Katolik kilisesine karşı oluşan mezhep çatışmalarında kullanıldı (Erkış & Summak, 2011, s. 297). Otuz Yıl Savaşları'nın devam ettiği 1622 yılında Papa XV. Gregory, Hristiyanlığın yayılmasını sağlamak için İnancı Yayma Meclisi anlamına gelen "Congregatio de Propaganda Fide" adında bir birim oluşturdu. Bu birim aracılığıyla Hristiyan olmayan yerlere misyonerler gönderildi. Bu misyoner çeşitli teknikler kullanarak değişik coğrafyalarda kendi inançlarını yaymaya çalışırken propaganda kavramı ilk kez yazılı bir metinde kullanılmış oldu (Biber & Turancı, 2014, s. 35).

Propagandanın en etkili olduğu ve dönüşüme uğradığı dönem XX. yüzyıl oldu. Propaganda teşkilatlı şekilde I. Dünya Savaşı sırasında kullanıldı. Çünkü bu dönemde halkın fikirlerini ve eğilimlerini etkilemek önemli hale geldi. Devletler kendi toplumun savaşa hazırlamak, diğer devletleri etkileyerek kendi safına çekmek, düşman devletleri yıpratmak için propagandanın sistemli olması önemliydi. Bu durum savaş psikolojisinin en önemli unsuru propagandanın ön plana çıkmasına neden oldu. Devletler çeşitli teknikleri kullanarak savaşlarda elde edemedikleri üstünlükleri psikolojik olarak üstünlük kurmaya çalıştı (Öymen, 2014, s. 111-119). Bu dönüşüm simgelerler, imajlarla toplumlara mesaj barındırdı. Propaganda düşman devletlerin

ürettiği fikirler olarak algılanabilir, fakat tarihsel sürecine bakıldığında toplumların değişiminde büyük etkiye neden oldu (Çetin, 2014, s. 240) .

3.3. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Propaganda Çalışmaları

XIX. yüzyılda Batı toplumları sömürgecilik sistemine farklı bir boyut kazandırdı. Emperyalizmi sadece ekonomik boyutta bırakmayıp siyasi, kültürel alanlara taşıdılar. Bu sömürgeci anlayışı Batılılaşma olarak aydınlar arasında taraftar bulmaya başladı. Özellikle basılı yayınları propaganda aracı olarak kullanıldı. Osmanlı Devleti kendisine yönelen olumsuz propagandalara karşı ıslahatlarla daha sonra da ülke içerisinde basın yayın yoluyla mücadele etmeye çalıştı. Osmanlı Devleti'nde ilk kez padişahın ve hükümetin ilk propagandasını yapanlar tellallardı. Osmanlı Devleti ele geçirdiği yerlerde kendi kültürel özelliklerini yaymak için tellallar kullanılmaktaydı. Hükümdar fermanları ya da alınan kararları bu tellallar tarafından halka bildiriliyordu. Zamanla Osmanlı toplumundaki değişimle beraber tellallar yerini gazetelere bıraktı. II. Mahmut Dönemi'nde Takvim-i Vakayi gazetesiyle devletin uygulamalarını halka duyurmaya başladı. Takvim-i Vakayi tam anlamıyla hükümetin emrinde olan bir gazete değildi, zaman zaman toplumsal ve siyasi konularda eleştiride bulunabilmekteydi. Tanzimat'la gelen Batılılaşma fikirleri Tanzimatçıları basın ve yayına ilgi duymaya sevk etti. Bunlara göre Batılılaşmak için haklı ikna etmek ve Batılılaşma propagandası yapmak önemliydi. Osmanlı basının içerisinde 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması'yla yabancı sermaye destekli basın-yayın kuruluşları ortaya çıktı. Bu durum iş yapan ya da Batılı devletlerin menfaatini korumayan devlet adamlarının basın yoluyla karalanmasına neden oldu (Güngörmez, 2002, s. 2-4).

XIX. yüzyılda dünyada başlayan uluslararası fuarlar Osmanlı Devleti'nin tanıtımında önemli bir araç haline geldi. 1867 yılında Fransız imparatoru III. Napolyon'un daveti üzerine Sultan Abdülaziz'in ilk kez yurtdışı seyahatine çıkmasının nedeni bir yönüyle Osmanlı Devleti'nin bir yüzünü Batı'ya tanıtmak aynı zamanda Batı'nın yaşadığı dönüşümü, yaşadığı ilerlemeyi bizzat inceleyebilmektir. 1867 Paris II. Evrensel Fuarı'nda Sultan Abdülaziz ödül kazananlara bizzat ödül verdi. Osmanlı Devleti bu sergide mimari, kültürel zenginliklerini tanıttı. 1867 Paris Sergisi münasebetiyle "La Turquie A Propos de 'Exposition Universile de 1867'"adlı kitabı yazan Frans Outendrick, Osmanlının bu sergide koyduğu tavır şu şekilde

yorumlamaktadır: “Bu sergideki Osmanlı eserleri, Osmanlı’nın ön yargılara ve haksızlıklara cevabı niteliğindedir” (Outendrick ,2008) .

II. Abdülhamid Dönemi’nde Osmanlıya karşı basın yayın yoluyla propaganda anlayışı devam edildi. II. Abdülhamid’e karşı uygulamaları dışında kişiliği ile ilgili ithamlara maruz kaldı. Batılı yazarlar Abdülhamid’i yazdıkları yazıları kişiselleştirerek batı toplumunda algı oluşturmaya çalıştılar. (Güneş, 2018, s. 180).

II. Abdülhamid dönemi aslında dışarıdan yapılan muhalif propagandalara karşı yapılan karşı propaganda faaliyetleri dönemi oldu. Gerçekler nasıl olursa olsun şahsına karşı yürütülen algıya karşı farklı argümanlar kullanarak kendi propaganda unsurlarını devreye soktu. Bu dönemde ideal sultan imajını gerçekleştirmek için dergi, gazete gibi mekanizmaları kullanıldı böylece ideal Müslüman Türk imajı yaratılmaya çalışıldı. II. Abdülhamid bu amaçla uluslararası fuarları çok iyi kullandı. Dışarıdan gelen zararlı propagandalara karşı maliyetleri çok fazla olmasına rağmen karşı propaganda oluşturarak saltanatını ayakta tutmaya çalıştı. Kapitalist dünyaya karşı, geleneklerinden kopmadan ilerleyen bir devleti geleceğe taşımak için çaba sarf edildi. (Güneş, 2018, s. 186).

XIX. yüzyılda milliyetçilik kavramı Osmanlı topraklarında etkili olarak kullanıldı. Osmanlı Devleti’nde uygulanan propaganda faaliyetleri milliyetçi isyanların çıkmasına neden oldu. Rusların Osmanlı topraklarında uygulandığı Panslavizm politikası Osmanlı topraklarında uygulanan propagandanın yansıması oldu. Osmanlı Devleti bu algıya karşılık içeride meydana gelen isyan hareketlerini engellemek amacıyla ıslahatlar yaparak karşı koymaya çalıştı.

4. OSMANLI DEVLETİ'NİN KATILDIĞI DÜNYA FUARLARI

4.1 1851 Londra Fuarı

Endüstri Devrimi'nin meydana getirdiği en önemli sonuçlardan biri de XIX. yüzyılda açılan uluslararası fuarlardır. Bu fuarlar devletlerin bilim, sanat eserleri, teknolojiye, mimari, müzik, dans gösterileri, yöresel kıyafetler alanlardaki gelişmişlik seviyesini tanıtmak amacıyla hazırlanan önemli fırsatlardır. Küresel anlamda düzenlenen ilk büyük fuar 1851 yılında düzenlenen *The Great Exhibition Of The Works Of All Nations* (Bütün Ulusların Üretimlerinin Büyük Sergisi) bu fuarların ilki niteliğindeydi (Şen, 1996, s. 20). Osmanlı Devleti'nin 1851 yılına kadar uluslararası fuarlar hakkında genel bir düşüncesi yoktu. 1851 yılına kadar ticari olarak Osmanlı Devleti genellikle eğlenceli yapısı da olan geleneksel panayırılar aracılığıyla ürünlerini tanıtmaktaydı (Nazır, 2009, s. 179). 1851 Londra Fuarı'na on beş İngiliz kolonisiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin de aralarında bulunduğu yirmi beş ülke katıldı (Rifat, 1983, s. 195).

Osmanlı Devleti XVIII. yüzyıldan itibaren idari ve siyasi olarak Batı'nın parçası olmaya çalıştığı Batı dünyasına, kendi kültürel özelliklerini, sanatını, sanayisini tanıtmamanın yolu olarak uluslararası fuarları kendine çözüm yolu olarak gördü. Ceride-i Havadis Gazetesinde yayınlanan genelgede fuara katılım göstermenin gerekçesi olarak ülkedeki toprakların verimli olduğu, Osmanlı reayasının tarım ve endüstride, gelişmiş olduğunu ispatlamaktı. Bu düşünce aslında Osmanlı Devleti'nin fuarlara katılım amacını ortaya koymaktaydı. Osmanlı Devleti'nin katıldığı ilk fuar olan 1851 Büyük Londra Fuarı endüstri alanında üstünlüğünün göstermek isteyen İngiltere'nin düzenlediği kendi alanındaki ilk büyük fuar özelliğine sahipti. Bu fuara ülkenin çeşitli yerlerinden üretilen yüzlerce üreticiye ait tarım, sanayi, el sanatları gibi ürünler sergilendi. Osmanlı Devleti'nin bu fuara katılım göstermesinin amaçlarından biri de 1838 yılında imzalanan Balta Limanı Antlaşması bunun sonucunda dış politikada İngiltere'ye yakınlaşılmasıydı (Nazır, 2009, s. 182).

1851 Londra Evrensel Sergisi Hyde Park'ta düzenlenen törenle 1 Mayıs 1851 tarihinde açıldı. Bu fuar 11 Ekim 1851 tarihine kadar açık kaldı ve fuar yirmi altı dönüm üzerine kuruldu. Altı milyon ziyaretçi ziyarette bulunduğu bu serginin ön plana çıkan simgesi cam ve demirden inşa edilen Kristal Saray'dı. Kristal Saray'ın iç tasarımını gerçekleştiren Owen Jones Elhamra Sarayı'ndan etkilendi ve Elhamra Sarayı'nın örnek alınması aynı zamanda doğulu ticaret yeri izlenimini hissettirmektedir. Düzenlenen bu sergide her ülkeye ayrı bir yer ayrılmamıştı. Osmanlı pavyonu, henüz Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını yeni kazanmış Yunanistan'la yan yana bulunması manidar oldu. (Ergüney & Pilehvarian, 2015, s. 228). Londra Fuarı'nda 3088 madalya dağıtıldı, Osmanlı dört tanesi Mısır'ın olmak üzere seksen altı nişan, madalya iki adet aferinname kazandı. Tüm madalyalar Osmanlı tarım ürünleriyle alındı. Ödüllerin çok büyük kısmını İngiliz katılımcılara verildi (Şirin, 2017, s. 194).

1851 Londra Fuarı o güne dek düzenlenen toplumun hangi kesiminden olursa olsun herkesi büyüleyecek kadar görkemli olarak organize edildi. Aynı zamanda fuar farklı ülkelerden gelenleri ağırlamakla kalmadı, hiç görülmeyen uygulamalarla da ziyaretçileri şaşırtmaktaydı. Kristal Saray'ın Batı kanadı Britanya ve kolonilerine doğu kanadı ise yabancı ülkelerden gelen katılımcılara ayrıldı. Kumaş, gaz ocakları, ileri teknolojiyle üretilen saatler, halılar buhar makineleri, daha binlerce ürün bu fuarda sergilendi. Bu fuarla ilk kez dünyanın farklı ülkelerinden insanlar bu fuarda bir araya geldiler. Ziyaretçilerin arasında dikkat çekenlerden Kraliçe Viktorya döneminin ünlü sanat ve bilim insanlarından olan Charlotte Brontë, Charles Darwin, Charles Dickens, George Eliot da fuara katılım gösterenler arasındaydı (Berber, 2016, s. 175-176).

Daha sonra düzenlenen fuarlara Kristal Saray örnek oluşturdu. Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinden gönderilen ürünler Feyz-i Bahri Firkateyniyle Londra'ya gönderildi. Gemide Mustafa Paşa, Cemaladdin Paşa, Musurus Bey gibi üst düzey Osmanlı devlet adamları bulunuyordu. Kötü hava şartları nedeniyle gemi açılıştan üç gün sonra Southampton Limanı'na varabildi. Bu nedenle Osmanlı heyeti, Kraliçe Victoria tarafından gerçekleştirilen açılış güne yetişemedi (Kanca, 2012, s. 12-13)

Kraliyet alayının Buckingham Sarayı'na dönüşüyle birlikte serginin açılışı tün dünyaya ilan edildi. Bu fuara yaklaşık 14.000 üretici katıldı. 100.000 'e yakın ürün sergilendi. Serginin ilk başlarında ziyaretçi az olmasına rağmen ziyaretçi sayısı günden

güne artış gösterdi. Tüm dönem boyunca 6.201.856 kişi sergiyi ziyaret etti (Tekdemir, 2018, s. 304). 1851 Fuarı en fazla gravürü çizilen fuarlardan biriydi. Kuzey Afrika ülkelerinden gelenlerle Osmanlı Devleti'nin tasarım ve ürünleri birbirlerine benzemekteydi (Kanca, 2012, s. 20).

1851 Fuarı İngiltere'nin kapitalist ekonomide geldiği yeri katılımcı devletlere göstermesi için çok iyi fırsattı. İngilizler refah, medeniyet, ilerlemenin ölçülerini, ahlâkını dünyaya gösterme imkânı buldu. Londra Fuarı ilerleme konusunda Amerika Birleşik Devletleri'ni hayal kırıklığına uğrattı. Kendilerinin ileri bir toplum olduğunu düşünen Amerikalılar fuarda Avrupa kıtasının daha ileride olduğunu anladılar. Fuarda İngilizler kendi sömürgelerinde getirdikleri insanları vahşi diye tanımlayarak sergilediler. Böylece İngiliz kimliği ile emperyal kimliklerini ön plana çıkardılar. İngilizler diğer toplumları “ötekiler” sömürülmesi gereken bunu hak eden medeni olmayan toplumlar olarak görmekteydiler. İlk “*insan hayvanat bahçesi*” Londra Fuarı'nda açıldı. Londra Fuarı'ndan sonra açılan fuarlarda insan hayvanat bahçesine katılanlar fuara büyük ilgi gösterdi. “*Beyaz ırkın*” üstünlüğünü gösteren bu bahçeler Avrupa ırkçılığının temelini teşkil etti. Londra Fuarı propaganda olarak Batı medeniyeti endüstrisinin ilerlemesi dışında dini olarak da diğer devletlerden ileride olduğunun kanıtlarını sunmaktaydı (Şirin, 2017, s. 191).

4.2. 1855 Paris Fuarı

Osmanlı Devleti'nin katıldığı ikinci uluslararası dünya fuarı Paris'te 1855 yılında düzenlendi. Aslında bu fuar dünyada düzenlenen üçüncü uluslararası fuardı. 1853 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde düzenlenen fuara Osmanlı Devleti uzak olması ve Kırım Harbi gerekçesiyle katılmadı. Fransa 1855 yılındaki fuarda endüstriyel olarak gücünü göstermek amacını taşımaktaydılar. Fransa bu fuar için gücünü göstermek için önemli harcama yaptı. Açılışı III. Napolyon ile İngiltere kraliçesi Victoria birlikte gerçekleştirdiler. Osmanlı ürünlerini sergilemek için otuz beş pavyon ayrıldı. Osmanlı Devleti'ni Bab-ı Ali Teşrifatçısı Kamil Bey temsil etti (Şirin, 2017, s. 195). III. Napolyon açılıшта dile getirdiği “*Avrupa'nın birleşmesi için önemli katkı sağlayacaktır*” düşüncesi günümüz Avrupa'sının temel felsefesini oluşturmaktaydı (Germaner, 1991, s. 34).

Osmanlı Devleti sergiye katılan tüccarlar çeşitli gümrük kolaylığı sağladı. Dönemin gazeteleri Takvim-i Vekayi ve Cerideyi Havadis'te sergiye yakın ilgi gösterildi. Kırım Harbi'nde Osmanlı Devleti'yle ittifak kuran İngiliz-Fransız ittifakını

simgeleyen bir anıtla sergide yer aldı. 1855 Paris Fuarı'nda sergilenmek amacıyla Uşak, Kula, Gördes, Sivas, Hereke gibi çeşitli bölgelerden seccade ve halılar, İzmir Fabrika-i Hümayununda dokuma elbiseler kumaşlar, Tophane Fabrika-i Hümayunu ürünleri, Şam tüfekleri, Yanya tabancaları, bakır tepsiler, davul, zurna, kemençe gibi Anadolu'ya özgü müzik aletleri, Selviburnu Fabrika-i Hümayunu yapımı kösele, kürk deri ürünleri, gümüş işlemler, İncirköy fabrika-i hümayun ürünleri olan cam ve porselen Çanakkale seramikleri, Kütahya çinileri, el sanatı örnekleri, fuarda sergilendi. 1855 Paris Evrensel Sergisi'nde Osmanlı Devleti 27 madalya 20 mansiyon ödülü kazandı. Mansiyonlar arasında Kırım Savaşı'nda Osmanlı- İngiliz- Fransız ittifakının temsil eden heykelcik Türk tarihi açısından önemli olaylar arasında gösterilmekteydi (Şen, 1996, s. 22).

4.3. 1863 Sergi-i Umumi Osmani

Osmanlı Devleti, Sultan Abdülaziz Devri'nde daha önce katıldığı uluslararası fuarların tecrübesiyle İstanbul'da At Meydanı'nda özellikle iç ticarete yönelik fuar düzenledi. Serginin iç ticarete yönelik olmasının nedeni kapitülasyonlar ve Balta Limanı Antlaşması'nın etkisi nedeniyle zayıflayan iç pazarı hareketli hale getirmektir (Ergüney & Pilehvarian, 2015, s. 229). Bu fuarın reformist yapısıyla bilinen Sultan Abdülaziz'in desteği ile açılması ayrıca önemliydi. Hazırlıkların yürütecek komisyon başkanlığına Maliye Nazırı Prens Mustafa Fazıl Paşa yapıyordu. Yer olarak tarihi dokusu nedeniyle Sultanahmet At Meydanı tercih edildi, burada yerli malların teşhir edilebileceği bina ile Avrupa ülkelerinden gelen makinelerin yer aldığı bir bina inşa edildi.

Yeni bir anlayışla yapılan binalar otuz bin İngiliz lirasına mal oldu. Bu fuar için 61 maddelik "*Sergi-i Umumi-i Osmani Nizamnamesi*" adı altında bir tüzük hazırlandı. Daha önceki diğer uluslararası fuarlardaki gibi İstanbul ve diğer vilayetlerden sergiye gönderilecek mallar için komisyon oluşturuldu. Ramazan ayının birinci günü açılması planlanana fuar hazırlıkların yetişememesi nedeniyle 27 Şubat 1863 Cuma günü, Ayasofya'da kılınan cuma namazı sonrasında Sultan Abdülaziz tarafından açıldı. Açılışa Mısır Hidivi İsmail Paşa, Hariciye Nazırı Ali Paşa Sadrazam Kamil Paşa, Serasker Fuat Paşa hazır bulundular. Haftanın yedi günü açık olan fuar kadınlar belirli günlerde çarşamba ve cumartesi günleri gezebilmekteydiler. Fuar alanı da dinsel mekânlar ve eğlence mekânlarında bulunmaktaydı. Asakir-i Şahane Muzikası tarafından konserler verilmekteydi (Işıklı & Balkan, 2008, s. 19).

Fuar alanı toplam 3.500 metrekarelik bir alana üzerine yapıldı ve serginin giriş ücreti cuma ve cumartesi günleri altı diğer günler üç kuruş olarak belirlendi. İstanbul'a şehir dışından katılımı artırmak amacıyla nakil araçlarında indirimler uygulandı. İzmir'den gelenler için vapur ücreti %50 indirim yapıldı. Anadolu demiryolu da İzmir ve diğer şehirlerden sergiye sürekli ziyaretçi taşıyordu. Sergiyi gezmek için Viyana ve diğer Avrupa kentlerinden gazeteci, iş insanının içinde bulunduğu guruplar sergiyi gezmek amacıyla İstanbul'a geldiler. Bu gelen ziyaretçiler devletin ilk turist kafiyelileriydi. 1863 Nisanında 142 kişilik gurubu 450 kişilik diğer grup takip etti. Bu iki grup İstanbul'dan sonra İzmir'e geçti oradan ülkelerine döndüler. Aynı tarihlerde Triyeste üzerinden gelen Viyanalı bir grup gezdikten sonra İstanbul Boğazı'nı görmek amacıyla bir süre kaldılar (Şen, 1996, s. 29).

1863 Osmanlı Sergi-i Umumi'si imparatorluğun değerli madenleri dışında tarım ürünleri, sanat ürünlerinin teşhiri için faydalı oldu. Dışarıdan gelen makineler, tarım makineleri Osmanlı Devleti'nde tarımın gelişmesine katkı sağladı. Bu fuarı beş ay içerisinde yüz elli bin civarında ziyaretçi ziyarette bulundu. Serginin maliyeti iki buçuk milyon guruş fakat sergiden elde edilen gelir ise 450.000 guruşta kaldı. Aradaki zarar Sultan Abdülaziz tarafından bizzat karşılandı (Kanca, 2013, s. 160).

Sergi-i Umumi Osman-i Fuarı Batı ölçütlerinde zamanın teknolojik gelişmelerini tanıtan ilk fuardı. Fuar amacına tam olarak ulaşmış bulunmaktaydı. Serginin sağladığı önemli sonuçlardan biri Islah-ı Sanayi Komisyonu kurulması diğeri ise büyük şirketlerin kurulması fikriydi. Her iki düşünce dönem için önemli gelişmelerdi. Osmanlı Devleti'nin sadece tarım ülkesi olmadığı sanayi bakımından kendine yetebilecek güçte olduğu, verimli topraklarının bulunduğu yabancı devletler tarafından kabul gördü. Bazı ithal edilen ürünlerin aslında iç piyasadan karşılanabildiği ortaya çıktı. Yerli ürünler için yeni pazarlar ortaya çıktı. Avrupa'nın endüstriyel ürünleri Osmanlı Devleti tarafından kullanılabileceği anlaşıldı (Önsoy, 1988, s. 8).

Serginin organizasyonunda gazetelerin önemli görevleri rol oynadı. Sergiyi organize eden komisyon üyeleri gazeteleri etkin kullandılar. Gazeteler kamuoyu oluşturarak halka bilgilendirdiler. Gazeteler köşe yazılarında fuarla ilgili yazılar yayımladılar. Serginin nizamnamesi gazetelerde yayımlandı. Dönemin aydınları fuarın ülkenin sanayileşmesi için önemli olduğunu yazılarında vurguladılar (Demir, 2018 , s. 168).

Sergi-i Umûmî-i Osmanî Fuarı'nın sonuçları maddeler halinde şu şekilde sıralanabilmekteydi:

- 1) Osmanlı Devleti sanayi bakımından kendine yetebilecek ülke olabilirdi. Tarım arazileri verimli olduğu kabul gördü.
- 2) Osmanlı eyaletleri arasında iletişim eksikliği vardı bu nedenle ithal edilen bazı ürünler diğer eyaletlerden aslında karşılanabilecekti.
- 3) Bazı bölgelerde üretilen mallarda ıslaha gerek duyulmalıydı. Böyle bir durum verimi artırabilecekti.
- 4) Sergide gösterilen teknolojik aletler Osmanlı'nın Avrupa ülkeleriyle önemli oranda teknolojik mesafe bulunmaktaydı.
- 5) Yabancı firmalar bu fuarla yeni pazarlar elde etti. Avrupa'da üretilen teknolojik aletler ve makineler Osmanlı'nın pazarı haline geldi.
- 6) Fuara yabancı basından önemli oranda katılım sağlandı. Bu durum birçok iş insanının fuara katılımını sağladı.
- 7) Osmanlı Devleti sadece tarım ülkesi olmadığı, tarım bakımından kendine yeterliliği tam değildi (Önsoy, 1983, s. 234-235)

Dönemin yazarlarından Münif Bey serginin değerlendirmesinde sanayi ve tarımın gelişmesi bu konuda tedbir alınması gerektiğini ortaya koymaktadırlar. Yine Münif Bey'e göre serginin en önemli sonuçlarından biride “*ehli sanayie meydanı imtihan olarak açmak*” olarak söyledi (Münif Bey, 1279). İlk defa on beş binden fazla ürünün İstanbul'a getirilerek envanterlerinin çıkarıldığı fuar tarım politikasının oluşmasında ciddi anlamda zemin hazırladı (Memiş, 2020, s. 189). Serginin hasılatı masraflarının sadece 1/5'i kadar olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin bu çapta bir fuar gerçekleştirmiş olması, halkın, devlet adamlarının, esnafın, çiftçilerin ülkede ve dünyadaki gelişmelerden haberdar olmasını sağladı. Daha sonra Sergî-i Umumî için yapılan binalar fuardan birkaç yıl sonra yıkılarak malzemeleri hurda fiyatına satıldı (Balcı, 2020, s. 235).

4.4. 1867 Paris Fuarı

Osmanlı Devleti'nin katıldığı uluslararası fuarlar içerisinde 1867 Paris Fuarı özel bir önem taşımaktaydı. İlk kez bir Osmanlı padişahı 1867 Paris Sergisi'ne katılmak amacıyla gitti. Sultan Abdülaziz bu fuara III. Napolyon'un davetlisi olarak

katıldı. Açılışa Sultan Abdülaziz dışında Rus Çarı, Belçika İsveç, Portekiz, Prusya kralları başta olmak üzere Avrupa'nın önemli devlet adamları katıldı (Şen, 1996, s. 32). Fuar binası, bugün Eiffel Kulesi'nin bulunduğu Champ de Mars'taki 460 bin metre karelik alanda yapıldı ve alan dünyanın tasarlanmış küçük bir kopyasıydı (Şirin, 2017, s. 195).

1867 Paris Fuarı Osmanlı Devleti'nin katıldığı dördüncü uluslararası fuardı. Sultan Abdülaziz fuara katılmak amacıyla 21 Haziran 1867 tarihinde İstanbul'dan “*Sultaniye*” gemisiyle yola çıktı. Yanında oğlu Yusuf İzzeddin, yeğenleri Mehmet Murat ve Abdülhamid de bulunmaktaydı. Seyahat sırasında Mösyö Bure'yi taşıyan korvet ile Fransız deniz kuvvetlerine ait 3 ve İngiliz donanmasından 2 gemi Sultan Abdülaziz'i taşıyan Sultaniye gemisine eşlik etti. Sultan Abdülaziz ve beraberinde bulunanlar Haziran ayının sonlarında Toulon Limanı'na ulaştı. Buradan Lyon ve Paris'e geçildi. Sultan Abdülaziz ve ekibini III. Napolyon bizzat karşıladı, oradan Elysee Sarayı'na gittiler. Sultan burada fuar alanının gezerek bilgi aldı. 1 Temmuz Pazartesi günü Endüstri Sarayı'nda düzenlenen törene katıldı. 460 bin metre kare alana kurulan bu serginin ortasında Yirmi bin koltuklu merasim salonundaki ödül töreninde Osmanlı eşyalarının Baş komiseri Selahattin Bey'e Legion d'honneur nişanının officier(subay), Miralay Esad Bey'e de şövalye rütbesi verildi. Sultan Abdülaziz sergiyi son kez ziyaret ettikten sonra 12 Temmuz 1867 de Londra'ya gitmek üzere Paris'ten ayrıldı (Tekdemir, 2013, s. 13) .

Sergiye katılımcı sayısı olarak ev sahibi Fransa'dan sonra ikinci sırada, Osmanlı Devleti yer almaktadır. Paris Fuarı tarım, sanayi, el sanatları dışında mimari alanda önemli ve öncü bir fuardı. Evrensel düzeyde ilk kez devletler kendi mimari ürünlerini sergileme fırsatı buldular. Sergideki Osmanlı pavyonlarını Leon Parvilllee, Giovanni Barborini işbirliği ve P.Montani'nin katkılarıyla hazırlandı (Akçura, 2009, s. 36).

1867 Paris Fuarı Osmanlı mimari kavramının ilk kez gündeme geldiği, Osmanlı mimarisiyle ilgili somut düzeyde örneklerinin uluslararası alanda tanıtıldığı fuardı. Osmanlı mimarisinin somut örneklerinin yanında, mimari çizimlerde sergilendi. Yine bu fuarda XV. yüzyıla ait Türk mimarlık ve dekorasyon defteri hazırlandı ve sergilendi. Yapılan bu çalışmalar Leon Parvilllee'nin 1874 yılında Paris'te yayınladığı kitabın ön taslağıdır. Batılı ziyaretçilerin hayali doğunun imgesinin karşısına ilk kez somut mimari unsurlar, örnekler konuldu. Osmanlı Devleti'ne ayrılan pavyonların bir kısmında Mısır ile aynı yönde, doğunun bir parçası olarak gösterildi. Fuar ile ilgili

Avrupa gazeteleri “Doğu renkleri, doğu gizemi, doğu görüntüleri” gibi tanımlamalar yaptılar (Yazıcı, 2004, s. 24-24).

1867 Paris Sergisi’ndeki Osmanlı mimari eserlerine yeni bir bakış açısı getiren Zeynep Çelik Osmanlı Devleti’nin bu fuarda temsiliyetini çok başarılı bulmaktadır. Çelik’e göre:

“Dışarıdan getirilmiş gibi görünmesine rağmen, bu değişimin yönetici elitce girilen batılılaşma çalışmalarının ve reformlarının genel çerçevesi içerisinde yer almalıdır. Bu fuardaki Osmanlı binaları Avrupa mimari düşüncesini etkiledi. Bu eserler Osmanlı mimarlık mirasının değerlendirilmesine ve yeniden işler hale gelmesine temel oluşturacak yeni bir kuramsal bakış açısının habercisi olduğu kadar, İslam medeniyetinin sadece dekoratif araçlarla duyulara dönük bir oyundan ibaret olduğunu sanan batı mimarlarının kalıplaşmış görüşlerini gözden geçirmelerini sağladı” (Çelik, 2005).

Osmanlı Devleti ilk kez proje yağlı boya resim, fotoğraflarda sergilendi. Güzel sanatlar salonunda Osman Hamdi Bey’in Preziosi’nin, Şeker Ahmet Paşa’nın, Pierre Montan’nin, C.Labbe’nin tabloları bulunmaktaydı. Abdullah biraderler ise dört panoramik İstanbul görüntüsü, Sultan Abdülaziz’in fotoğraflarının da yer aldığı bir dizi portre sergilendi (Şen, 1996, s. 36).

Sultan Abdülaziz’in 1867 Paris Fuarı ile ilgili dönemin Fransız gazetelerinde haberler yayınlandı. Bu haberlerin yanısıra İstanbul belediye başkanı Ömer Faiz Efendi’nin tuttuğu günlükler de son derece önemlidir. Yazılan bu günlükte Sultan Abdülaziz ve mahiyetindeki heyeti görebilmek için Paris halkının Sultanın geçeceği sokaklara akın ettiğini ifade etmektedir.

Yine bu ruznamede Ömer Faiz Efendi’nin Paris’teki kadın erkek kıyafetleri hakkında bilgi vererek Osmanlı kadın ve erkek kıyafetleriyle kıyaslama yapmaktadır. Sultan Abdülaziz’in Paris ziyareti sırasında en çok üzüldüğü olay sarayın bahçesinde mevzi tutmuş Fransız müstemleke askerler içerisinde üç yüz sene boyunca Osmanlı toprağı olan Cezayir askerlerinden oluşan bir tabur bulunması ve eski hükümdarlarını başka bir devletin üniformasıyla selamlıyor olmasıydı (Işıklı, Durak, & Arca, Osmanlı ve Avrupalı Yazarların Gözüyle XIX.Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu, 2008, s. 38).

Sultan Abdülaziz kimliğini belli etmeden sergiyi son kez gezmesi sırasında Osmanlı pavyonun ilerisinde insanları eğlendirmek amacıyla konulmuş dinamometre bulunmaktadır. Herkesin yumuk atarak gücünü denediğı bu dinamometre, bir insan

kafası şeklindedir ve ismi “*Türk kafasıdır*” bu durum Türkler açısından aşağılayıcı bir durumdu. Sultan yanındaki Yaver Halil Paşa’ya dönerek dinamometreye yumruk atmasını istedi. Yumruk darbesi alan dinamometre paramparça oldu. Bu hadiseyi gören Fransız kurmay Başyaver şu nezaketli dersi derdi. “*Türk’ün kafası değil Türk’ün kafasına vurulmaz... Ancak Avrupa kafası olmalıdır ki bir vuruşta dağıldı*” (Işıklı, Durak, & Arca, 2008).

1867 Paris Fuarı ilk kez bir Osmanlı Sultanın İstanbul dışına çıkarak Avrupa ülkelerini ziyaret etmesi, Avrupalı devletler ve Osmanlı Devleti için önemli gelişme olarak görüldü. Bu fuarda Osmanlı mimarisinin örnekleri ilk kez temsil edilmesi, çeşitli resim ve tabloların fuarda sergilenmesi, Avrupa teknolojisinin Sultan Abdülaziz tarafından bizzat görülmesi, Osmanlı Devleti’nin ileride oluşacak teknolojik alt yapısına zemin hazırladı. Fuara katılan Osmanlı heyeti içerisinde bu yıllarda şehzade olan II. Abdülhamid ülkelerin Osmanlı Devleti’nin iç işlerine müdahale etme heveslerini yakından gördü. Bunun dışında II. Abdülhamid bu ziyaretlerle birçok tecrübe elde etti. Bu tecrübeler şu şeklide sıralanabilmektedir:

- 1) Avrupa’nın toplum yapısı hakkında bilgi sahibi olundu.
- 2) Batı’nın askeri ve sanayi alanındaki ilerlemesi yakından takip edildi.
- 3) Devletlerarası siyasi mücadeleler Avrupa’nın çıkarlarını koruma konusundaki hırları yakından takip edildi.
- 4) Sultanın zihninde Fransa eğlence ülkesi Britanya ziraat ve sanayi ülkesi, Almanya disiplin, askerlik ve teknoloji ülkesi olarak izler bıraktı. Özellikle Almanya’dan çok etkilendi. Bu nedenle tahta çıktığında Osmanlı ordusunun eğitim işini alman subaylara verdi. Bu ikili ilişkiler daha sonra tüm alanlarda devam etti (Bulut, Kala, Salık, & Nar, 2019, s. 276-277).

Sonuç olarak 1867 Paris Sergisi İngilizleri gölgede bırakacak fuar olarak düşünüldü. Bu dönemde Fransız imparatorluğu görkeminin zirvesindeydi.1867 Sergisi, son Napolyon’un saltanatının en parlak olayı olacaktı aynı zamanda Paris’te dünyanın en muhteşem inşa edilmiş şehri olacaktı. Napolyon Paris’teki eski binaları yıkmış yerine şimdiki Fransız başkentinin merkezindeki bulvarları çevreleyen yapıları dikti. Görkemli binalar inşa ederek Paris’i cazibe merkezi haline getirmeye çalıştı. Fuarda birçoğu farklı milletler tarafından inşa edilen Fransız fuar planına uyan tapınaklar, Türk cami, kervansaraylar inşa edildi. Bu durum dönemin yazarları tarafından çağın en büyük girişimi olarak görüldü. 1897 Fransız Sergisi’nin ilgi çekici

özelliklerinden biride Osmanlı hükümdarı Sultan Abdülaziz, iki oğlu ve mahiyeti, Rus Çarı'nın Paris'teki fuara katılmasıydı. Bu fuara daha sonra Galler prensi, Mısır Hidivi, Prusya Kralı, daha sonra Alman İmparatoru ve Prens Bismarck, Danimarka, İsveç, Portekiz kralları ve çeşitli kraliyet ailelerinin üyeleri, Asya, Afrika, Güney Amerika uluslarından çeşitli temsilciler bu fuara katıldı (Flinn & Shepard, 1893, s. 36-39).

4.5. 1873 Viyana Fuarı

1 Mayıs 1873 yılında açılan Viyana Fuarı ilk kez Almanca konuşan bir devlet tarafından düzenlenen fuar olma özelliği taşımaktaydı. Bu fuar için yapılan hazırlıklar yaklaşık iki yıl kadar sürdü. Osmanlı Devleti'nin katıldığı beşinci fuar olma özelliği taşıyan bu fuar daha önce kraliyet alanı olarak kullanılan Prater'in şehir parkı haline dönüştüğü kırk iki dönümlük bir alan üzerinde kuruldu. Fuarda elli üç bin pavyon yer aldı. Tuna Nehrinin kenarında kurulan fuarlarda endüstri sarayı ve geniş avluları olan ülkelere ait pavyonlar yer aldı. Osmanlı pavyonları, Rusya ve Mısır pavyonları doğu ülkelerini temsil eden yerde bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti adına serginin başına dönemin Nafia Nazırı İbrahim Ethem Paşa, fuar komiserliğine de oğlu Osman Hamdi Bey yaparken, pavyonların düzenlemelerini Montani Efendi gerçekleştirdi. Fuar alanı içerisine Müslüman köyü kuruldu. Viyana uluslararası fuar alanında Osmanlı yedi yapıdan oluşmaktaydı. Ana yapı III. Ahmet çeşmesinin önemli bir örneğini oluşturdu. Bu çeşme Osmanlı pavyonlarının merkezi konumundaydı. Çeşme aslına uygun olarak fuar alanına kopya edildi. Kullanılan malzemelerin çoğu Osmanlı Devleti'nden getirildi (Işıklı, Durak, & Arca, 2008, s. 38). III. Ahmet Çeşmesi'nin 1873 Viyana Fuarı'yla başlayıp; daha sonra dünya fuarlarında kullanılan kopyasının olmasının nedeni çeşmenin Osmanlı mimarisine Avrupa'nın etkisi olan ilk eser olmasından kaynaklanmaktaydı (Ergüney & Pilehvarian, 2015, s. 232).

Viyana Sergisi'ne Padişahın emriyle üç ayrı kitapla katılma kararı alındı. Bu kitaplar Osmanlı mimarisinin ve süsleme sanatlarının tanıtıldığı *Usûl-i Mi'mârî-i Osmanî*; Osmanlı Devleti'nde yaşayan Müslüman ve gayrimüslim kıyafetlerini tanıtmak amacıyla *Les Costumes Populaires de la Turquie*; çeşitli tarihi binalar ve ondokuzuncu yüzyıl dönemine ait binaların anlatıldığı *e Bosphore et Constantinople* adlı kitaplardır. *Usûl-i Mi'mârî-i Osmani* Osmanlı mimarlık tarihi açısından Osmanlılar tarafından hazırlanan ilk bilimsel kitaptı. (Zülfikar & Aydın, 2018, s. 47-50) Bu kitap P. Montani, B. Şaşıyan, E. Maillard ve M. de Launay tarafından hazırlandı ve aynı zamanda Mimar Sinan'ın eserlerinin listesi de bulunmaktadır. 1873 Viyana

Dünya Fuarı için hazırlanan Usul-i Mimari-i Osmanlı'nın yayınlanmasının temel nedeni fuardaki temsil yapılarının Osmanlı mimarisi açısından yetersiz görülmesiydi (Yazıcı, 2004, s. 27) Ciddi çalışmaların sonucunda yayınlanan bu eserler sayesinde kültürel kimliğini tanıtmaya çalışan Osmanlı İmparatorluğu Batı medeniyetine karşı saygı uyandırmak gibi kapsamlı bir hedefi amaçladı (Yılmaz, 2005, s. 725).

Diğer yapılar Hazine-i Hassa, İstanbul köşklerinin örnekleri, , bir bedesten, bir hamam, bir kahvehane idi. Viyana Fuarı'nda yabancıların ilgisini çeken yapılardan bir de Osmanlı kahvehanesiydi. Viyana'da Osmanlı kahvesi büyük ilgi gören nargile ve tütün çubuklarıyla yabancı ziyaretçilerin uğradığı yer haline geldi. Kahvehanede bir grup müzisyen tarafından müzik ziyafeti de verildi. (Kanca, Türkiye Fuarlar Albümü, 2012, s. 53) Osmanlı Devleti bu fuara tarımsal ürünler dışında güzel sanat alanında da katıldı. Bu fuarın sonucunda Osmanlı Devleti iki onur diploması, kırk bir gelişme ve 174 liyakat madalyası olmak üzere toplamda 447 ödülü kazandı bu sergide Osman Hamdi Beyi'nin altı tablosu madalya kazandı (Işıklı, Durak, & Arca, 2008, s. 31) . Kazanılan bu madalyalar, sergilenen eserler fuarın çok başarılı geçtiğinin kanıtı niteliğindeydi.

XIX. yüzyıldan itibaren kolaylaşan ulaşım imkânları Sanayi Devrimi'nin getirdiği teknolojik imkânlar devletlerin birbirlerinin kültürlerini tanımasına büyük fırsat sağladı. Böylece o zamana dek egemen olan sömürgeci devletlerin tek tip kültürel temsilleri yerini farklı ve kendine has yapılara bıraktı. Bu yüzyılda düzenlenmeye başlayan uluslararası fuarlar birçok medeniyetin kendi gücünü ve kültürünü propagandasının yapıldığı platformlar haline geldi. 1873 Viyana Fuarı on dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sında bu anlayışın sonucunda doğdu. Birey, toplum, devletlerarasındaki ilişkilerin yeniden tanımlandığı, XIX. yüzyılda Batı, kendisi dışındaki her tür ve uygarlığı içerisine Osmanlı İmparatorluğunu da katarak tek tip çözümlemelerle tanımlamaya çalıştı. Ancak Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu İslam coğrafyası bu oryantalist anlayışa karşı çıkmadı. 1873 Viyana Uluslararası Sergisi devletlerin kontrolünde imaj sunma gayretinin dışında fotoğrafçılığın da propaganda aracı olarak kullanımına örnek teşkil ettiği fuar oldu (Kahraman & Gülaçtı, 2016, s. 38-39).

4.6. 1876 Philadelphia Centennial Dünya Fuarı

10 Mayıs-10 Kasım 1876 tarihleri arasında Philadelphia’da düzenlenen Centennial Fuarı genişleyen bir pazar ve tüketici toplumlara katalizör görevinde bulundu. Bu durumun temel nedeni Amerika’da artan nüfus, doğudan batıya, kırsaldan kentlere meydana gelen göçler, sanayinin gelişmesi, Amerikan toplumunun zenginleşmesi idi. 1876 Philadelphia Centennial Fuarı; teknolojinin gelişmesi, uluslararası ticaretin Amerikan kıyılarına kayması bunun sonucunda Amerika’da artan zenginliği ve tüketimi simgelemekte idi. 1876 Philadelphia Centennial Fuarı’nın açılması fikri ilk kez Indiana’daki Wabash Kolejinde matematik ve doğa bilimleri profesörü John L.Campbell’e 1866 yılında Smithsonian Enstitüsünde ders verirken geldi. Bu fikri daha sonra ABD kongresine sunuldu, 3 Mart 1871 de Centennial komisyonu kurulması kararı alındı. Fuar uluslararası bir fuar olsa da başlangıçta yeterince ilgi görmedi. Philadelphia şehri yerine, Boston, Cincinnati ya da New York gibi şehirlerde ilk fuarın yapılması önerildi. Basının desteğinin olmaması, yeterince tanıtım yapılmaması da fuar öncesinde karşılaşılan sorunlardandı. Fuar için toplanan yardımlarla birlikte serginin maliyeti 6.725 milyon doları buldu. Bağımsızlık bildirgesinin 100. yılının kutlamak amacıyla Philadelphia şehri fuar için seçildi (P.Gross & R. Snyder) . Philadelphia Resmi olarak Uluslararası Sanat, İmalat ve Toprak ve Maden Ürünleri Sergisi olarak adlandırılan sergi, Herman J. Schwarzmann tarafından tasarlandı ve fuar alanları Schuylkill Nehri kıyısındaki Fairmount Park’ta düzenlendi. Fuar alanı bakımından o döneme kadar düzenlenen en büyük fuar olarak kabul edilen 1867 Paris Fuarı’ndan alan olarak bir buçuk kat daha büyük alana sahipti. Fuara 37 ülkeden yaklaşık 10 milyon ziyaretçi katıldı. Serginin ana binası, anıt salonu, makine salonu, tarım salonu, bahçe bitkileri salonu, olmak üzere beş ana binası bulunmaktaydı. Bu binaların dışında binalar ek olarak, devletler, şirketler için 250 civarında pavyonlar inşa edildi. Centennial Sergisi, XIX. yüzyılın eğlence ve tüketim kültürünün yansıması gibiydi. Fuara katılanlar daha önce bu kadar çok ülkeden lüks ve yeni ürünü bir arada görmemişlerdi (The Centennial Philadelphia Kütüphanesi Web sitesi,2021).

Philadelphia Fuarı’nda dikkat çeken önemli önemli mimari eserlerden biri de 1876 Yüzüncü Yıl Dönümü Sergisi’nin ana binasındaki Brezilya bölümünün tasarımı Neo-İslam üslupla yapılmasıydı. Brezilya pavyonu için böyle bir seçim yapılması tuhaf karşılanabilir fakat Brezilya pavyonun mimarı Frank Furness’in daha önceki

alışmalarında bu etkileşim görölmektedir. Furness en gözde İslam motif ve temalarını Brezilya pavyonunda uyguladı, doğudan bu kadar uzak olmasına rağmen Brezilya'nın Portekiz sömürgeciliğı ve İber yarımadası üzerindeki Mağrip mimarı unsurları İslam dünyası ve mimarisiyle bir bağlantı kurdu (elik, 2005, s. 180-181).

Dünyada düzenlenen fuarlar milli duyguları, teknolojiyi, eğlenceyi, fikir alışverişini, teşvik eden yapısı da olsa, geleceğı yönelikte çeşitli kaygıları barındırmaktaydı. Philadelphia'nın Yüzüncü Yıl Sergisi, 1860' lı ve 1870' li yıllarda meydana gelen iç savaşların, endüstriyel bunalımların yeniden yapılanmasına bir barış dönemine girmesine neden oldu. Yine bu fuar sınıf çatışmasına organize bir cevap niteliğindeydi. Amerika da bu fuar faydalı görölse de tüm toplum bunu tam olarak desteklemedi, fuara daha çok burjuva sınıfı destek verdi (Pennsylvania Tarih Kurumu Resmi Web Sitesi).

Osmanlı Devleti'nin Amerika'da katıldığı ve kendi ürünlerini sergilediğı ilk fuar olan 1876 Philadelphia Fuarına seramik, halı gibi sanatsal yönü olan dekoratif sanat ürünü ile katıldı (Gürlemez Arı & Sinanlar Uslu , 2018, s. 574). Osmanlı ürünlerinin sergilendiğı ana fuarbinası, elik tabakadan yapılan ilk bina özelliğini taşımaktaydı. Dünya fuarları aynı zamanda icatların, teknolojik yeniliklerin de sergilendiğı yer olası nedeniyle ilk daktilo ve telefon burada sergilendi (Mattie, 2007, s. 35).

100.Yıl Philadelphia Centennial Dünya Fuarına Osmanlı Devleti dışında katılım gösteren devletler şunlardı: , Avusturya-Macaristan, Arjantin, Brezilya, Belçika, Kanada, Çin, Şili Danimarka, Mısır, Fransa (Cezayir ile birlikte), Almanya, Büyük Britanya (Sömürgeleri ile), Queensland (Avustralya'nın bir eyaleti), Yeni Zelanda, Yeni Güney Wales (Avustralya'nın bir eyaleti), Victoria (Avustralya'nın bir eyaleti), Güney Avustralya (Avustralya'nın bir eyaleti), Bahamlar, Ümit Burnu, Hindistan, İngiliz Guyanası, Seylan, Straits Settlements, Gold Coast, Mauritius, Seyşel Takımadaları, Tazmania, Norveç, Orange Free State (Güney Afrika Cumhuriyeti'nin eyaleti), Trinidad, Bermuda, Jamaika, Hawaii, Japonya, İtalya, Liberya, Luksemburg, Hollanda, , Filipin Adaları, Portekiz, İsveç, İspanya, Rusya, İsvere, Tunus, Venezuelalla, Meksika, Peru (Official Catalogue of the Exhibition 1876, 1876, s. 7).

Sergi-i Umumi Osman-i düzenleyen ve 1867 Paris Fuarı'na katılan Sultan Abdölaziz uzak bir coğrafiyada bulunan Amerika Birleşik Devletleri'ndeki uluslararası fuara katılması sultanın vizyonunu göstermekteydi aynı zamanda ülkenin itibarı için fuarcılığın faydasına inanmaktaydı. Fuarın başladığı tarihte bitene kadar süreçte

Osmanlı Devleti'nde üç padişah değişikliği oldu. Önce Sultan Abdülaziz'in ölümü daha sonra V. Murat'ın tahta çıkışı çeşitli nedenlerle onun da tahtan indirilmesi sonucunda Sultan Abdülhamid'in tahta getirildi (Memiş Ş. , 2015, s. 164).

4.7. 1889 Paris Fuarı

1889 Paris Dünya Fuarı, milliyetçiliğin simgesi olan Fransız İhtilali'nin yüzüncü yılı nedeniyle düzenlendi için Osmanlı Devleti'nin de aralarında bulunduğu birçok çok uluslu ülke Paris Fuarı'na katılımı düşük tuttu. Siyasi kargaşaya neden olacağı endişesiyle yabancı liderler sergiyi önlemeye çalıştılar. Buna rağmen fuara yedi bin resmi ziyaretçi katıldı. Fuara bu seviyede katılım fuarın ulusal karaktere büründüğünün kanıtıydı. Paris Fuarı'na 32,3 milyon kişi katılım gösterdi ve bu fuar kapandığında organizatörlere önemli miktarda kâr bıraktı (Mattie, 2007, s. 76) . 1889 Paris Fuarı aynı zamanda yeni pazarlar arayan ticari amaç taşıyan fuarlardan farklı olarak; özellikle katılımı artırmak amacıyla panayırklar şeklinde eğlendirmeyi amaç edinen bir fuar görünümündeydi (Ergüney, 2015, s. 107).

Osmanlı Devleti 1889 Paris Sergisi'ne katılmak amacıyla 1888 yılının Haziran ayında resmi başvuruda bulundu. Bu fuar aynı zamanda ticaret odasının destek verdiği ilk fuar özelliğini taşımaktaydı. Sergiye katılım için gerekli şartlar odanın gazetesi tarafından yayınlandı.1888 Mart ayı itibariyle komisyon faaliyete başladı. Sergiye katılım oldukça sınırlı düzeydeydi (Nazır, 2009, s. 185). Fuarda Osmanlı Devlet'i Halil Paşa ve Hamdi Bey temsil etti. Fuarda Osmanlı Devleti temel temsil ögesi olarak Ahmet Mithat Efendi'nin “*Şirin kulübe*”olarak tanımladığı Tütün Pavyonuydu. Bu eser Batı'ya ait modellerle, Osmanlı geleneksel mimari unsurları sentez haline getiren Neo-Ottoman mimarisinin ilk örnekleri olarak bilinmektedir (Ergüney & Pilehvarian, 2015, s. 235).

Osmanlı Devleti'nin fuara ilgisi az olsa da dönemin Osmanlı aydınları Paris Fuarı'na büyük merak duydu. Batı'daki ülkeleri ziyaret etmek için yola çıkan aydınlar arasında olan Halit Ziya Uşaklıgil ilk yurtdışı seyahatini Paris Fuarı'na katılarak gerçekleştirdi. Kırk Yıl adlı anılarında fuar hakkındaki izlenimlerinden bahsetmektedir. Yine 1889 Paris Fuarı'na katılan ve fuarı edebiyatımıza sokan Ahmet Mithat'tır (Şen, 1996, s. 38). Ahmet Mithat Osmanlı yazarları içerisinde Sultan

Abdülhamid'i destekleyen ve onun Osmanlı toplumunu çağdaşlaştırmaya çalıştığına inanan edebiyatçılardandı (Işıklı & Balkan, 2008, s. 77).

Ahmet Mithat Paris Fuarı sırasında yaşadığı izlenimleri Tercüman-ı Hakikat gazetesinde, yayınladığı yazıları ise 1890 yılında Avrupa'da bir Cevlan adıyla kitap haline getirildi. Bu eserinde gittiği şehirlerdeki, okul, hastane, kilise, eğlence yerlerini ayrıntılı olarak yazdı. Gezdiği yerleri kendi ülkesiyle bağlantı kurarak, projeler geliştirerek kıyaslama içerine girdi. Ahmet Mithat gördükleri yerleri değerlendirirken Batı'ya karşı hayranlık yada kompleks duygularla değil Doğu'nun medeniyet unsurlarını üstün yönlerini ortaya koymaya çalıştı. Paris Kongresi boyunca yapılan görüşmeler, tartışmalar makale ve sunumlar çerçevesinde Batı medeniyetinin Doğu'yu medeniyetini ne kadar az tanıdığını ortaya koydu (Pala, 2015, s. 15).

Sonuç olarak gördükleri yenilikleri Osmanlı toplumuna uyarlama arzusu Osmanlı aydınları arasında görülen bir durumdu. Avrupa'da bir Cevlan Osmanlı halkının Batı'ya bakışını önemli oranda değiştirdi (Işıklı & Balkan, Fotoğraflarla Türk Fuarcılığı, 2008, s. 77). Ahmet Mithat Avrupa'daki teknolojik gelişmelere hayranlıkla anlatmakla beraber Avrupa'nın bireysel, ferdiyetçi durumunu, aile bağlarının kopuk olmasını, sefahat içerisindeki eğlence anlayışını eleştirmiş, Batı medeniyetinin bu konularda Doğu medeniyetini örnek alması gerektiğini belirtmiştir (Akcan & Yıldız, 2021, s. 961) .

Her dünya fuarları düzenlemeden önce kendine has özellikleri olan çeşitli temalar belirlenirdi. 1889 Paris de teması "*Konutun öyküsü*" olarak belirlendi ve insanlık tarihinin yerleşim öykülerini gösteren 48 bina, mimar C.Garnier tarafından yapıldı. Fuaryaklaşık altı ay açık kaldı ve sergide Fransız sömürgeleri çoğunlukta bulunmaktaydı (Yazıcı, 2004, s. 27). 1889 Paris Evrensel Fuarı 6 Mayıs-31 Eylül tarihler arasında açık kaldı. Champ de Mars'ın yanı sıra Tracadero, Seine Nehri kıyısı ve Esplanade des Innvalides alanlarında, 237 dönüm arazi üzerine inşa edildi. Eyfel Kulesi bu fuarnedeniyle inşa edilen eserlerdendi. Dönemin ünlü ressamlarından Osman Hamdi Bey ve Halil Paşa eserlerini tanıtarak madalyalar kazandılar (Işıklı & Balkan, 2008, s. 77).

1889 Paris Fuarı XIX. yüzyıl boyunca uzun sergiler döneminin sonucuydu. Uzun süreçler sonucu düzenlenen fuarlar ahlakça çökmüş yapı ortaya çıkardı; Paris Sergisi'nde Kristal Saray'ın devamı niteliğinde olan Makine Galerisi ve Eyfel Kulesi bulunmaktaydı. 1910'larda sökülen Makine Galerisi, Fransa için paha biçilmez kayıptı

(Mattie, 2007, s. 76). Serginin girişine inşa edilen Eyfel Kulesi tamamıyla metal yapıdan oluşmaktaydı. Diğer fuar binaları gibi yıkılmak üzere yapılan Eyfel Kulesi aslında sanayinin sanata egemenliğinin simgesi niteliğindeydi (Mualla , 2016, s. 26).

4.8. 1894 İstanbul Dersaadet Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi

1894 İstanbul Dersaadet-i Ziraat ve Sanayi Serg-i Umumisi, 1863 ‘te organize edilen Sergi-i Umum-i Osman-i istenilen başarı elde edilince daimi bir fuar kurulması düşüncesi ortaya çıktı. Sultan fuarcılığın ekonomik ve siyasi olarak kalkınma üzerinde etkisini yakından bilen hükümdardı. 1893’te “Dersaâdet Ziraat ve Sanâyi Sergi-i Umûmîsi” adıyla bir komisyon kuruldu. Komisyon başkanlığına fuarcılığın önemini çok iyi bilen Sultan II. Abdülhamid’in çok güvendiği Selim Melhame getirildi. Komisyon fuar için maddi kaynakları temini konusunda raporlar hazırlayarak ilgili yerlere sunuldu (Karaçoban , 2020, s. 541).

Fuar alanı olarak Şişli’de bulunan 142 bin metre karelik alan seçildi. Bu serginin diğer sergilerden en farklı yönü olarak kalıcı olması düşüncesi idi. Fuar tüm yıl açık olacak fakat kış aylarında kapalı olacaktı. Serginin ana binası yapımı için Avrupa’da daha önce çeşitli sergiler inşa eden, Raymundo d’Aronco, 1893 yılında İstanbul’a davet edildi. İlk olarak padişah köşkü ve İngiliz pavyonunun maketi Sultan II. Abdülhamid’e takdim edildi. Sultan fuarcılığın ekonomik ve siyasi olarak kalkınma üzerinde etkisini yakından bilen hükümdardı (Işıklı & Balkan, 2008, s. 63).

Batı dünyasında olduğu gibi sergiyi destekleyenler toplumun eğlenceye ve eğitsel yönü üzerinde durmaktaydı. Yer olarak özellikle Şişli’nin seçilmesinin temel nedeni Şişli’nin temiz havasıydı. Tertip komitesi serginin kalıcı olacağı için demir, tuğla gibi uzun ömürlü inşaat malzemesi inşa edilmesi gerektiğini savundular. Sergide kullanılacak mimari üslup Rönesans mimarisiydi. Bunun temel nedeni Osmanlı’yla birbirlerine karşı olan İslam ve Avrupalı eğilimleri bir araya getirmek böylece uygun tarz seçilip karşılaşılan temel ikilemi ortaya koymaktı. Çelik’e göre “1894 Dersaadet Ziraat ve Sanayi Serg-i Umumi Fuarı; serginin planı ve mimari açıdan batı kentlerindeki sergiler gibi mimari denemelerin yapılacağı bir arena olarak bakılmakta ve Osmanlı İmparatorluğunun bir mimari felsefe arayışına ışık tutmaktadır ” şeklinde değerlendirmektedir (Çelik,2005).

1894 yılında gerçekleşen İstanbul’da tam anlamıyla yıkıma neden olan deprem nedeniyle bu fuar gerçekleştirilemedi. Daha sonra Raymundo d’Aranco fuarbinasının

yapımı yerine depremde hasar gören binaların inşasıyla görevlendirildi (Adıgüzel , 2019/1, s. 157).

4.9. 1900 Paris Fuarı

XIX. yüzyılda Avrupa’da düzenlenen en büyük fuar özelliğine sahip olan 1900 Paris Fuarı 14 Nisan 1900 tarihinde açıldı yedi aya yakın bir süre açık kalarak 12 Kasım 1900 tarihinde kapandı. Fuar alanı Paris’te Champ de Mars, Trocadero, Esplanades des Invalides, Avenue Alexandre III. Bois de Vincennes bölgesinde 543 dönüm arazi de inşa edildi. Yetmiş altı bin yüz on iki fuarcının katıldığı Paris Sergisi’ne kırk sekiz milyona yakın kişi ziyaret etti. Bu sergide dikkat çeken en önemli yapı teknolojik icatların sergilendiği Elektrik Sarayı idi. Bu fuarda ilk kez yürüyen merdivenler, hareketli filmler yer aldı. Paris Fuarı’nda diğer bir yenilik ise Paris metrosunun açılmasıydı. Bu metro on dokuzuncu yüzyıldan günümüze ulaşan simgesel yönü olan sembolik bir eserdir. Eiffell kulesinin inşa edildiği ilk yapıldığı yıllarda basit ve çirkin bir yapı olarak görülmekteydi. Bu eserden kısa süre sonra inşa edilen 1900 Paris Dünya Fuarı’ndaki yapılar dönemin basınına göre beğenilmedi ve zevksiz tasarlanmış yapılar olarak değerlendirildi (Ergüney & Pilehvarian, 2015, s. 238) .

1900 yılı Paris Fuarı buluşların sergilendiği askeri, tarım, sanayi ürünlerinin tanıtıldığı bu yüzyılın son büyük fuarıydı. Osmanlı Devleti fuar için hazırlıklara 1897 yılında başlayarak Paris ataşesi Leon Karakyan temsilci olarak atandı. Daha sonra fuarkomiserliğine Chicago Fuarı’nda da görev yapan Hakkı Bey atandı. Osmanlı Devleti’ne ayrılan pavyonun bulunduğu yerde Aya İrini Kilisesi örnek alınarak askeri müze ve Türk aile yaşantısından kesitler sunan operetlerin sergilendiği sahneye konulduğu bir tiyatro bulunmaktaydı. Osmanlının amacı Türk aile yapısını operalar arayıcılığıyla dünyaya tanıtmak bir yüzü Doğu bir yüzü Batı olan devlet imajı ortaya koymaktı. Ortaya konulan Osmanlı yapıları Neo –İslam mimarisi özelliği taşımaktaydı (Şen, 1996, s. 42). Özellikle fuarda yabancı devletler, siyasi güçlerine göre Milletler Caddesi diye ayrılan bölümde hiyerarşik olarak burada sıralanmaktaydılar. Doğu ve İslam dünyasından Osmanlı Devleti ile İran sergiye katıldılar. Osmanlı Devleti’nin bulunduğu pavyon İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri’nin arasında yer almaktaydı. Osmanlı pavyonunun Amerika ve İtalya arasında olması önemli bir durumdu. Batılı devletler Osmanlı Devleti’ni diğer İslam

devletlerinden ayrı bir konumda değerlendirilmekteydi. Osmanlı daha önceki fuarlarda doğu devletlerinin ayrıldığı bölümde yer ayrılırken bu fuarda Avrupa devletleri arasında yer almaktaydı. Fuar için Osmanlı önemli oranda harcama yaptı. Osmanlı hükümeti Paris Fuarı'nda tek bina inşa ettirerek katılım gösterdi. Bu fuarda Osmanlı kendi kültürünün ve tarihinin parçası olan İslam eserleriyle temsil etti. Osmanlı mimari sanatı Türk-İslam sentezi özellikleri taşımaktaydı. Bunun dışında resim alanında Halil Paşa ve Levanten E. Della Sudda'nın resim örnekleri fuarda yer alarak büyük ilgi gördü (Işıklı & Balkan, 2008, s. 65). 1900 Paris Dünya Fuarı Osmanlı Devleti açısından bulunduğu konum itibarıyla Avrupa için Batı'nın bir parçası olarak görülmesi yanında mimari anlayış olarak daha önceki fuarlardan farklılıklar barındırmaktaydı (Yazıcı, 2004, s. 29). XIX. yüzyılın son fuarı olan 1900' de açılan Paris Fuarı dönemin en gösterişli fuarları arasında gösterilmekteydi. Seksen binden fazla katılımcının ve otuzdokuz milyon kişinin iştirak ettiği fuar dönemin en önemli olayları arasında gösterilmesinin kanıtıydı.

4.10. 1904 St. Louis Satın Alma Sergisi

St. Lois şehri, XIX. yüzyılın sonunda ABD'nin dördüncü büyük şehriydi ve hızla gelişip büyümekteydi. Son dönemde sınır karakolu aynı zamanda Batı'ya açılan kapısı haline geldi. St. Lois'in rakibi 1893 devasa Colomb Fuarı'na ev sahipliği yapmış Chicago şehriydi. St. Louis kendi fuarına ev sahipliği yaparak Chicago'yla yarışabilecekti ve varlığını dünya sahnesine vurabilecekti. Fuarın amacı ABD ile Fransa arasındaki 1803 yılında imzalanan yüz yıllık Louisiana Satın Alma Antlaşması'ydı ancak fuar bir yıl gecikmeyle açılabilirdi. Fuarın oluşmasında itici güç ise Belediye Başkanı ve Missouri valisi Davit R.Francis adını duyurmak için fuarı sonuna kadar destekte bulundu. . Fuar alanı olarak Forest Park tercih edildi fakat fuar alanı olarak ormanlık bir alan olan Forest Park'ın tercih edilmesi halk tarafından tepkiyle karşılandı. Zor olmasına rağmen parkın dönüşümü ilerledi. Fuar alanları yayılmış ve dağılmış bir şekilde Chicago Fuarı örnek alınarak inşa edildi. Odak noktası Sanat tepesine yükseltelen Cass Giblert'in kubbeli gösterişli festival salonuydu. Aynı zamanda şehre meydan okuyan ışık kaplı su oyunları ve şelaleler bulunmaktaydı. Ayrıca ana binaların arkasında kutsal kilise mezarı, Kubbet'üs-Sahra ve batı duvar olan Kudüs şehri replikası yapıldı. Chicago Fuarı'nın teması beyaz şehirken ST. Lois Fuar'na "Fil Dişi" ismi konuldu. Fuar 30 Nisan'da açıldı ve 1 Aralık 1904 tarihinde kapandı. (Mattie, 2007, s. 117-120).

Yabancı uluslara ait sergilemelere ayrılan bölümde yer alan Eski Paris, İrlanda köyü, Antik Roma, İstanbul şehri gibi çeşitli temsiller uluslararası fuarların satışa yönelik faaliyetleri eğlence ve tüketim yönünün geldiği noktayı göz önüne sermektedir. St. Louis Fuarı Chicago Fuarı kadar başarılı olmadı eğlence ve kültürel olarak dikkate değer bir fuar oldu. Osmanlı gerek ekonomik, siyasi gerekse uzak oluşu nedeniyle fuara resmi olarak katılmamış fakat anlaştığı Pike adlı bir şirket eğlence kısmında Osmanlı Devleti'ni temsilen "İstanbul Şehri" temalı bir temsil oluşturuldu. ABD'nin Washington Büyükelçiliğinden H.E. Şekip Bey fuar baş komiseri, Dr. Herman Schoenfeld komiser yardımcısı, Mr. George Eli Hall ise genel sekreter olarak atandı. Osmanlı Bölümü'nün inşasından sorumlu kişi George Pangalo'dur. Osmanlı temsilinin çizimini ise Pangalo'nun teklifi ile Celal Esad Arseven yaptı (Yarar, 2020, s. 74-75).

Serginin Osmanlı'nın Devleti'nin içeride ve dışarıda bunalım dönemine denk gelmesi maddi imkânsızlıklar fuara gereken önemin verilmemesine yol açtı. Celal Esad Arseven bu yıllarda Sultan II. Abdülhamid'e yakın olmasına rağmen çeşitli nedenlerle fuara gönderilemedi. Hatıra kitabında Sultan'ın bu sergiye katılmasına izin vermediğini dile getirmiş fakat nedeni hakkında bilgi vermemiştir. Celal Esad Arseven'in yaptığı çalışmalar Türk mimari tarihine yeni ufuklar açmış, mimarlık tarihinin bilgi ve araştırmalarının temelini oluşturdu. Yaptığı çalışmalar daha sonra kitap olarak yayınlandı. Yayınladığı bu kitap daha sonraki dönemde bile büyük ilgi ve övgü almayı başardı (Derin, 2020, s. 113-114).

5. 1893 CHİCAGO KOLOMB DÜNYA FUARI

5.1. Chicago Şehri'nin Kısa Tarihi

Farklı geçmişe sahip birçok insanın bir arada yaşadığı şehir olarak kabul edilen Chicago şehri çoğunlukla bataklıklardan oluşan bir şehir görünümündeydi. Daha sonra Chicago Nehri'nin akış yönünü tersine çevirerek, bataklıkları kurutarak büyük bir şehir görünümüne kavuştu. 1837 yılında Chicago nehrinin ağzında küçük bir ticaret merkezi olarak kuruldu. Illinois ve Michigan Kanalı'nın yapılmasıyla büyük göller ile Mississippi Nehri arasında su bağlantısı oluşturdu. Bu kanal zamanla demiryollarının yapılmasıyla kullanılmaz hale geldi. Şehir büyüdükçe alt yapı ihtiyaçları ortaya çıktı, bu durum zamanla alt yapı sistemi kurmak için sokakların yükselmesine neden oldu. Bu dönemdeki binaların çoğunlukla ahşap olması ve 1871'deki Büyük Chicago yangınıyla şehir neredeyse tamamen yandı. Bu yangın sonucunda 300'e yakın kişi öldü, yangından günümüze kalan en ünlü yapı Taş Su Kulesi idi. Bu yangın daha sonra Chicago şehri için fırsata dönüştü. Modern mimarinin öncüsü niteliğinde binalar inşa edildi. Yangın enkazından çıkan molozlar Michigan Gölü'ne çöplük olarak atıldı ve Grant Park, Millennium Park ve Chicago Sanat Enstitüsü'nün temellerini oluşturdu. Büyük yangından kısa süre sonra Beyaz şehir sloganıyla 1893 Dünya Kolomb Fuarı'nı düzenledi. Fuarda ki binalardan biri bilim ve sanat müzesi haline getirildi. Chicago şehri 1929 ekonomik buhranına rağmen 1933 ve 1934 yıllarında İlerleme Yüzyılı Sergisi düzenledi (Chicago Belediyesi Resmi Web Sitesi,2021).

Chicago kentinin nüfusu bu dönemde yaklaşık bir milyona dayanmaktaydı. Bu nüfusun yarısı aslen Amerikalı diğer kısmı yabancılardan oluşmaktaydı. Birinci iç savaş sonrası dönemde kırsaldan kente göçün Doğu ve Güney Avrupa'dan gelen yoğun göçmen akınından kaynaklanan kapsamlı nüfus yeniden dağılımına neden oldu. Bu gelişmeler Chicago şehrinin hızla büyümesine neden oldu. Ayrıca şehirlerin büyümesi, genellikle İngilizce bilmeyen ve kültürel geçmişleri ve din bağlantıları

Katolik, Yahudi olan göçmenlerden oluşan büyük kensel gettolara neden oldu (Davis , 2003, s. 346).

Şehirde siyahi nüfus 60.000 civarındaydı. Chicago şehrinin yarısını oluşturan yabancıların 150.000 Alman kökenli 120.000 İrlanda kökenli, İskoçyalı 60.000 civarındaydı. Diğer etnik unsurlar ise İngilizler, Ruslar, Fransızlar, İsveç ve Norveçlilerden oluşmaktaydı. Şehrin ticari hacmi ise yaklaşık 6.130.900.000 Franktı. Bu ticari hacmin 2.187.000.000'u tarımsal üretim sonucu elde edilmekteydi. Bu verilere göre Chicago şehri elde ettiği zenginliğin kaynağı tarımsal üretimden kaynaklanmaktaydı. Amerika'nın hiçbir şehrinde Chicago kadar bankacılık işlemi yapılmaz, hiçbir kentte bu kadar kredi verilmezdi. Chicago sanayisinde çalışan nüfusun üçte biri fabrikalarda çalışmaktaydı (Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi, 3 Ağustos 1307/15 Ağustos 1891).

5.2. Chicago Fuarı'nın Amacı ve Önemi

1893 Chicago Sergisi Kristof Kolomb'un Amerika kıtası keşfinin dört yüzüncü yılını kutlanması amacıyla düzenlenen bu fuar iç savaşın Amerika toplumu üzerinde bıraktığı hasarları geride bırakarak, teknolojik ve kültürel gelişimini tüm dünyaya duyurmak amacıyla bu fuarı düzenledi (Şen, 1996, s. 38) . Amerika bu dönemde meydana gelen yeniden oluşum sanayinin ilerlemesi iç ve dış göçler sınıf çatışmaları, iç çalkantılar Amerikan toplumunda önemli yaralar açtı. Bu çatışmaların toplumda ayrılıklara neden olacağı endişesi dönemin liderlerini yeni arayışlara itti. XIX. yüzyıla damgasını vuran kapitalizmin etkisiyle düzenlenecek büyük bir fuar parçalanmış toplumsal yapıyı bir arada tutacak önemli bir unsur görevi görecekti (Gürler, 2011, s. 8). Amerikan yaşamı için izler taşıyan bu fuar Henry Adams'a göre "*Chicago Dünya Fuarı; Amerikan düşüncesinin bir sanat eseri ve geleneksel yaşamdan medeniyete giden yolu döşeyen bir geçit töreniydi.*" şeklinde tanımlamaktaydı (Adams,1946). Bu fuar Amerika'nın yeni ekonomik ve sosyal koşullara uygun bir kentsel gündelik hayatın imgesini pazarladığı ve şekillendirdiği için çığır açan bir olaydı. Bu fuar daha önceki fuarlar gibi alıcı ve satıcının bulunduğu fuarlar değil, aynı zamanda Amerikan toplumunun ulaşılacak istenen ulus devlet anlayışının başarısını dünyaya göstermek amacıyla önemli fırsat niteliğindeydi (Adams, 1946, s. 11).

Açılış ve ticari varoluşun ötesinde sunulan onların organizatörleri olan uluslararası sergiler aslında deneyimlerini olabildiğince yapılandırarak Amerikan

halkını disipline etme çabasını temsil etmekteydi. Amerikan halkında uluslararası fuarların etkisi ise vatanseverlik, sosyal ve siyasi saygı duygusunu aşılamaktı. Özellikle Chicago Fuarı'nı ziyaret edenler kendilerini işçi sınıfı yada göçmen olarak algılamak yerine, Amerikan kimliğinin parçası olarak görecekti. Bununla birlikte fuarlar Amerika'nın küresel bir güç olarak destek verme fikrinin açıldığı mekânlar olacaktı (Davis , 2003, s. 348).

1876 Philadelphia Fuarı, 1893 Chicago Fuarı, 1901 Buffalo Pan- Amerikan Sergisi ve 1904 St. Louis Satın Alma Fuarı en önemli nedeni ekonomik, politik olarak Amerikan iç savaşı sonrası genişleyen teknolojik becerisini, küresel olarak rekabet halinde olduğu Büyük Britanya, Fransa ve gelişmekte olan Almanya'nın teknolojik ilerlemesiyle yan yana getirilen sayısız fuar sundular. Philadelphia Fuarı'nın Corliss Motoru, Chicago Fuarı'nda Worthington pompaları ve fuarların her yerinde olan Makine Salonlarında yeni geliştirilen diğer makineler gibi buharla çalışan büyük tribünler, ABD'nin dünyanın en büyük endüstriyel güçlerinden biri olduğunu ispatlamak için tasarlandı. Aynı şekilde bu fuarlar çeşitli Batılı olmayan toplumların ve kültürlerin temsil edildiği çok sayıda fuariçeriyordu. Afrika şehirlerinin temsili, uzak doğu mimarisi, doğu pazarları ve doğu dekorasyonu sadece bir birkaç ürünü saymak gerekse bile, tüm dünya kültürlerini temsil etme çabasının bir parçasıydı ve böylece küresel bir fuaroluştı. Dünya fuarları XIX. yüzyıl sonlarının değişen ekonomik politiği konumlandırırken Amerikan toplumunda, her bölgeden sergilere katılınmasına rağmen İslam dünyası bu fuarda önemli rol oynadı. Özellikle Avrupa'dan gelenlerin genel bakış açısı ekonomik amaçlar içindi. Özellikle Amerika'nın yabancı mallara olan ilgisini teşvik ederek ticareti artırmak için organize edildi. Bununla birlikte uluslararası fuarlara yatırım yapan iş insanlarının ve üreticilerinin paralarının geri dönüşünü çok fazla gerçekleştirmedi. Fuarlar yoğun katılımcılara rağmen kâr getiremedi bununla birlikte fuarlar önemli yatırım getirisi sağlamadığı için ekonomik kaygılar organizasyonun motivasyonlarından sadece biri olarak değerlendirilebilirdi (Davis , 2003, s. 344-345).

1893 Chicago Sergisi açıldığında birçok Amerikan şirketi ürünleri denizaşırı ülkelere satılmaya başlanmıştı ve Amerika Birleşik Devletleri hükümeti bu yeni ekonomik pazarları korumaya ve genişletmeye kendini adadı. Fuar boyunca da Amerika ürünlerinin üstünlüğünü uluslararası pazara üstünlüğünü kabul ettirmeye çalıştı. Amerikan emperyalizminin her yere nüfuz eden en önemli imgesi fuarlardı; dünyanın dört bir yanına yayılan iş ağları, resmi koloniler, gönüllü imgeler, makineli

silahlar aslında Amerikan emperyalizm ideolojisinin bir parçası niteliğindeydi (Domosh, 2002, s. 185).

Chicago Fuarı bilginin sergilenmesi noktasında adeta “*fikirler evi*” olarak tasarlandı. Plan ve kentsel olarak yeni teknolojiler sadece donanım olarak sergilenmedi, daha geniş manada sosyal ve kültürel unsurlar taşımaktaydı. Philadelphia Centennial Sergisi’nde ise Amerikan halkına kendi kültür ve medeniyetinin özelliklerini göstermeyi amaçlamaktaydı (Niquette & Buxton, 1997, s. 7). Amerika’nın diğer yegâne kaygısı da değişen gücünü ve teknolojisini özellikle Avrupa’ya göstermek istemesiydi. 1893 Chicago Sergisi yeni dünyanın keşfi olarak bilinmesi nedeniyle Kolomb Dünya Fuarı olarak da dünyada isimlendirilmekteydi (Ergüney, Ondokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Dünya Fuarları Ve Osmanlı Devleti’nin Mimari Temsili, 2015, s. 107).

1893 Chicago Fuarı’nın en önemli amaçlarından bir de serginin genel direktörü George R.Devis’in açılış gününde yaptığı konuşmada “*Dünyadaki tüm milletlerin kardeş olarak nitelese de*” (Devis,1893) gerçek niyet ise Amerika’da meydana gelen sanayi alanıda ki gelişmeleri dünyaya duyurmaktır. Fuarın maliyetinin yüksek olmasına rağmen önemli olan fuara katılımcı devletlerin fazlalığıydı. Böylece Amerika Birleşik Devletleri kendini diğer toplumlara devletlere anlatarak etkili propaganda yapabilecekti. Bunu bilen fuar organizatörleri fuara ilgiyi artırabilmek için teknolojik gelişmelerin dışında fuarı katılımcıları eğlendirecek çalışmalara ağırlık verdiler (Kasson, , 1978, s. 23).

Amerika’nın 1492 yılında keşfedilmesine rağmen fuarın bu tarihte başlamasının nedeni serginin planlama ve fuar için yapılan hazırlıklarda meydana gelen gelişmeler nedeniyle değerlendirilebilir. 1893 Chicago Fuarı, 1853-54, New-York 1876 Philadelphia’da 1883-1884 yılları arasındaki Boston gibi şehirlerde düzenlenen fuarlardan benzer nitelikte olmasına rağmen Amerika kıtasının keşfinin 400. yılı münasebetiyle gerçekleşmesi diğer fuarlardan anlamca farklılık oluşturmaktaydı. Yine Chicago Fuarı’ndaki binalar diğer fuarların aksine kalıcı olarak inşa edildi ve ziyaretçiler mimari dokusu nedeniyle “*Beyaz şehir*” olarak adlandırdılar. Amerika’nın keşfinin 400. yıl kutlama düşüncesi 1800’lü yılların ortalarından itibaren düşünölmeye başladı fakat Chicago’da düzenlenme fikri fuarın açılmasından bir buçuk yıl önce karar verildi (Şahin G. , 2017, s. 131).

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki eyaletler Kolomb Fuarı'nın 400. yılında gerçekleştirebilmek için birbirleriyle mücadele ettiler. Chicago'ya diğer rakip şehirler New York, St.Lois, Washington şehirleriydi. Kongrenin desteğini alan Chicago şehri fuarın burada yapılması onayını aldı. Fuar için en önemli finansal kaynaklardan Chicagolu banker Lyman Gage desteği ile fuarın düzenleneceği şehir olarak Chicago şehri seçildi (Gürler, 2011, s. 8). Bu durum yeni yeni gelişen, bir şehir için önemli bir kazanımdı. Chicago şehri taşra görünümünde olan fakat sanayileşmeye çalışan bir kentti. Bu nedenle uluslararası fuarın burada olması kent yaşamı için bulunmaz bir fırsattı. Aynı zamanda iç savaşın etkisiyle Amerikan toplumunda oluşan bölünme ve aşağılık duygusundan da kurtulmak için önemli fırsattı. 1893 Kolomb Fuarı; Paris'in görkemli fuarlarını geride bırakarak ekonomik ve siyasi olarak Chicago şehrini hem de ev sahibi ülke olan Amerika Birleşik Devletleri'ni dünyaya kabul ettirecek önemli fırsattı (Mattie, 2007, s. 88). Bu fuar Amerikalılar tarafından ilham veren kendi kendini tebrik eden ortak değerlerin şenliği olarak uluslararası hareketin en büyüğü ve en yenisi olarak görülmekteydi (Finding & W.Thackeray, 2010, s. 257).

Birçok yönden şehirlerin evreni olan fuarlar her hangi bir büyük şehirlerde olduğu gibi ziyaretçi sayısı, elektrik, su sistemleri, halka sunulacak çok sayıda binanın olması bakımından inşa edilen yapılar özelliği taşımaktadır. Bir fuarın verimli olması dışında estetik açıdan hoş olması gerekirdi. 1893 Chicago Fuarı hem işlevsel olarak güzeldi ve ziyaretçileri Amerikan şehirlerinin estetiğini ve alt yapısını yeniden düşünmeye teşvik etti. Fuar Amerikan mimarisini ve şehir planlamasını güçlü şekilde etkiledi. Dünya fuarının şehir planlaması ve başarısı Chicago'nun çehresini sonsuza dek değişime uğrattı (Wolski, 2009, s. 159).

Diğer yandan Chicago Fuarı Batı uygarlığının ilerlemesini, sanayisini, teknolojisini ve beyaz ırkın üstünlüğünü ortaya koyma amacını taşımaktaydı. Fuarı iki bölüm olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bir tarafta Amerikan endüstrisinin zenginlik, maharet ve harika yönlerini sergileyen "*Beyaz Şehir*" vardı. Diğer taraf olan Midway'de ise dünyanın farklı yerlerinden getirilen, simule edilen köylere yerleştirilmiş ve insanlığın ilerlemesini evrimsel olarak göstermek için davet edilen, farklı etnik yapıdan oluşan insanlığın gösterim yeri idi (Sharp, 2020, s. 163).

Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyada ilerleyen değişimini dünyaya marka yüzü haline getirmek isteyen Kolomb Dünya Fuarı 8 Mayıs -31 Ekim 1893 tarihleri

arasında gerçekleşti. Fuarı farklı kıtalardan ve farklı renklerden 50 devlet katıldı. Bu fuar alanını yaklaşık yirmi yedi milyon kişi ziyaret etti (Ergüney, 2015, s. 107).

1893 Chicago Fuarı dünyayı zamanın karmaşasına dönüşmesine neden oldu. İdealleri katılımcı devletler tarafından kabul edilen değerler birliğini ortaya çıkardı. Bu düşünceye karşı her bireyin ve toplumun en iyi benlik algısı oluşturuldu. Bu fuar her şeyi damıtarak neyin önemi kazanacağı konusunda mutabakata açıklık getirdi. Bu fuar modernizmin Amerika’daki odak noktası ayrıca toplum, ırk, cinsellik, politika, iktidar, teokrasinin çekim merkezi olduğu fikri, fuara egemen oldu.

Düzenlenen Chicago Fuarı Amerikan toplumunda sosyal sınıf ayrımının en aza indirmeye çalıştırarak iyileştirmeye amaçlamaktaydı. Fuarın ziyaretçileri nuhtmeden orta sınıf ziyaretileriydi. Orta sınıf ziyaretçiler kendilerini ekonomik gelişmişliğin gerisinde kalmak yerine yönetici zümreyle özdeşleştirmeye çalıştı. Amerika’da düzenlenen 1893 Chicago Fuarı siyasi ve ekonomik seçkinlerin ABD’nin yükselen ekonomik ve emperyal çıkarlarını yönettiğinin kanıtı niteliğindeydi. Böylece fuarlar etnik ve sosyal çatışmalardan ziyade Amerikancılık toplumsal motifleri haline gelmeyi amaçladı fakat ziyaretçilerin çoğunun Amerikalı olması bu düşüncenin gerçekleşmesini engelledi (Davis , 2003, s. 349).

5.3. Fuar için Yapılan Hazırlıklar, Mimari alışmalar, Alanı ve Ana Konuları

1893 Chicago Fuarı diğer fuarlardan farklı olarak kentsel tasarım projesi olarak inşa edildi. şehir göletler, parklar suyuolları şeklince projelendirilmiş farklı mimarlık ofislerince hazırlanan on dört ana fuarbinası inşa edildi. Her dünya fuarı gibi bu fuarda bir isimle adlandırılmaktaydı. 1893 Chicago Fuarı ziyaretçiler tarafından yapıların beyaz bir alıyla mermer şeklinde gösterilmesi nedeniyle “Beyaz şehir” olarak adlandırıldı. Zamanla bu tarz, Amerika’nın ulusal tarzı haline geldi ve Amerika’nın hükümet binalarında da kullanılmaya başlandı (Ergüney & Pilehvarian, 2015, s. 236).

Michigan gölü ve Chicago arasındaki bataklık arazide bu alanı tanınmış peyzaj mimarlarından Frederick Law Olmsted tarafından fuar alanı olarak ilk kez önerdi. Daha sonra yapılan incelemeler neticesinde bu öneri kabul edilerek fuarın buaa yapılmasına karar verildi. Olmsted peyzaj mimar olarak tayin edildi. Fuar binasının projelerinin denetlenmesi için Burnham&Root’un Chicago mimarlık ofisi tercih edildi. Olmsted, Codman, John W Rood ve Daniel H.Burnham, geniş araziye daha iyi

idare edebilmek için çeyrek daireler şeklinde bölme yoluna gittiler. Fuar alanı resmi nitelikte Şeref Sarayı'nda simetrik bir havuzun etrafında planlandı (Mattie, 2007, s. 89).

Fuarda farklı mimarlık ofislerinin tasarımlarıyla yer inşa edilecek yapıların tümü neoklasik üslup olmasında karar kılındı. Tamamı klasik yapıdan oluşan on dört fuar binasından Richard Hunt tarafından tasarlanan idare binası kubbeli şekliyle alanın girişini temsil etmekteydi. Bu yapıdan sonra Cumhuriyet Anıtı ve Şeref Salonu'na ulaşılyordu. Makine Salonu, Elektrik Sarayı, Güzel Sanatlar Sarayı, Balıkçılık Binası, Kadınlar Binası, Madencilik Binası, Tarım Binası, Ormancılık Binası, Sütçülük Binası, Ulaştırma Binası, Konser Salonu, Gazino, Tarım Binası, Üretim ve Serbest Sanatlar Binası fuar için düşünülen diğer binalardı. Ulaştırma Binası Chicago Fuarı'na iz bırakan yapılardandı. Ulaştırma Binası ise kubbe mimarisiyle genel tasarım ilkelerine uygun olsa da renkleri ve cephenin işlenişi bakımından sergide bulunan fuarlardan farklıydı. Ulaştırma Binası antik çağ, İslam özellikleri, Hindistan ve Afrika'daki İslam anıtlarına benzerlik göstermekteydi. Cephesinde bulunan süslemeler ve bezemeler, İslam mimarisinde de bulunmaktaydı (Ergüney & Pilehvarian, 2015, s. 108-110). Ulaştırma Binasının tasarımcısı Luis Sullivan açıklamalarında başka tasarımcılar İslam etkisinden bahsetmesine rağmen kendisi bundan bahsetmemekteydi. Sullivan'ın mimari arayışı düşünsel düzeydeydi. Kendisini yeni dünyanın manevi ve duygusal olarak *“insanların yeni dünya içerisinde gerçek ihtiyaçlarını karşılayacak kültür elçisi olarak kendini görmekteydi”* onun düşüncesine göre inşa edilen bir bina aynı zamanda bütün hayat demekti. Bu binaların dışında ayrıca Jackson Park'ta fuara katılım gösteren yabancı ülkelerin mimari özelliklerini yansıtan resmi temsilcilik binaları yapıldı. Kültürel ürünlerin sergilendiği varlıklarını yansıttıkları köyler ise Midway Pleasance denilen caddeler üzerinde inşa ettiler. Katılımcı devletler sergiye katılabilmek amacıyla yaklaşık 5 milyon \$ tahsis edildi.

Tablo 5.1. Fuara Katılalardan Tahsil Edilen Miktar

Ülke	Miktar	Ülke	Miktar
Argentine Republic	1000.00 \$	New South Wales	150.000
Austurya	149.100	Yeni Zelenda	27.500
Bolivya	30.700	Kostrika	150.000
Brezilya	600.000	Danimarka	67.000
Kolombia	100.000	Ekvator	67.000
Cape kolonisi	25.000	Fransa	627.000
Seylan	65.600	Almanya	829.000
Jamaika	20.000	Yunanistan	60.000
Büyük Britanya	300.000	Barbados	6.000
Berbuda	3.000	İngiltere Guyanası	25.000
Kanada	100.000	Bermuda	3.000
Peru	100.000	Tazmanya	10.000
Küba	25.000	Trinidad	15.000
Norveç	56.280	Guatemala	200.000
Seylan	65.600	Haiti	25.000
Jamaika	20.000	Honduras	20.000
Japonya	630.735	Meksika	50.000
Almanya Yeni Ginesi	10.000	Karayip Hollandası	5.000
Özgür Orange Devleti	7.500	Nikaragua	30.000
Portekiz	100.000	Salvador	12.000
İsveç	53.600	İngiltere Hondurası	7.500
TOPLAM			4.982.000

Bu devletlerin dışında katılan Osmanlı Devleti, Cezayir, Belçika, Britanya Kolombiya'sı, Danimarka, Batı Hint adaları, Mısır, Eritre, Havaii, Hindistan, Malta, Madagaskar, Malta, Hollanda, İran, Porto Riko, Rusya, Santo Domingo, Siyam, Güney Avustralya, İspanya, Transilvanya, Uruguay, Venezüella, Victoria, Zimbabve, Queensnsland, 1.500.000 ile 2.000.000 \$ dolar harcadılar (Rat, The World's Columbian

Exposition Does it belong to the United States or to Chicago? , Speech of Hon., 1892, s. 4).

Bu fuar Jackson Parkı Michigan Gölü Washington Park'ına bağlayan Midway Plaisance olarak bilinen küçük bir arazi şeridinde yapıldı. Fuar 1 Mayıs 1893'te ABD Başkanı Grover Cleveland tarafından açıldı. Larabida Manastırı'nın bir kopyası Kolomb'un macerasının başlangıç noktası olan Chicago'da dikildi. Burada toplumsal bir aidiyet için Kolomb'un diğer eserleri de sergilendi. Serginin önemli yapılarından biride imalathane binası 11.000 metre kare alan üzerine George B. Post'un projelendirdiği binaydı. Bu binada fuarda sergilenen eserlerin satışı da yapılabilmekteydi (Şahin G. , 2017, s. 135-136).

Chicago Üniversitesi'nin 70 ton ağırlığındaki Yerkes Teleskopu burada sergilendi. Kıyafetlerden, gramofona kadar her türlü fuarürünün sergilendiği bu yapıda İngiliz, Rus, Alman, Çin pavyonları da bulunmaktaydı. Amerika'nın önemli bakanlık departmanları olan iç işleri, maliye, adalet bakanlıklarının departmanları bu sahada bulunmaktaydı. Balık ve Balıkçılık Binası, Karıncalar Binası'nın çıkış kısmında bulunuyordu (Başaran , 2015, s. 133).

Kadın Binası'nın sağ tarafında Jenney ve Mudie'nin inşa ettiği Bahçe Bitkileri Binası yine bu alanda bulunmaktaydı. Bu binada 8 sera, Japon bahçesi, çilek örnekleri, ,çam ağaçları, şarap mahzeni, çeşitli ülkelerden getirilen bitkiler, gülfidanları, bu binada bulunmaktaydı. Fuardaki en önemli binalardan biri de maden ve madencilik binası solunda bulunan Howe ve Van Brunt Elektrik Binası bu alan içerisine yerleştirirlerdi. Elektrik Amerikan toplumu için bilinmeyen, alışılmadık bir durumdu. Işıklı binalar, demiryolları, telgraflar, elektrikli gösteriler oldukça ilgi çekiciydi. Ziyaretçileri en fazla cezbeden yer burada bulunmaktaydı. New York'ta çalınan bir şarkı, telefonla bu binaya aktarıldı. Fuar alanına bu müziği dinlemesi için hoparlörler yerleştirildi. Edison'un ilk kez icat ettiği kinetograf sinema makinesi, ışık kulesi, elektrikli sandalye, bezelye soyma makinesi, meyveli sakız, elektrikli tren burada sergilendi (M.P. Handy ,The Department Of Publicity And Promotion , Word Colombian ,Exposition ,1893 Official Catalogue, 1893, s. 3-6).

Bunların dışında fuarda teşhir edilecek ürünler on iki kısma ayrıldı ve bu kısımlar 967 sınıfa bölündü. Bu kısımlar şu şekilde sıralanmaktaydı;

- 1) Bahçecilik, bahçıvanlık ve çiçekçilik
- 2) Ziraat, ziraat ürünleri, ormanlar ve ürünleri ile ıslahı, aletleri ve makineleri,

- 3) Balıklar, balık avı ile ilgili alet ve takımlar
- 4) Madencilik, maden ihracı ve maden ürünleri
- 5) Vahşi ve ehli hayvanlar
- 6) Genel sanat eserleri
- 7) Elektrik
- 8) Makineler
- 9) Resim, heykel, mimari, güzel sanatlar
- 10) Nakil araçları, trenler, gemiler, arabalar
- 11) Edebiyat ve düşünce eserleri, bayındırlık, musiki, tiyatro
- 12) Eski eserler ve icatlar (Şahin G. , 2017, s. 133)

1893 Chicago Fuar alanı ırkçılığın sınıflandırıldığı açık hava müzesi görünümündeydi. Bu fuarda sergilenen mimari ve teknoloji dışındaki diğer bilim dalı ise antropoloji oldu. Bu durumun temel nedeni XIX. yüzyılda Avrupa ve Amerika kıtasında revaçta olan ırkçılık düşüncesini ispatlama niyeti yatmaktaydı. Fuar alanı düzeni bu ırkçı fikirlere göre dizayn edilmişti. Alman ve İrlandalıları Töton ve Kelt ırkı beyaz şehrin yanında bulunurken sırasıyla İslam dünyası, Doğu ve Batı Asya şeklinde sıralanmaktaydı. Beyaz Şehir'e en uzak yerde vahşi Afrika ırkları ve Kuzey Amerika yerlileri bulunmaktaydı (Rydell, 1984, s. 64-65). Aynı zamanda hayvanat bahçesiyle yan yana olarak, doğudan gelen devletlerin pavyonlarının yerleştirilmesi ırksal ve etnik farklılıkların temelinde organize edilen hiyerarşiyi göstermekteydi (Girit Heck , 2015, s. 116). Göre Notre Dame Üniversitesi tarih profesörü Gail Bederman erkeklik ve medeniyet adlı metinde Beyaz şehir algısını şu şekilde değerlendirmekteydi “Beyaz şehir, gelecekteki mükemmellik vizyonu ticaret ve teknolojinin gelişmiş ırksal gücüyle beyaz erkek gücünün bir ideali olarak inşa edildi”. Bederman'a göre beyaz olmayan insanlar fuara katılmaları tamamen yasaklandı ve yerine barbar ırkların fuara katılmasına izin verildi. Beyaz olmayan kadınlar için kadınlar binasında iki fuar düzenlendi (Bederman, 1996). Chicago Fuarı “*acayıplıkları tuhaflikları*” içerisinde bulunduran fuar görünümündeydi (Alkan , Sıra dışı bir Jön Türk Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hatıraları , 1989, s. 178).

Kolomb Sergisi'nin binalarının görkemli sitili muhteşem boyutları, ziyaretçilerin zihninde iki yönlü duygu oluşturmaktaydı. Chicago Fuarı'nın anıtsal

karakteri kasıtlı olarak bilgi ve önsezinin sonucu olarak ortaya çıktı. Fuarda oluşturulan iç mekânların belirgin olarak özellikleri bulunmaktaydı. Makine ve imalathanelerin iç mekânları hem faydacı hem de estetik yönden gereksinimleri büyük oranda karşılamaktaydılar. Fuar için inşa edilen yapılardan olan köprüler daha önce inşa edilen yapılardan farklı olarak zarif ve eğrileriyle iyi dengelenmiş orantıları olan uyumlu demir işçiliği göze çarpmaktaydı. Yönetim Binası'na gelindiğinde ise sadece merkez konumu değil aynı zamanda fuarın odak noktası konumundaydı. Muazzam büyüklükte, ancak anıtsal karakteri nedeniyle büyük bir plazayı andırmaktaydı. Bu binanın dış süslemeleri heykel gruplarıyla süslenmiş dış ve iç köşebentleri aynı heykeltıraş tarafından tasarımlarıyla zenginleştirilmişti. Yönetim Binası dışındaki diğer binalar aynı sanatsal özelliklere sahip değildi, ancak Elektrik Binası'nın geniş pasajları mimari süslemeyi desteklemek için düz renklerle işlenmişti. Tarım Binası'nın pavyonları yarı arıya gizlenmiş hayvan figürlerini andıran bir yapıda olup sıva yüzeyleri ise bir dizi ayrıntılı resimlerden oluşmaktaydı. Binanın her iki ucunda, duvarı iki panele ayıran büyük bir kapı iki pavyon bulunmaktaydı. Tarım Binası'nın kuzey cephesinde aynı zamanda yönetim binasına bakan onur mahkemesi de bulunmaktaydı. Bu bina ulaşım imkânlarının kolaylığı nedeniyle binlerce ziyaretçiyi ağırlayabilecek bir konumdaydı. Tersaneler, açık hava dekorasyonları birçok davetkâr alanlar, çok sayıda kaideler, birbirini bağlayan zarif köprüler fuarın en can alıcı konumunda bulunmaktaydı (Millet, Mitchell, Low, Gibson, & Smith, 1893, s. 17-24).

Amerika Birleşik Devletleri kendi vatandaşlarına, geçmişte büyük medeniyetler kuran ve Batı medeniyeti üzerinde etki eden Doğu medeniyetlerinin geri kalmışlığı ile ülkelerinin kaydettiği ilerlemeleri karşılaştırarak kıyaslama yoluna gittiler. Doğal olarak bu kıyaslama için İslam dünyasının lideri ve Ortadoğu'nun en büyük devleti konumunda olan Osmanlının sergiye katılımı ayrıca önem arz etmekteydi.

Fuarın başarılı olması ve planlamasındaki deneyim Burnham'ı dünya fuarları modelini Amerikan şehirlerine yaymaya teşvik etti. Chicago'lu iş insanı Burnham büyük işlerin ve doğru işlerin adamıydı ve hiçbir şey onun başarısını gölgeleyecek kadar büyük değildi. Burnham ve Bennett Chicago'nun pis ve düzensiz sokaklarından nefret etmekteydi. Yeni ve çapraz caddeler oluşturarak ana yolları genişleterek şehir içindeki sokakların, caddelerin sistemli hale gelmesine öncelik verdi. Aynı zamanda demir yolları sistemine odaklanarak trenler, metrolar, tünelleri oluşturarak şehirdeki sıkışıklığı azaltmaya çalıştı. Günümüzde Chicago'nun her yerinde olan demiryolları büyük olasılıkla bu fikirden etkilenecek oluştu (Wolski, 2009, s. 165-170).

Beyaz Şehir kavramı kısa ömürlü bir sıfattı. Devasa kubbeleri ve rekor kıran yüzölçümüne sahip ana binalar, onları mühendislik şaheserleri haline getirdi. Yangınlar, bilim ve sanayi müzesi dışındaki her şeyi yok ettiğinde, onları kalıcı haline getirme düşüncesi suya düştü. Üç büyük pavyon satın alındı ya da taşındı. Blue Mound, Wisconsin'deki Norveç Pavyonu; Maine Eyalet Binasından Polonya Springs ve Dutch House'den Brookline kadar eserler 1942 yılında çıkan şüpheli yangın sonucu yandı (Finding & Thackeray, 2010, s. 262).

5.4. Chicago Fuarı'nın Açılışı Diğer Gelişmeler ve Fuarın Kapanışı

1893 Chicago Fuarı bütçesi, içeriği, katılan devlet sayısı, mimari teknikleri açısından daha önce düzenlenen fuarlardan farklılık arz etmekteydi. 1893 yılının 1 Mayıs ile 31 Ekim tarihleri arasında gerçekleşen fuarın açılışı Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Grover Cleveland 1 Mayıs öğle saatlerinde altın bir telgraf anahtarı olan elektrik düğmesine basarak fuarın açılışı gerçekleştirdi. Serginin açılışına katılan Ubeydullah Efendi hatıralarında açılış gününü şöyle anlatmaktaydı: *'Fuar Mayısın birinci günü merasim-i mahsusayla açıldı. Resmi açılış için Amerikan cumhurbaşkanı hazır durumdaydı. Bizzat kendisi küşad etti. Bugünkü İstanbul Dar'ül Fünun önündeki saha kadar geniş bir meydanın ortasında yüksek bir sofa bulunuyordu. Bu sofada masa masanın üzerinde bir düğme bulunmaktaydı. Meydanda iğne atsan yere düşmezdi. Orkestra öncelikle Amerikan marşını çaldı. Amerikan Başkanı açılış konuşmasında dedi ki: Burada vatandaşlarımızı tebrik için bulunuyorum biz Amerikalılar şu genç yaşımızda şu meydanı mahsulatımızla en eski milletlerin huzuruna çıkıyoruz. Bütün dünya bilmelidir ki mahsulatımızdaki bereket memleketimizin refahı barışın ve selametın meşküresidir. Aynı zamanda Amerikan başkanı Avrupa'ya iyi ders vermek istiyordu. Konuşma on beş dakika kadar sürdü'* (Alkan, 1989). Böylece Chicago tarihinin en görkemli ve en büyük günü başlamış oldu. Fuar açılışına büyükelçiler, eyalet ve bölge valileri, askeri üst düzey yöneticiler, yüksek mahkeme üyeleri, dini liderler, eyalet temsilcileri katıldı. (Finding & Thackeray, 2010, s. 259).

Fuara 43 ulus ve 72 ülke katılım sağlamış sponsorlarla beraber yaklaşık 35 milyon dolar harcandı. Fuara giriş 50 centti. Fuarda 27 milyon ziyaretçi ağırlandı. Toplamda fuaralanında 217 yapıdan oluşmaktaydı, serginin ana teması ise *"Teknoloji ve Eğitim"* (Alkan, Ubeydullah Efendi, Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, 1997, s. 635-636). Ziyaretçiler fuar boyunca tüm turistik yerlere girerse

toplam ödeyeceği tutar 13,05 dolardı. Fuarla ilgili turistik yerlere giriş ücretleri şu şekildeydi:

Tablo 5.2. Fuar Alanına Katılım Ücreti

Fuar	Ücret	Fuar	Ücret
Uluslararası	0.25 \$	Kilauea Panaroması	0.50 \$
Kostüm			
Elektrikli Manzara	0.25	Çin Tiyatrosu	0.50
Libbey Cam İşleri	0.10	Balon yükselişi	2.00
Dongal Kalesi	0.25	Macar Orpheum	0.25
Cava Köyü	0.50	Laponya Köyü	0.25
Alman Köyü	0.50	Dohamey Köyü	0.25
Konferans Salonu	0.25	Avusturya Köyü	0.25
Pers Tiyatrosu	0.50	Buz Demiryolu	0.10
Eyfel Kulesi	0.25	Aziz Petrus Modeli	0.25
Kahire Sokağı	1.10	Mağrip Sarayı	0.45
Dönme Dolap	0.50	Türk köyü	1.00
Cezayir Tiyatrosu	0.25	Bernese Alps Panoraması	0.50
Venedik-Murano	0.25 \$	Blarney kalesi	0.35 \$
Sergisi			
Ahşap Kulübe	0.10	Kayar demiryolu	0.10
Toplam		\$ 13.05 (Flinn, 1893, s. 25).	

Eğitim ve teknolojinin tüm parçalarını insanlara sunmak amacıyla ülkeler sergiye davet edildi ve insanların yüksek katılımı istendi.

Fuarda zaman zaman istenmeyen olaylarda yaşandı. Fuar alanında gerçekleşen yangınlar bunlardan biriydi. Serginin kuzey kısmında bulunan 63. sokaktaki kapıdan girince Fuarın en büyük binalarından birinde 10 Temmuz 1893 Pazartesi günü öğleden sonra soğuk hava deposunda yangın çıktı. Bu yangında dördü Chicago itfaiyesinden sekizi Columbia fuar itfaiyesinden ve üçü de sivil on beş kişi yangında hayatını kaybetti. Soğuk hava deposu alevler içerisinde kalması nedeniyle erzakları saklandığı mekân da kısa sürede yandı. Yangın Mareşal James Horan ve yirmi bir itfaiyecinin hayatını kaybettiği 22 Aralık 1910' daki Chicago Stockyards yangınına kadar görülen

en büyük yangın oldu (Johnson, 2012, s. 1-2). Yanan dükkânların zararları karşılanması gündeme geldi. Bu yangından Türk köyünde de hasar oluştu. Fuar alanındaki yangınlar Osmanlı vatandaşlarını da etkiledi. Chicago'ya götürülen atlardan yedisi ve develerin üçü hayvanların konulduğu ahırda çıkan yangın sonucu telef oldu. Ayrıca at koşumları atların şecerelerine ait evraklarda yandı (Gürler, 2011, s. 14). Diğer üzüntü verici olay ise sevilen Chicago belediye başkanı Carter Harrison'ın fuarın kapanmasından iki gün önce Patrick Eugene Prendergast tarafından suikast uğramasıydı. Bu olayın yol açtığı şok ve üzüntü içerisinde fuarın kapanış törenleri iptal edilerek yerine halka açık anma törenleri yapıldı (Finding & Thackeray, 2010, s. 257).

6. OSMANLI DEVLETİ'NİN CHİCAGO FUARI'NA KATILIMI

6.1. Fuara Osmanlı Devleti'nin Davet edilmesi

Asya ve Avrupa'nın önemli bir gücü olan aynı zamanda İslam dünyasının lideri Doğu'nun bir parçası bir yüzü Batı dünyasına dönük olan Osmanlı Devleti'nin Chicago Fuarı'na katılması ABD için ayrı bir önem arz ettiği kaçınılmazdı. Nitekim 19 Şubat 1891 tarihinde Osmanlı Devleti ABD Başkanı Benjamin Harrison tarafından İstanbul'daki Amerikan büyükelçisi Solomon Hirsch aracılığıyla resmen davet edildi (BOA;BEO: 26/1878, H. 2 Zilhicce 1309/ M. 2.06.1892). Bu daveti Osmanlı Devleti ABD ile ilişkilerin geliştireceği, Osmanlı Devleti'nde kültür ve sanat alanındaki ilerlemeleri ispatlamak düşüncesiyle kabul etmiş fuara Osmanlı Devleti'ni temsilen fuar komiserliğine Hakkı Bey (Daha sonra sadrazamlığa getirilen İbrahim Hakkı Paşa), yardımcılığına Fahri Bey atandı. Diplomasıyı çok iyi bilen Sultan II. Abdülhamid 1883 yılında İstanbul'a gelen kongre üyesi Abraham S.Hewitt'i sarayında ağırlayarak uluslararası ilişkiler üzerine konuşmalar yapılmıştı. Özellikle II. Abdülhamid ile Hewitt Osmanlı ile Amerikan Devlet'i arasında gümüş madenleri işini tartıştılar. Bunun sonucunda Chicago Fuarı'nda Türk maden ürünleri Amerikan pazarında tanıtıldı (Allen, 1986, s. 18-19). Sultan II. Abdülhamid Amerika ile olan ilişkileri geliştirmek ve fırsata çevirmek için farklı zamanlarda Hewitt'e 400 adet kitap yolladı. Bu kitaplar daha sonra Hewitt tarafından Amerikan kongre kütüphanesine bağışlandı. Daha sonra Chicago Fuarının düzenlendiği tarihlerde Abdülhamid tarafından büyük bir fotoğraf koleksiyonundan oluşan 51 adet fotoğraf albümü de ABD kongre kütüphanesine gönderildi. Bu bağlamda bütün bu çalışmalar Osmanlı Devleti'nin siyasi, kültürel, sosyolojik olarak ABD'ye propagandasını yapmak amacıyla gerçekleştirilen çalışmalardı (Sevinç & Fazlıoğlu, 2001, s. 6-7). Sultan'ın Amerika ile ilişkileri geliştirme çabaları bunlarla sınırlı değildi. ABD heyeti Osmanlı Devleti'ni Chicago Fuarına özel bir davetle davet edilmesine karşılık Osmanlı Devleti samimiyeti Amerika'nın 400.yıl dönümü anısına özel olarak bir madalya yapıldı. 17

Nisan 1893 tarihinde ise Nâme-i Hümâyûnla ABD Başkanı'na hediye olarak gönderilerek takdim edildi. Bu madalya ABD başkanı tarafından memnurluklar karşılındı. (BOA;HR. SYS: , nr. 72/51 / M. 19.05. 1893). Bu nedenle Amerika Birleşik Devletleri hükümeti Osmanlı Devleti'nin katılımlından dolayı teşekkürlerini ileten yazı gönderdi. (HR.İD,2089/92 / H 25 Kânûn-ı sâni 1309/M. 6.02.1894).

Fuar temsilcisi Dr. Cyrus Adler'in Osmanlı Devleti'ni ziyaretıyla başlayan gelişmeler zarfında Osmanlı geniş bir hazırlık sürecine girdi. Fuar için yapılan çalışmalarda fuarda açılacak pavyonların konumu üzerinde titizlikle üzerinde duruldu. Fuar hazırlıkları için diğer konular ise fuar komisyonunun oluşturulması ve üyelerinin belirlenmesi, fuar komiserlerinin belirlenmesi, Dersaadet Ticaret Odası'nın desteği, gönderilecek ürünler ve eşyalar, katılım göstermek isteyenlerde aranacak şartlar ve diğer konular ayrıntılı olarak değerlendirildi.

6.2. II. Abdülhamid'in Chicago Fuarı'na Katılma Amacı

Sultan II. Abdülhamid saltanatı süresi boyunca kıta Avrupası dışındaki devletlerle sıcak ve samimi ilişkiler kurmaya çalıştı. Ancak dönem itibariyle uzaklık ve kitle iletişim araçlarının yeterli olmayışı, XIX. yüzyılda Osmanlı Devletlerinin Batı'yla yaptığı savaşlar, Amerika'nın yaşadığı iç savaş, Amerika'nın uluslararası camiada etkisinin sınırlı olması, Osmanlı Devleti'nin Amerika'yla ilişkilerinin zayıf kalmasına neden oldu. Osmanlı Sultanı Amerikan sefirine bir sohbeti sırasında *"İmparatorluğumun topraklarından bir yerleri elimden koparıp alma niyeti taşımayan tek millet Amerikalılardır"*(Metin Hülagü Resmi Blog Sitesi,2022) sözüyle Amerika'ya sıcak mesajlar gönderilmeye çalışıldı. 1893 Chicago Fuarına Osmanlı Devleti'nin davet edilmesi Türk –Amerikan ilişkilerine yeni bir ivme kazanmasına neden olacaktı. Aynı zamanda Batı'da oluşan *"hasta adam"* imajının değiştirilmesine karşılık Batı'yla entegre olmuş Osmanlı imajı önem arz etmekteydi. Fuar Müslüman ve aynı zamanda modern dünyanın bir parçası propagandası için bulunmaz bir fırsattı. Osmanlı Devleti'ne o dönemde mevcut bağımsız İslam devleti olarak Amerika ve İtalyan pavyonları arasında önemli bir yer tahsis edildi. Osmanlı Devleti Chicago Fuarı'na kendi kimliğini temsil eden öğelerden olan III. Ahmet Çeşmesi ile bilimsel ve teknolojik aletleri yan yana gösterilerek kaydettiği ilerlemeleri farklı toplumlara gösterme fırsatı elde etti.

Deringil'e göre: Osmanlı bürokratları Batı'nın Osmanlı için çizdiği oryantalist resmi red etmiş, Batı'nın çizdiği modernleşme/medenileşmeyi kendi ölçüleri olarak kabul etti. Şarklı ve farklı olarak değil birinci sınıf batılı olarak algılanmayı amaçlamışlardı (Deringil , The Well Protected Domains: Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire 1876-1909, 1998, s. 166-176). Oryantalizm doğu ile batı arasında yapılan varlıksal ve bilgiye dayanan bir düşünce tarzı olarak ortaya çıktı. Edward Said'e göre "*Oryantalizm, yalnızca Batının Doğu anlayışını çarpıtan kavram değil aynı zamanda Batının bölge üzerindeki tahakkümünü meşrulaştırmak için gerekçe oldu.*" (Said, 1978) Bu düşünce İngiltere ve Fransa gibi sömürgeci anlayışla hareket devletler için uygun düşünceydi. Fakat ABD'ye uygulandığında Amerika'nın sömürgesi olmaması nedeniyle bu düşünce uygun değildi. Oryantalist düşüncenin özünü oluşturan İslam coğrafyasındaki klişeleşmiş anlayışları zamanla Amerikan kültürünün ayrılmaz bir parçası haline geldi (Davis , 2003, s. 343).

Osmanlı halifelik nedeniyle İslam dünyasının lider devletiydi fakat bu dönemde halifelik kurumu ile ilgili İngiltere merkezli halifenin Arap olup olmaması konusunda tartışmalar vardı, Osmanlı halifesi çağdaş dünyanın parçası olarak uluslararası çalışmalara katılarak aynı zamanda kendi gücünün tanınmasını sağladı. Batılı yazarlar Abdülhamidi kişisel özellikleri ile özel olarak ele alıp çeşitli yakıştırmalarda bulunuyorlardı. (Güneş, 2018, s. 179-180). Abdülhamid kendisine yapılan baskı ve hakaretleri püskürtmek için Chicago Fuarı'nı araç olarak kullandı. Bu propagandayı Müslümanların uygun gördüğü hükümlere bağlı olarak gerçekleştirmeye çalıştı. (Willliams, 2016, s. 138) .

Sultan Abdülhamid Osmanlı Devleti'ni en güçlü Müslüman devlet algısını Avrupa'da devam ettirebilmek için Chicago Sergisi'ni fırsat olarak düşünmekteydi. Chicago Fuarı'nda Dünya Dinler Parlamentosu diye fuarın dini yönün temsil eden organizasyon gerçekleştirilmişti. Bu organizasyona göre tüm dünya dinleri temsilcileri aynı anda bir araya gelerek birbirlerini iyi anlamaları sağlanabilirdi. Kardeşlik ve barış temalarıyla tüm dinlerin uyum içinde bir arada var olabileceğine inanılmaktaydı.. Sultan Abdülhamid kendisine yapılan konferans davetini temkinli karşıladı. Chicago Fuarı'na katılım göstermekteki isteğini Dünya Dinler Parlamentosuna göstermedi. Sultanın bu konferansa katılmaması nedeni Hristiyan din adamlarının Hristiyanlığı tek kutsal din olarak görmeleri diğer dinleri kâfir olarak görmesiydi. İslam dinini temsilen

bu dünya dinler parlamentosuna Endonezya'dan daha sonra İslamiyet'i kabul eden bir kişi katıldı (Williams, 2016, s. 140).

Amerika'da düzenlenecek bu fuarın hazine için büyük yük getireceğini bilen Sultan II. Abdülhamid hiçbir taaddütte mahal vermeyerek sergiye katılım konusunda emir verdi. Fuarlara katılmanın önemi aslında XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin devlet politikasının bir yansıması olarak da değerlendirilmesi gerekirdi. Osmanlı, fuarlara yabancı değildi fakat Doğu'nun ve İslam'ın egzotikleşmesi en büyük korkularından biriydi. Diğer endişe ettiği korkusu ise İslam'ın vasıfsız ve ön yargılı kişiler tarafından sadece finansal kaygılarla motive olmuş kişiler tarafından katılım amacı dışına çıkılması hatta itibar kaybına neden olmasıydı. Bu durum devletin sömürülmesine dönüşebilirdi.

Chicago Fuarı devletin modernizasyonu ve ilerlemesi için önemli bir fırsat olarak görülmekteydi. Osmanlı Devleti, 1876 Philadelphia Sergisi'nden bu tarafa dünya fuarlarına resmi olarak büyük katılım göstermemişti. Sultan II. Abdülhamid öncelikle ülkenin gelişmiş ve modern fotoğraf albümlerini sergilenmeleri için fuarlara gönderdi. Burada temel amaç İslam'ın olumlu portresini sunmaktı (Sharp, 2020, s. 164-165).

6.3. Chicago Fuarı'nda Görevlendirilecek Kişiler ve Fuar Komisyonun Kurulması

Osmanlı Devleti 1851 yılından bu yana elde ettiği tecrübenin rehberliğinde tüm hazırlıklar özenli bir çalışmayla fuarın başlamasından yaklaşık bir yıl öncesinde başladı. Yapılan fuar hazırlıkları için Sultan II. Abdülhamid yakından takip ederek işini şansa bırakmıyordu. İstanbul Ticaret Odası'nın ve diğer özel müteşebbislerin desteği serginin hazırlık sürecinin son derece başarılı geçmesini sağladı. Fuar komisyon üyeleri ve görevlendirilecek kişiler özenle seçildi. Fuar komisyon üyeleri bizzat Sultan II. Abdülhamid tarafından belirlendi. Fuar başkanlığına Ticaret ve Nafia Nazırı Tevfik Paşa'yı komisyon başkan vekilliğine Dersaadet Ticaret Odası Başkanı Azaryan Aristakis Efendi'yi getirdi. Komisyon üyeleri ise Ziraat Müdürü Nuri Bey, Yenidünya Dimitraki Efendi, Ticaret Müdürü İsmail Bey, Dersaadet Ticaret Odası II. Başkanı Ferid Efendi, Mösyö Mill, Oda Azası Corcaki Efendi'den oluşmaktaydı (Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi, 21 Eylül 1308, Numara 353 (3 Ekim 1892), s. 474. Osmanlı hükümeti Chicago Fuarı'nda yapılacak düzenlemeleri için İlha Suhami

Sadullah ve Şerikleri isimli şirkete verdi. Sergiye komiserlik yapacak kişi olarak Hakkı Bey yardımcısı olacakta Fahri Bey belirlendi (Yazıcı, 2004, s. 28)

Fuar komisyonu üyeleri Salı ve Cumartesi günleri toplanarak aldıkları kararları duyuruyorlardı. Fuar komisyonun görevi 1 Mayıs 1893'te açılacak olan Chicago Fuarı'na sanayi, ticaret erbabından kişilerin göndereceği eşyaların düzenlenmesi nakledilmesi konusunda organizasyonu sağlamaktı. İlk toplantı 1 Ekim 1891 yılında tertip edildi. İlk toplantıda alınan karar gereği sergiye gönderilecek eşyaların toplanacağı yerler ve nereye müracaat edileceği konusunda kararlar alındı. Komisyon 25 Haziran 1892 yılında yayınladığı bir talimatnameyle Chicago Fuarı hakkında bilgi verilerek yer talebin bulundu. Talep edilen ücretlendirmeler, eşyaların sigorta masrafları, sanat eserlerinin taşınması ve nakliyesi konuları tespit edildi. Fuara başvuru süresi 13 Kasım 1892 ile son başvuru süresi olarak 22 Nisan 1893 olarak belirlendi (Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi, nr. 13 Haziran 1308/25 Haziran 1892).

6.4. Sergide Yapılan Hazırlıklar ve Alınan Önlemler

Osmanlı hükümdarı II. Abdülhamid Chicago'daki fuarı Türk-Amerikan ilişkilerinde büyük bir fırsat olarak gördü. Osmanlı Devleti gerekli hazırlık öncesinde kurulacak pavyonların ön planda olduğu makul bir mekân talep etti. Bab-ı âli gerekli hazırlıklar için Robert Levy temsilciliğinde gerekli firmalar belirlendi. Sultan II. Abdülhamid ilkel kabilelerin Osmanlı kültürüne aykırı oluşturabileceği taşkınlıklar konusunda önlem alınmasını istedi. Fuarda güçlü Müslüman ve modern Müslüman teması üzerinde duruldu. Jackson Park'ta çeşitli şehirlerden getirilen teşhir ürünleri ve eserlerin sergilendiği Kostantinapolis Sokağı ismi verilen bir Türk köyü oluşturuldu (Deringil, İktidar Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi, 2002, s. 161-164). Bu köyün dışında fuar içerisinde oluşturulan binalarda Osmanlı eserleri sergilendi. Türk köyünde bir cami, restoran, halı dükkânları, Sultanahmet Meydanı'nın replikasını oluşturan III. Ahmet Çeşmesi, Dikilitaş, Yılanlı Sütun replikası, Bedevi Çadırları, 40-50 civarında dükkânlardan oluşan Mısır Çarşısı benzeri bir çarşı, Osmanlı Devleti'nden gönderilen Arap atları, çeşitli dükkânlar bu fuarda sergilendi. Bunla birlikte resmi işlerin takibi için 15 büro yer kiralandı. III. Ahmet Çeşmesi'nin maketi Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının yirmi beşinci yılı dolayısıyla kızı Zekiye Sultan tarafından padişaha hediye edildi. Maketin süslemeleri orijinaline uygun olarak oluşturuldu. Bu maket Kuyumcuyan isimli bir Ermeni tarafından yapılan maket bir

metre boyunda ve som gümüştendi (Yazıcı, 2004, s. 28-29). Fuarda Beyrut Limanı'ndan gönderilen oymalar oluşturulan pavyonun dış cephesinde kullanıldı. İç duvarların üzerine Hereke'den gönderilen el işi halılar örtüldü. Zemine Uşak halıları ve ortaya ise büyük bir masa yerleştirildi. Osmanlı Devleti'nin Chicago Fuarı'nda yaptırdığı yapılar dışında yangın söndürme için kullanılan tulumba makinası, ilk kez kullanılan obelisk, güzel sanatlar sarayında sergilenen Osman Hamdi Bey'e ait tablolar yer aldı. Aynı zamanda at yarışlarının izlenebileceği eğlence merkezleri fuarın sona erişine kadar fuar katılımcılarına hizmet verdi. Türk köyünün resmi açılışı sultan adına Konsolos Charles Henrotin tarafından yapıldı (Ergüney, Ondokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Dünya Fuarları Ve Osmanlı Devleti'nin Mimari Temsili, 2015, s. 111-112).

Chicago Fuarı'nda oluşturulan Türk köyünün kurulması için Sadullah Suhami ve Contantinapole firmasının temsilcisi Robert Levy tarafından hazırlanarak, İstanbul'un en güzel caddelerinden biri Amerika'da oluşturuldu. Zengin Osmanlıların yaşantısını anlatan Şam Çadırı fuar ziyaretçilerinin sıkça ziyaret ettiği mekânlardan biri oldu. Türk tiyatrosunda Türk çalgıları Türk müziği eşliğinde Türk düğünü Türk cenazesi, Türk eğlenceleri, savaşımlara yönelik kesintiler sunularak Türk kültürü tanıtılması amaçlandı. Oluşturulan Türk tiyatrosunda modern ve doğulu algısı temsil edilmesi önemli yer tutmaktaydı. Türk köyünde görev ve Türk kıyafeti giyenlerden bazıları Amerikalılardı (Willliams, 2016, s. 136). Bu çerçevede sergilenen ürünlerin üzerinde hükümdarın tuğrasının konulması ve Chicago Fuarı ile kurulan cami ve meşhur yerlerin fotoğraflarının çekilmesi için fotoğrafçı Gülmez Kardeşlere müsaade izni verildi. Aynı zamanda verilen bu izinde dikkat çeken en önemli konulardan biri devletin ve İslam dinine karşı bazı Avrupalı fotoğrafçıların gerçekleştirmiş olduğu karalayıcı ve aşağılayıcı fotoğraflara karşı Chicago Fuar Umumiyesi'ne fotoğraf gönderilmesi uygun görüldü. (BEO; 49/3639, H. 20.01.1310 / M.14.08. 1892).

6.5. Dersaadet Ticaret Odası'nın Chicago Fuarı'na Katılması

Dersaadet Ticaret Odası Osmanlı Devleti'nin 1893 yılında Chicago Fuarı'na katılım haberini almasıyla Dersaadet Ticaret Gazetesi vasıtasıyla teşekkürlerini ilettiler ve katılım kararı alındı. Ticaret odası 15 Ağustos 1891 tarihli çıkarılan gazetede şehir hakkında kısa bilgiler, sanayi ürünleri, ticari yönü, gölleri gibi çeşitli konularda bilgi verildi. Oda gazetesinde Chicago Fuarı'nın hazırlık çalışmaları düzenli olarak

duyurusu yapıldı. Bir yandan gazetede katılımcılara tarım, ticaret, sanayi alanlarında fuara katılımın ne kadar önemli olduğu konusunda bilgiler verildi. Odaya göre amaç dünyanın değişik ülkelerinde ürünleri yakından görmek aynı zamanda Osmanlı memleketinde de üretilen ürünleri dünya pazarlarına tanıtmaktı (Memiş Ş. , Türkiye'de Ticaret'in Öncü Kuruluşu Dersadet Ticaret Odası 1882-1923, 2009, s. 169-170) Oda Şark'ın kendine özgü zevk üretim tekniklerini Batı'da henüz olmayan Osmanlı eserlerinin tanıtımı için halkın Chicago Sergisine “*külliyetli emtiya*” gönderileceği düşünülmektedir (Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi, nr. 398, 1 Ağustos 1308/13 Ağustos 1892).

Dersaadet odasının propagandaları karşılığını buldu ve memleketin değişik yerlerinden İstanbul fuar komisyonuna çeşitli ürünler gelmeye başladı. Bu ürünler arasında el emeği, sanat eseri, tarım ürünleri, halılar, kilimler, çiniler, gibi ürünler de bulunmaktaydı. Gönderilen ürünlerin hızla artması 17 Aralık 1893 'ten itibaren gönderilen Osmanlı müzesine depolanmaya başlandı. Yapılan hazırlıkların tüm çalışmalarında bulunan ticaret odası gönderilecek ürünlerin seçilmesi işini de oluşturulan komisyon tarafından yapılacaktı (Memiş Ş. , Türkiye'de Ticaret'in Öncü Kuruluşu Dersadet Ticaret Odası 1882-1923, 2009, s. 173-174) .

6.6. Fuar Komiseri İbrahim Hakkı Bey (1863-1918)

Osmanlı Devleti'nin İkinci Meşrutiyet itibarıyla yedinci sadrazamı olan İbrahim Hakkı Bey, Kafkasya'dan göç etmiş bir ailenin çocuğu olarak İstanbul'da doğdu. Mekteb-i Mülkiye'de idadi ve âli kısımlarında eğitim alarak 1882 yılında mezun olmuş ilk görev yeri olarak Hariciye kaleminde göreve başladı. Daha sonra İngilizce ve Fransızca eğitimi alarak bir yıl sonra Mâbeyin mütercimliğine getirildi. İlk zamanlarda polisiye romanları Sultan Abdülhamid'e tercüme eden Hakkı Bey daha sonra Mekteb-i Mülkiyede hukuk dersleri vermeye başladı. İbrahim Hakkı Beyin gerçekleştirdiği önemli görevler arasında Bosnalılara ait işlerin tesviyesi için komisyon oluşturulması, Beyrut rıhtım işleri için komisyona tayini, Makedonya ve Arnavutluk maliye işleri, Girit adasının işleri için görevlendirildi. Aynı zamanda Sultan II. Abdülhamid Bulgaristan'a gönderdiği gizli tebligatları Bulgaristan Prensi Ferdinand'a bildirilmesi için görevlendirildi. Bu gelişme Sultan'ın aslında İbrahim Bey'e güvenin de göstergesi olduğu söylenebilir. Sonuç olarak uluslararası ilişkilerde hukuki ve siyasi konularda İbrahim Hakkı Bey'den faydalanıldı. II. Wilhelm'in İstanbul'a ziyareti sırasında

mâiyet memurluğunda bulundu. 1893 yılında Osmanlı Devleti'nin atıldığı Chicago Fuarı'na fuar komiseri olarak gönderildi.

İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra Maarif Nezareti'ne bir ay sonra da ilave olarak Dâhiliye Nazırlığı Vekâletine getirildi.17 Aralık 1908 tarihinde yapılan seçimlerdeki usulsüzlük iddiası üzerinde görevinden istifa eden Hakkı Bey Roma büyükelçisi olarak görevlendirildi. İttihat ve Terakki'nin baskıları sonucu istifa etmek zorunda kalan Hüseyin Hilmi Paşa'nın istifa etmesi üzerine yerine sadrazam olarak tayin edildi (Kurşun, 2001, s. 892-894).

Hakkı Paşa Batı dünyasını yakından tanıyan biriydi. Dönemin devlet adamları gibi özellikle son dönemlerinde meydana gelen Trablusgarp Savaşı'nı zamanında fark edemedi. Üstün hitabet ve yazı kabiliyetine sahip olan Hakkı Paşa 29 Temmuz 1918 tarihinde Berlin'de vefat etti (Dördüncü, 2015, s. 94). Vefatı üzerine Tanin gazetesinde geçen ifadeye göre İbrahim Hakkı Paşa ilmiyle, şahsiyetiyle “*Nev-i şahsına münhasır*” bir kişilik olarak ifade edildi (Tanîn, 7 Ağustos 1334). Osmanlı Devleti'nin son döneminde birçok önemli olayın içerisinde olan İbrahim Hakkı Paşa gerek yazdığı eserler gerek birikim bakımından Osmanlı Devleti'nde dikkati çekmiş önemli bir devlet adamıydı.

6.7. Fuara Katılım Gösteren Şehirler ve Ürünler

Osmanlı Devleti çıkarılan talimatnameyle Chicago Fuarı'nın öncesinde tüm yapılacak hazırlıklar İstanbul'da oluşturulan fuarkomisyonu aracılığıyla yapılmasını istedi. Ferdi olarak katılım gösterenler dışında halı, kilim, tuz, kitap kılıfları, mobilya eşyaları, ahşap ve çini ürünleri de çeşitli vilayetlerden gönderildi. Gönderilen yeniçeri kıyafetler için de öncelikle Payitaht'tan herhangi bir sakıncası olup olmadığı konusunda görüş alındı. Devlet tarafından gönderilen eşyalar arasında denizcilik ürünleri ayrı bir yer tutmaktaydı. Osmanlı fuarda özellikle kendi kültürel unsurların dışında teknolojiye yönelik yeniliklerde sergide yer almasını özellikle önem verdi. Sergilenen teknolojik ürünler arasında boya makinaları, hava gazı lambası, fiş anahtarı, ayrıca sergiye gönderilmesi amacıyla illere salnameler gönderilerek gerekli desteğin verilmesi istendi. Bir hava gazı icat edip adını Hayat'ül insan koyan Üsküdarlı Mülazım İbrahim Edhem'in şişesi ve fitili olmadan çalışan havayı da kirletmeyen aynı zamanda açık havada bile sönmeyen çok kullanışlı hava gazı icadı fuara gönderildi. (BOA; DVN. MKL.NO:34/6-1, H.09.04.1310 M.31.10,1892). Bunların dışında

Chicago Fuarı'na İstanbul'da inşa edilen kürekli maun ağacından yapılmış bir tekne gönderildi (Johnson R. , 1897, s. 440).

İllere gönderilen yazışmalar sonucu sergiye eşya gönderimi için ismi geçen şehirlerin bazıları şu şekildeydi: Afyonkarahisar, Trablusgarp, Bursa, Diyarbakır, Yemen, Musul, Kosova, Debre, Kudüs, Edirne, Adana, Konya, Hüdavendigar, Sinop, Mudanya, Mihaliç, Haleb, Mersin, Bağdad, Suriye, Sisam, Aydın, Ma'mûretü'l-Aziz, Manastır, Ankara'ydı.

6.8. Osmanlı Devleti'nin Resmi Açılış Töreni ve Cülus Kutlaması

Chicago Sergisi'ne ve ilk maddi yardım başlangıçta büyük ölçüde katılımı beklenmeyen uluslardan olan Japonya ve Osmanlı Devleti'nden geldi. Türk Bayrağı dünya fuarına çekilen ilk yabancı bayrak oldu (Flinn & Shepard, 1893, s. 219-220). 1 Mayıs 1893 tarihinde açılmasına rağmen "Türk Köyü" daha önce hazırlanmış özellikle Cuma günün İslam dünyası için mübarek gün olması nedeniyle Cuma günü açılış günü olarak 28 Nisan 1893 tarihinde dualarla Türk köyünde kurulan cami önünde açıldı. (Şikago Sergisinde Kısmi Osmaniyenin Resm-i Küşâdı Hakkında Malumat, 1309, s. 365) Türk köyü ifadesinin küçük görülmemesi gerektiği fuara katılım gösteren birçok ülke ve şehir temsilcilerinin kışkırdığı şehir olduğu ifade edildi (Şikago Sergisinde Kısmi Osmaniyenin Resm-i Küşâdı Hakkında Malumat, 1309, s. 365). Türk köyünün kurucusu ve sakinleri Osmanlı tebaasından oluşmaktaydı. Türk köyü cami şerifle başlamaktadır. Cami özenle yapıldı, aynı zamanda Müslümanlar namazlarını burada kılmaktadırlar. Musavver Chicago Gazetesi'nin birinci sayısının mukaddime kısmında Osmanlı Devleti'nin katılımı ve Midway Plaisanceyer alanı ve Osmanlı köyünün açılışına yer verildi. Türk köyüne büyük ilgi olduğundan bahsedildi (Bustani, 1893, s. 14-16). Açılış için düzenlenen törende müzik aletleri hazırlandı ve çeşitli marşlar çalındı. Hamidiye Marşı eşliğinde alay tüm fuarı dolaştı ve sonra iki rekât namaz kılındı. Hükümdar için dualar edildi. "*Umum halk padişahım çok yaşa*" diye bağırdı. Burada komiser yardımcısı Fahri Bey tarafından bir nutuk okundu. Fuar komiser yardımcısının konuşması şu şekildeydi: "*Ey hazırın ey İslam hayırhahları! Bugün burada bu şekilde toplanmamızdan büyük bir memnuniyet duymaktayım. Bu memnuniyetimi bütün vatandaşlarımda paylaşmaktadır. Bir Osmanlı bir Müslüman için vatanlarından hayli uzak olan bu memleketlerde açılışımızı şerefliendiren bu Osmanlılık ve Müslümanlık hayırhahlarıyla bir arada bulunmak cidden bahtiyarlıktır. Burada toplanmamıza vesile olan Chicago Sergisi Amerika ve Chicago namına*

hatırlarımızda silinmeyecek izler bırakacaktır. Ayrıca bu sergiye katılmamızı sağlayan padişahımıza da müştereken duada bulunalım'' (Elbistani,1893). Serginin Osmanlı kısmının açılması İslam âlemi ve Amerikan ilişkilerinde yeni boyut katacağı Servet-i Fünûn dergisinde yer aldı. Yine bu dergide ABD’de yaşayan dini inanışları İslam’a benzeyen bir gurubun Osmanlı köyünün açılışında bulundukları ifade edildi. Aynı zamanda uzak yerlerden gelen bir gurubun olduğu tamamıyla fes giydikleri ifade edildi. Ayrıca katılımcılar Türk köyünün ortasındaki Türk çarşısına girdiler. Daha önce hazırlanan sofralarda oturdular ve yemek yediler ve Türk köyünün resmi açılışı bu şekilde oldu (Chicago Sergisi’nde Kısmi Osmaniyenin Resm-i Küşâdı Hakkında Malumat, 1309, s. 366).

Chicago Fuarı’nda diğer bir konuda fuar yöneticileri fuar katılımcılarından her ulus için milli bir bayram belirlemesini istediler. Bu gelişmeyi Sultan II. Abdülhamid Osmanlı Devleti’nin kültürel özelliklerini ve geleneklerini yansıtan fırsata çevirdi. Fuar heyeti bu gelişmeyi resmi bir yazıyla iletilmiş bunun üzerine Sultan II. Abdülhamid’in Cülus töreninin yıl dönümü milli bayram tarihi olarak kabul edildi. Kutlama töreni 31 Ağustos 1893 tarihinde görkemli bir şekilde gerçekleştirildi. 31 Ağustos tarihi “*Osmanlı İmparatorluğu günü*” olarak ilan edildi ve fuarın en karakteristik olayı haline geldi. Bugün Sultan II. Abdülhamid’in tahta çıkışının 16. yıldönümüydü, özel dualarla Midway’deki camide tören yapıldı. Bütün gün padişahın milletler sokağında coşkuyla kutlandı, katılımcıların üzerinde yaldızlı harflerle “*Osmanlı Günü*” yazılı rozet vardı. Öğle saatlerinde İbrahim Hakkı Bey, diğer komisyon üyeleri, Chicago’daki Türk konsolosu Charles Herotin ile birlikte Türk köyünde ziyafet tertip etti.. Öğleden sonra bir Türk alayı düzenlendi, komiserler ipek tahtırevanlara bindiler bu gösteriyi Türk birliğinin tamamı izledi. Törende davetlilere ilgi gösterildiği, Rusya’dan heyetin tebrik etmeye geldiği, aynı zamanda Daire -i Osmaniye’nin süslendiği bin iki yüz kişinin katıldığı bildirildi (Johnson R. , 1897, s. 433-434).

6.9. Türk Caminin Yapılması

Türk-İslam kültüründe camiler sadece ibadet amacıyla yapılan yerler değildi. Aynı zamanda sosyal faaliyetlerin merkezi, birlik ve beraberliğin simgesiydi. Chicago Fuarı’nda Türk köyünün Batı girişinde Türk mimarisine özgü tek minaresi tek kubbeli güney cephesi silmelerle hareketlendirilmiş cami inşa edildi. Cami fuar komiseri

Hakkı Bey'in sorumluluğunda 3000 dolarında bütçeyle yapıldı. İlyas Suhami Sadullah & Co. Şirketiyle yapılan sözleşmenin altıncı ve yedinci maddesine göre yapılan cami, Müslümanların ibadet etmesi dışında İslam'ın tanıtılması amacını da taşımaktaydı (BOA, Y.A-Hus., 58/33). Sözleşmenin ilgili maddesine göre cami Osmanlı'ya devredilecek alan üzerinde yapılması kararı alındı. Camide Müslümanlara yakışmayacak hallerden uzak durulması ahlâka uygun davranılması, Cami için gayrimüslimlerin girişine Osmanlı temsilcilerinin özel onay alınması şartı, getirildi (Deringil, İktidar Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi, 2002, s. 199) Cami pencereleri küçük ve Dolmabahçe Cami'sini çağrıştırmaktaydı (Ergüney & Pilehvarian, ,Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında Osmanlı Temsiliyeti, 2015, s. 111). Cami Sultan Abdülhamid'in Cuma namaz kıldığı caminin küçük bir minyatürü şeklindeydi. Camide şadırvan benzeri abdesthane bulunmamaktaydı. Cami inşasında son derece özen gösterildi ve masraftan kaçınılmadı. Bu camide Cuma günleri dualar ve salavatlar okunmakta çeşitli milletlerden oluşan Müslümanlar namazlarını burada kılmaktaydı (Şahin G. , 2017, s. 143). Günlük olarak camiye ziyarete eden Müslümanlar Osmanlı halifesine dua etmesi dünyadaki Müslümanların lideri olduğunun kanıtıydı. Camiyi ziyaret eden bir fotoğrafçı cami ile ilgili şunu ifadelere yer verdi : *”Ziyaretçilere sadece namaz saatleri sona erdiğinde girmelerine izin verilir, çünkü cami genel anlamda şov mekânı olarak kabul edilmez. Bu bina, İstanbul'da Sultan Selim tarafından yaptırılan bir yapıdır ve dua etmeye gelen üç yüz Müslümana karşı büyük bir rahatlaktır. Burada bir camiyi hatırlatan hiçbir şey atlanmadı. Belirtilen aralıklarla müezzin minarenin hemen altındaki platforma yükselir ve ibadet zamanı geldiğini yüksek sesle çağırır. Bu makalenin sonunda, dua edenlerin başkanları Kur'an ayetlerindeki peygamber olarak kutsal Mekke kentine doğru eğilmişlerdir. Peygamberlerine bağlıdırlar. Sol tarafta, kutsal yazıların sadık insanlara anlatıldığı İmam'ın minberini görüyoruz. Sadece böyle bir minyatürden İmam vaazı, Camiler'de koltuk yoktur. Onlar, Bu bağlamda, Yunan kiliselerine benzemektedir. Camide, Doğu'dan getirilen ve İslam'ın çocuklarının kalbine sevk eden çok çeşitli ilginç cisimler buluyoruz. Türk, her şeyden önce en dindar millettir. Türkler hayatlarını Kur'an'a göre düzenlerler, elbiseleri, yemekleri, yaşayışları ona göre. Günlük yaşantısında neredeyse her eyleminde ona göre yaşarlar ve onu Hristiyanlığa dönüştürmeyi zorlaştıran şey budur; şaraplardan ve güçlü likörlerden vazgeçer ve ele geçirdiği ırklara acımasız da, kendi milletinden olanlara ve onun güvendiği yabancılara nadir bulunan ve kazanmış bir nezaket sahibidir. Sultan, hem*

İmparatorluğun yanı sıra Kilisenin başında olmalıydı, hem de Türk yasa ve geleneğinin meşru izahı olan Şeyh ul-İslam'dan tavsiyeler almalı bile. Onları aramızda görmek hoş, Müslümanlar dinî törenlerini engel olmadan uyguluyorlar; onlardan, ilkelerimize ve görevimize sadık kalmayı öğrenebiliriz”(Amerikan Post Gazetesinin Resmi Web Sitesi,2022).

Türk köyünün bulunduğu Midway’de Osmanlı imajının en önemli simgesi olan yapıydı. Camiye ilgi o kadar fazlaydı ki sabah ve akşam namazlarında izdiham oluyordu. Fuar görevlileri camiye giriş için bilet kesilmesini teklif etmelerine rağmen sultan II. Abdülhamid bu teklifi ret etti. 1867 Paris Sergisi’nde sergilenen camiden sonra uluslararası fuarda inşa edilen ikinci cami olma özelliği taşımaktaydı (Işıklı & Balkan, Fotoğraflarla Türk Fuarıcılığı, 2008, s. 49). Bazı Suriye Hristiyanları ve Amerikan misyonerleri fuar alanı dışında başka bir cami inşa ederek bu camiye Müslüman olmayanların para karşılığında izlemesi izin verilmesinin duyulması üzerine Osmanlı Hükümeti ve Washington bulunan diplomatik temsilci Alexander Mavroyeni caminin kapatılması için girişimlerde bulundu (BAO ;Y.A..HUS./267/60 , H.13 Cemâziyel-evvel 1310 / M.03.12,1892).

Chicago Sergisi'ndeki Midway Plaisance'daki Türk köyünün yaklaşık beşte dördü Yahudi’ydi. Tüccarlar, kâtipler, aktörler, hizmetçiler, müzisyenler ve hatta dans eden kızlar bile Musa inancına mensuptular, ancak görünüşleri ve kıyafetleri onları Müslüman olduğuna inandırabilirdi. Kapalı gişeler, dükkânlar ve ilginç, aksi takdirde gürültülü tiyatrolardaki sessizlik ve Yom Kippur’da İstanbul Sokakları’nı kaplayan genel Şabat günü havası, Yahudiliklerinin pasif karakterde olmadığını gösteriyord (Amerikan Kongre Kütüphanesi,2022).

Amerikalıların tanık olmadığı bu olayda Osmanlı heyetinin büyük kısmının Musevi olması ve Sultanın izni etkili oldu. Bir gün aradan sonra tekrar cami olarak Müslümanları ibadetine açıldı (Başaran , 2015, s. 119-120). Chicago Fuarı’nda yapılan cami ve camiye gösterilen ilgi; İslamcılık politikasının İslam halifesi merkezli düşüncenin yansımasıydı. Aynı zamanda piyon olarak kullanılacak bazı Müslümanların Sultan’ın elindeki halifelik makamının kaybedebileceği düşüncesine vurulan darbe niteliğindeydi.

6.10. Chicago Fuarı'nda At Meydanı, Yılanlı Sütun, III. Ahmet Çeşmesi Dikilitaş'ın Sergilenmesi

Chicago Sergisi'nde Sultan Ahmet Meydanı'nın canlandırılmasına önemle yer verildi. Türk köyünde Sultan Ahmet meydanında bulunan Yılanlı Sütun ve Dikilitaşın replikası bulunmaktaydı ve fuarda bulunan bu replikalar aslına uygun olarak yapıldı. Zeynep Çelik Hipodrom Meydanını şu şekilde değerlendirmekteydi. *“Aslında bu yapılar Osmanlı kültürünün tanıtılması için önemli bir yere sahipti. Türk köyü Osmanlı başkentindeki Sultanahmet Hipodromunu çağrıştıracak şekilde tasarlandı. En önemli unsuru Mısır Dikilitaşının ahşap replikasıydı. Asıl anıtta bulunan oymalar harflerin aktarıldığı alçı kalıplar parça parça Chicago'ya taşındı. Tıpkı özgün yapıdaki gibi replikası alçak bir parmaklıkla korunuyordu. Bu fuarayı zamanda İstanbul'un Bizans geçmişini Osmanlı kültürünün bir parçası olarak sunuluyordu. Böyle bir yapının olması Mısır fuaralanlarının Tunus ve Cezayir pavyonlarının antik çağ tarihiyle ilgili malzeme vermesiydi. Hipodrom sırf kültürel simge aracı olarak değil at yarışlarını da kapsayacak şekilde yapılmıştı”* (Çelik, 2005). Chicago Sergisi'nde Hipodrom Meydanı Dikilitaş ve Yılanlı Sütun'a yer verilmesi aslında Antik Mısır, Bizans kültürü, arkeolojiye Sultan Abdülhamid'in verdiği değerin göstergesiydi (Başaran , 2015, s. 90). Fuarda Türk köyü, Türk caddesinin kurulması Hipodrom Meydanı, Yılanlı Sütun ve Dikilitaş gibi yapılar XIX. yüzyılda oluşturulmak istenen yenidünyanın Osmanlı Devleti'ne bakış açısını olumlu propaganda çabalarının bir sonucuydu.

Chicago Fuarı'nda sergilenen eserlerden biri de III. Ahmet Çeşmesi'nin 1/20 ölçüsünde bir maketinin bulunmasıydı. Bugün Topkapı Sarayı'nın gümüş eserler fuaralanında sergilenen bu maketin üzerinde 16 Ağustos 1893'de yapıldığı ve Sultan II. Abdülhamid'e kızı tarafında hediye edildiği yazmaktaydı (Ergüney & Pilehvarian, ,Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında Osmanlı Temsiliyeti, 2015, s. 238). Bu çeşme Doğu ve Batı kültürünü özelliklerini yansıtmaları nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Batı ve Doğu'nun parçası olduğunun göstergesi gibiydi. Özetle bu eserler Osmanlı kültürünü temsil etmesine Batı'daki Osmanlı imajının değişmesine etki eden unsurlar olduğu söylenebilir. Altı bin liraya yapılan III. Ahmet Çeşmesi maketi Chicago Fuarı'nda büyük ilgi gördü ve Chicago müzayedesini için el konulmak istedi fakat Osmanlı heyeti buna karşı çıktı (BAO; Y.MTV.103/15,H.18.02.1312/ M.21.08. 1892).

6.11. Arap Atlarının Chicago Fuarı'na Getirilmesi ve Sonuçları

Chicago Fuarı'nda At Meydanı kurulması düşüncesi Akkalı Raci Efendi isimli müteşebbisten geldi. Raci Efendi Sultana yazdığı mektupta Arap Atları ve hecin develerinin ve bunları yetiştiren bedevilerin büyük rağbet gördüğü, maharetlerinin insanların dikkatini çektiğini, Chicago Sergisi'nde at yetiştiricileri ve süvarileriyle birlikte Beyrut Limanı üzerinden Chicago'ya getirmek için izin istedi. Osmanlı hükümeti safkan atların neslini korumak amacıyla 1854 ve 1873 yılları arasında aldığı kararla saf kan Arap atlarının ülke dışına çıkışını yasak getirmişti (Koçak, 2020, s. 88). Sultan'ın desteğini alan Raci Efendi, at meydanı inşa edildikten sonra atlar, develer, binicileri, elbise, Esliha, Bina başlıkları ile yazdığı Chicago Sergisi'nde Osmanlı at meydanı programına göre müsabakalar baş gösterdi (Gürler, 2011, s. 10-11). At meydanı sadece kültürel faaliyet için yapılmamıştı aynı zamanda at yarışlarının yapıldığı bir meydan niteliğindeydi. Ayrıca Arap usulüne uygun olarak süslenmiş develer ve atlar aynı zamanda meydanın eğlence merkezi görünümünde olmasını sağladı (Çelik, 2005, s. 92). Develer Amerikan toplumu için daha önce bilinmediğinden oldukça dikkat çekti. Raci Efendi Suriye ve Beyrut'tan gönderilecek atların özenle seçilmesi Beyrut Limanı'nda kolaylık gösterilmesi konusunda Osmanlı hükümetinden istekte bulundu (BAO; BEO. 90/6718). Osmanlı ülkesinde yetişen atların Osmanlı algısının bir paçası niteliğindeydi. Bu nedenle getirilen atların özenle seçilmesi ve hayvanların tam sayısının belli olması önemliydi. Raci Efendi Amerika'ya gidecek binicilerin seçiminde özen gösterdi. İkisi Sultan II. Abdülhamid'in atları olmak üzere kırk civarında at ve 8 Hecin devesi Chicago'ya götürülmesine izin verildi (BOA; BEO. 140.10426, H. 28.06.1310/ M. 17.01.1893).

Arap atlarına hayranlığı bilinen Amerikan'ın ünlü karikatüristlerinden Homer Davenport fuarda gördüğü Arap atlarıyla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: “ *Chicago Herald gazetesinde çalıştığımız tarihlerde bir gün bir muhabirle State Sokağı'ndan geçerken garip bir müzik duyduk. Bize doğru yaklaşmakta olan atlar ıslak kaldırımında kayıp düşmemek için dikkatle yürümekte idiler; düşüp hemen kalkarlarken bile zarif ve güzeldiler. Daha önce hiç damarlarında Arap kanı dolaşan bir at görmesem de bunların Arap atı olduğunu hemen anlamıştım. Yanımdaki muhabire bir dakika beklemesini söyledim ve bu atların peşine takıldım. Bir o sokağa bir bu sokağa derken nihayetinde haraya vardık. 8000 küçük yavru atın olduğu yerdeki kapıda durduruldum ve o pırıl pırıl gözleriyle kuyruğunu zarifçe taşıyan atlar hopleya zıplaya içeri girdiler. Çoğu boz renkliydi bunlarda hiç benek olmaması beni şaşırtmıştı. Takip eden birkaç*

günde bu atlardan başka hiçbir şey düşünemez, geceleri başka bir şeyin hayalini kuramaz oldum” (Davenport, 1909) .

Daha sonra hayvanların yetiştirildiği yerde yangın çıkması sonucu aralarında padişahın kendi özel atları dâhil yedi at ve üç deve yangında telef oldu. Çıkan yangının yanı sıra, bürokratik güçlükler ve ödemek zorunda kaldığı yüksek gümrük vergileri nedeniyle atlar geri getirilemedi ve hayvanlar 4 Ocak 1894’te açık arttırmada Massachusetts Hinghamlı Peter B. Bradley isminde zengin bir iş adamı tarafından çok düşük fiyatlara satın alındı (Koçak, 2020, s. 88). Bu yangında aynı zamanda atların şecereleri de yangında kül oldu. Chicago’ya götürülen atların bir kısmı damızlık olarak satın alındı. Suriye’den getirilen bu atlar Avrupa’da ve Amerika Birleşik Devletleri’nde saf kan Arap atlarının yetiştirilmesinde öncüsü oldu. Amerika Birleşik Devletleri’nde 1908 yılında Amerika Arap Atları Kulübü’nün kurulmasına etki etti (Başaran , 2015, s. 78).

6.12. Chicago Fuarı’nda Fuarına Yeniçeri Kıyafetlerinin Sergilenmesi

Chicago fuarı öncesinde hazırlıkları yapılan konulardan birde yeniçeri kıyafetlerinin fuarda sergilenmesi düşüncesi idi. Bu düşüncüyü ilk kez ortaya atan Gemlik tüccarlarından Ali Beyzade Nuri Beydi. Gemlikli Sanayi Mektebi öğrencileriyle tasarlanan yeniçeri kıyafetleri Osmanlı bürokratları açısından siyasi sorunlara neden olabileceği gibi Amerika ve Batılı devletleri gücendireceği düşüncesiyle karşı çıktı. Osmanlı bürokrasisi geleneksel ile modernimizin Osmanlı Devleti’nde muntazam uyumlarını amaçlayan çalışmaları onaylamaktaydılar (Deringil, İktidar Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi, 2002, s. 163). Daha önceki fuarlarda Osmanlı kumaşları sergilerde bulunmuş bu durum Osmanlı Devleti’nin gösterisi haline gelmişti. Gemlikli Ali Beyzade Nuri Bey fuar hazırlıklarının duyurulmasından sonra Bab-ı Ali ve Padişah’a bir mektup yazdı. Yazdığı mektupta gönderilecek yeniçeri kıyafetinin kesinlikle sorun olmayacağı konusunda destek istedi. Osmanlı Devleti’nin yeniçeri ocağı yerine kurduğu modern orduları bulunmaktaydı. Bu nedenle yeniçeri kıyafetlerinin teşhiri Osmanlı imajı açısından sorun doğurmayacaktı. Osmanlı devlet adamlarının karşı çıkmasına rağmen Fuarkomiseri Hakkı Bey’in desteği ve Sultan II. Abdülhamid’in izniyle yeniçeri kıyafetlerinin teşhirine izin verildi (Memiş Ş. , 19. Yüzyıl Dünya Fuarlarında Türk Tekstili, 2020, s. 886-887). Yeniçeri kıyafetlerinin sergilenmesi modern ve gelenekçi

Müslüman propagandasının bir ölçüde dışavurumuydu. Osmanlı yeniçeri ocağını kaldırmasına rağmen yeniçeri ocağını kültürünün bir parçası olarak görmekteydi. Yeniçeri kıyafeti ile Osmanlı geçmişini ret etmeden geleceğe yön veren modern devletlerin simgeleyen unsurlar arasında yer aldı.

6.13. Osman Hamdi Beyin Tabloları ve Belli Başlı Teşhir Ürünleri

Chicago Fuarı'nda sanat, heykel ve resim sanatlarına yer verilerek geleneksel İslam yaşamın temsil eden eşyaların yanın da Batı kültüründe etkisin yansıtan deklarasyon ürünleri tanıtıldı. Üst örtüde kullanılan kumaş çadır geleneği ile birlikte, binanı üzerinde ve tabanın da yer alan halılar sehpa, batı etkisiyle yapılmış eşyalar Osmanlı yaşamından izler taşımaktaydı (Sevinç & Fazlıoğlu , 2001, s. 9). Osman Hamdi Bey Chicago Fuarı'nda sergilenmesi için aslında iki resim yaptı. Bu resimlerden biri “ *Cami Kapısında* ” diğeri ise “ *Türbedeki Kadınlar (mozale)* ” isimli tablolarıydı. Ancak bu tabloları ABD'ye hemen göndermeyi tercih etmedi. İlk olarak bu tablolar Fransa'ya sergilenmesi amacıyla gönderildi. *Türbedeki Kadınlar (mozale)* tablosu Fransa Ulusal Müze müdürlüğü tarafından satın alınması üzerine “ *Cami Kapısında* ” tablosu ise Chicago'ya yolculuğuna tek başına devam etti (Ousterhout, 2010, s. 17-18). Daha sonra Güzel Sanatlar Sarayı'nda Osman Hamdi Bey'in bu eseri de yer aldı (Ergüney, Ondokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Dünya Fuarları Ve Osmanlı Devleti'nin Mimari Temsili, 2015, s. 112). Güzel Sanatlar Sarayında Osman Hamdi Beyin tablosu dışında obeliks, yangın söndürmek amacıyla yapılan tulumba makinası, fuardaki diğers temsil öğeleriyle birlikte yer aldı (Ergüney & Pilehvarian, ,Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında Osmanlı Temsiliyeti, 2015, s. 238). Osmanlı yaşamında Doğu-Batı karmaşasını Doğu'yu reddeden batılılaşmanın toplum üzerindeki karmaşasını resimlerinde yansıtmaktaydı (Genç, 2014, s. 85-91). Osman Hamdi Beyin Chicago'da sergilenen bu tablosu Pennsylvania Müzesi tarafından 6000 Frank karşılığında Müze-i Hümayun aracılığıyla satın alındı (Ousterhout, 2010, s. 18). Aynı zamanda bu tablo fuarda altın madalya ile ödüllendirildi. Günümüzde Pennsylvania Üniversitesinde arkeoloji ve antropoloji müzesinde bulunmaktadır. Osman Hamdi Bey'e 1894 yılında Pennsylvania Üniversitesi tarafından fahri doktora verildi 1895 yılında Osman Hamdi Pennsylvania Üniversitesi arkeoloji birliği onursal üyesi seçildi (Ousterhout, 2010, s. 18). Chicago fuarında Osmanlı sanat anlayışı bakımından batının şarka bakış açısını sanatsal çabalarla değiştirmeye çalıştı. Osmanlı kendine özgü sanat anlayışı diğers toplumlar tarafından büyük ilgi gördü. Osmanlının

batı ölçütlerinde gerçekleştirdiği sanatsal çalışmaları dünya fuarlarında kendini gösterme fırsatı oldu (Uslu & Arı, 2018, s. 570).

6.14. Fuarda Kazanılan Ödüller ve Karşılaşılan Eksiklikler

Fuarın ödül komitesi tarafından marangoz ustalığıyla tanınan Sultan II. Abdülhamid bu fuara kendi yaptığı eserlerle katıldı. Sergide birincilik kazandı (Pala İ. , 1999, s. 86). Sultanın yaptığı mobilya eşyaları dışında Tubuni Mobilya Fabrikası ustaların tarafından Şikago’da atölyeler yapıldı ve fuarda büyük ilgi gördü. Bahriye Nezareti, Tersane-i Amire de yapılan 26 mil hızında torpido; bronzdan ve oyma olarak yapılan kütüphane ve yazı masası, sandal, elektrikli kumanda düğmesi, Tersane-i Amire tarafından yayınlamış denizcilik ve matematik konulu eser Şikago sergi komisyonu tarafından ödüllendirildi (Kazgan, 1984, s. 64). Yine bu fuarda Feshane fabrikası yünlü dokuma feslerinden dolayı iki ödül aldı. Kazanılan ödül belgesinde şu ifadeler yer almaktaydı: *‘Al ve yeşil renkli kumaşlar, sık ve ince sonuç tam mükemmel kalite, sabit dayanıklı olarak her renk bir devlet kuruluşu olan ülkenin en iyi ürünlerini üreten fabrikanın bütün ürünlerini gösteren sergileme nedeniyle ödüllendirildi ‘* (Kazgan, 1984). Aynı sergide Erdek Konyak Fabrikası da altın madalyayla ödüllendirildi. Bunların dışında Arkeolog Osman Hamdi Bey’in tablosu da ödül aldı. Ödül alan işletmeler arasında Hereke Fabrikası kumaşları beğenilip madalyayla ödüllendirildi (Y.PRK. HH.27.32. H.19.05.1311). Şam eşrafından Ahmet Bin Mehmet El Muhsır’ın Şikago Sergisi’nde gayretinden dolayı altın madalyayla ödüllendirildi (BEO .DH.MKT. 204/90. H.01.09.1311) Teşhir edilen ürünlerin arasında olan Foça tuzuna da sergi komitesi tarafından bir madalyayla ödüllendirildi (BEO. Y.A.HUS.288.55 H.10.07.1311). Sergi komitesi sergilenen ürünlerden olan III. Ahmet Çeşmesi maketi ile birlikte Osmanlı heyeti toplamda kır beş madalya ile ödüllendirildi (BEO. Y.MTV 103/15 H.18.02.1302). Şikago Fuarı’nda sergilenen ürünler ve kazanılan madalyalar Osmanlı Devleti’nin bilimsel ve mekanik aletler bakımından imparatorluğun son yıllarda kaydetmiş olduğu ilerlemenin göstergesi olduğu söylenebilirdi. (Bancroft, 1893, s. 909)

Şikago fuarında Sultan II. Abdülhamid’in Osmanlı Devleti’ni temsil noktasındaki hassasiyeti planladığı şekilde gerçekleşmemişti. Sorunlardan ilki Osmanlı köyünde yer alacak eşyaların bir kısmı sergiye vaktinde ulaşmamasıydı. Bazı ürünler yolda uğradığı zarar nedeniyle tadilata uğraması gerekmekteydi. Aynı

zamanda Osmanlı deniz filosunu temsil eden kayıkların bir kısmı kayboldu. Şikago'ya daha önce gelen Osmanlı Devleti'nin anlaştığı bazı firmalar iflas etmiş, resmi görevlilerin bir kısmı da gemiyle ülkeye geri dönmüştü. (Deringil , The Well Protected Domains: Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire 1876-1909, 1998, s. 159). Bu nedenle fuarı organize eden firma para bulmak amacıyla artık Sultanın emirinin dışına çıkarak sergiyi kâr amacı taşıyan ticari bir yer haline getirmeye gayret etti. Fuarda Osmanlı Devleti'nin özellikle kadınlar konusundaki hassasiyetine rağmen oryantal dansçılar sergide yerini aldı (Willliams, 2016, s. 136-141).

6.15. Chicago Fuarına Kadınların Resmen Davet Edilmesi ve Amerika'da Yeni Kadınlık Anlayışı

Chicago Fuarı'nda ilk kez kadınlara yönelik olarak inşa edilen Kadınlar Binası kadınların sanat eserlerinin sergilendiği ana fuarsalonu, kütüphane, bebek bakım odası, gibi yerler bulunmaktaydı. Bu bina mimar Sophia Hayden tarafından inşa edildi. Bina yönetiminin başında ise Berdha Palme bulunmaktaydı. Musavver Chicago Gazetesi'nde bu binayla ilgili olarak *“Dış cephesi flama asılı olan bina aynı zamanda Osmanlı kadınlarının el işi ürünlerinin sergilendiği bina”* olduğu ifade edilmekteydi. Yine bu gazetede binanın farklı milletlere ait kadınların moda tarzı ve ürünlerin teşhir edildiği belirtilmekteydi. Bununla birlikte Kadınlar Binası kadınların üretime katkısını tam olarak yansıtmadığını ifade etmekteydi (Musavver Şikago Sergisi, 1893, s. 32). Fuarda kadın sergilerinin kabul edilmesi ve kadın binasının yönetiminin kadınlara bırakılması rekabetin ortaya çıkmasına neden oldu.

Chicago Fuarı'nda tanıtılan aslında modern ve yeni kadınlığın örneğini ortaya çıkarmaktı. Modern ahlaka uygun bir çağdaş Amerikan kadınlığı modeli icat edilmesi fikri bu fuarda ilk kez gündeme geldi. Amerikan kadınlarının bu fuardaki amacı Amerikan toplumunun ilkel toplumdaki ayırt edilmesine yardımcı olmak ve Amerika'nın geçmiş değerlerinden koptuğunu göstermekti. Böylece Amerikan feminist kimliği, ırka dayalı, kendine has kimlikler ve sömürgeci anlayış bu fuarda birleştirilmeye çalışıldı. Fuarda kadınlara yönelik ılımlı söylemlerin dışında ilk kez bu etkinliğe resmen dâhil edilmesi kadın hareketlerinin değişiminin tarihsel önemi açısından önemliydi. Amerikan toplumunda modern kadınlık algısı yalnızca beyaz ve varlıklı kadınların temsil edilmesi ırkçı anlayışın Amerikan toplumunda

değişmediğinin göstergesiydi. Bu fuar oluşturulmak istenilen Amerikan uygarlığının, beyaz üstünlüğünün ve burjuva kültürünün zaferi olarak değerlendirmekteydi. Amerikan toplumunda ortaya çıkan yeni kadınlık algısı emperyalist tutumların parçasıydı (Boisseau, 2000, s. 35-39). Kadınların fuara katkıları ve ziyaretçi olarak kayda değer varlıkları özel ve eşi görülmemiş öneme sahipti. İnsanlar farklı bir bakış açısıyla bakmaya teşvik edildi ve bunu gerçekleştirmek için cinsiyetler arası toplantılar düzenlendi (Niquette & Buxton, 1997, s. 10).

Fuarda Osmanlı Devleti'nin modern ve entelektüel kadın yüzünü ilk kadın romancı Fatma Aliye Hanım temsil etti. Serginin devam ettiği günlerde davet mektubu üzerine ilk romanı “*Muhaddarat İslam*” kadının statüsünü anlatan “*Nisvan-ı İslam*” kızların aileleri tarafından okutulmasına değinen “*Hayal ve Hakikat*” eserleriyle fuara katıldı. Osmanlı aile ve toplum yapısı, harem hayatı, örtünme ve çok eşle evlilik Batı ve Amerikan toplumu tarafından merak edilen bir konuydu (Canbaz, 2005, s. 23-35). Sergide Chicago'ya bizzat davet edilen ve eserleri kadınlar kütüphanesi kataloğuna giren ve beratla ödüllendirilen Fatma Aileye fuara katılım göstermedi. Yine bu fuar uluslararası bir fuarda ilk kez Osmanlı Devleti'nin kadın edebiyatçısı olarak temsil edildiği fuar oldu. Osmanlı Devleti kadın ve aile konusunda çağdaş ve üreten kadın anlayışı propagandası anlayışı ortaya konulmaya çalışıldı.

Chicago Fuarı'nın hazırlık sürecinde fuar düzenleme komitesi tarafından doğrudan II. Abdülhamid'in eşi Valide Sultan'a bir mektup gönderilerek Osmanlı kadınlarının fuarda temsil edilmesini istediler. Bu mektubun ulaşmasından sonra Hariciye Nazırı Amerikan elçiliği ile görüşerek böyle bir mektupla rahatsız edilmemesini istedi. Bununla birlikte İstanbul Amerikan Koleji kızları ve öğretmenleri Osmanlı kadınlarını temsil etmek amacıyla fuara katılacaklardı. İstanbul Amerikan Kız Koleji öğrencilerinin sergilediği ürünlere komisyon tarafından bronz madalya ve takdirname verildi (Erhan , 2001, s. 375).

Amerikada bir milyondan fazla kişi bu modadan etkilendiği söylenmekteydi. Bu genellikle kıyafetler rahat, kullanışlı, kıyafetlerdi. Kadınları bu dönemde oluşturduğu kıyafetlerin genel teması özgürleştirme üzerineydi. Kadınları sanayileşmeyle beraber iş hayatındaki etkinliği günlük hayatta rahat hareket edebilecek kıyafetlerin tasarlanmasına neden oldu. Amerikan toplumunda kabul edilen bu yarış kıyafeti, Suriye kıyafeti, Amerikan kıyafeti olarak üçe ayrılmaktaydı. Suriye kıyafeti, topuklara kadar inen düz kıyafetti ve adını da fuara katılan Osmanlı Arap kadınlarının entarilerine benzemesi dolayısıyla almıştı. Bu kıyafet alt kısmı şalvar şeklinde ev içerisinde günlük olarak giyilen kıyafetlere benzemekteydi. Bununla birlikte Chicago Fuarı'nda Osmanlı kadının Amerikan toplumu üzerine etkisi olmasıyla birlikte Osmanlı kadınlarının Avrupalı kadın kıyafelerinde etkilenmesi de kaçınılmazdı. Sonuç olarak Chicago Fuarı'yla birlikte doğu moda anlayışının doğduğu gerçektir. (Servet-i Fünun, 1893 s.6-9)

Chicago Fuarı'nda Türk kadını konusunda jüri üyesi olan Senorita Esmaralda Cervantes bir gazete röportajında Türk kadınları için şunu ifade etmekteydi. “ *Batı milletlerinde Doğu kadınları sefil köle, ruhsuz bedenler, haremın dört duvar arasında hapsolmuş, umutsuz, tembellikle hayatlarını geçirdikleri öğretilir. Böyle bir hayatın dayatıldığı örneklerde oldu ama bunu genel bir gerçek kabul etmek doğru değil. Birçok Türk hanımıyla dostluğundan onur duyuyorum. Onların eğitiminin ve gelişiminin kendi zeki hanımlarımızın eğitiminden en ufak şekilde aşağı olmadığına güvenle tanıklık ederim. Türk kadını hakkındaki yanlış düşünce yanlış yorumlamalara dayanmaktadır. Doğuluları bu tür yanlışlarla suçlamak yerine ilerlemelerini teşvik etmek hatalarını göstermek çok daha iyidir. Arkadaşım Fatma Aliye'nin dediği gibi Türk karakterini tanımak için ülkenin dilini geleneklerini anlamak gerekir. Doğu kadınlarının ilerleme yürüyüşünde gösterdikleri en önemi bilinmeyen Sultan Abdülhamid Han'dır. Tüm engelleri aşan güçlü iradesiyle Müslüman kadının eğitimi son beş yılda harikulade ilerleme kaydetti*” (Cervantes,1893). Cervantesin Chicago'da basılan (Uni Post) Gazetesi'deki Osmanlı kadınlarının eğitime verdiği önemle ilgili Osmanlı Devleti hakkındaki olumlu düşünceleri Osmanlı hükümeti tarafından memnuniyetle karşılandı ve gazetede yazı çoğaltılarak Hindistan Müslümanları ve Amerika'daki Müslümanlara gönderildi. Yine Osmanlı hükümeti Carvandes'e teşekkürname gönderdi. (BOA;Y.PRK.AZJ: 29/3, H.29.12.1311 M. 3.07.1894).

Osmanlı Devleti Chicago Fuarı'nda Osmanlı kadının temel alayışı çağdaş, üretken, eğitimli kadın algısı oluşturmaktı. Özellikle fuarın çeşitli afişlerinde yer alan

fotoğraflar, karikatürler, çeşitli dansçılar, oluşturulmak istenen bu anlayışın yeteri kadar etkili olamadığının göstergesi oldu. Çeşitli fotoğraflarda yer alan dansçı Osmanlı kadını, bedevi kadın çeşitli şekilde Batı dünyasının düşüncesi olan cahil, ilkel hayat şartlarına sahip, cariyeye düşüncesinin karakter kazanmasına yol açtı (Başaran , 2015, s. 103).

Fuarın kapanışından kısa bir süre sonra develer, atlar, fillerden oluşan Doğu'yu anlatan pek çok gösteri Amerikan kalabalıklarını eğlendirdi. Amerikan eğlence sektöründe önemli yer tutmaya başlayan doğu imajı sinememalarda, tiyatrolarda işlenmeye başladı (Williams, 2016, s. 141).

7. CHİCAGO SERGİSİ'NDE OSMANLI DEVLETİNİN PROPAGANDA ÇALIŞMALARI

7.1. ABD'de İlk Osmanlı Gazetesi'nin Çıkarılması

Chicago Fuarı Osmanlı Devleti'nin daha önce katıldığı 1897 Philadelphia fuarından önem, katılım ve bütçe açısından çok daha farklılık göstermekteydi. 1893 Chicago Fuarı'na Osmanlı Devleti'nin katılması propagandasında ve tanıtımında önemli etkiye neden oldu. Bu dönemin en önemli propaganda araçlarından biri de gazetelerdi. Gazeteler aynı zamanda toplumsal hayatın etkin bir unsuru, siyasi ve kültürel gündemini de belirlemekteydi (Güngörmez, 2002, s. 2). Gazetelerin toplumların ve siyasi iradenin üzerindeki etkisi nedeniyle Musavver Chicago Sergisi Gazetesi adını taşıyan gazete çıkarıldı. Musavver Chicago Gazetesini imtiyaz sahibi aynı zamanda fuarda da görevli olan Süleyman El Bustani idi. Gazetenin muharrirliğini de Ubeydullah Efendi gerçekleştirdi. Ubeydullah Efendinin II. Abdülhamid yönetimine karşı olasına rağmen muharrirliğe getirilmesi ilginç bir durumdu. Ubeydullah Efendi anılarında konuyla ilgili şu ifadeler geçmekteydi: *"El Bustani Efendi'yi... İstanbul'da iken bir vasıta bularak tanımış ve bir iki kere kendisiyle mülakat etmiştim. Lakin Amerika'da gazeteden ve benim muharrirliğimden filan hiç bahs açılmamıştı. Ben Chicago'da kendisini bulduğumda gazetesini için muharrirri var mı, yok mu diye sordum. Henüz olmadığı cevabını aldım. Kendimi arz ettim. Sergide Osmanlı komiseri olan Hakkı Bey'in muvafakatiyle meşrut olarak beni muharrirliğe kabulededeğini vaadetti... Bustani Efendi bir iki gün zarfında Hakkı Bey'i gördü. Soracağını sordu. Hakkı Bey, Süleyman El Bustani Efendi'ye verdiği cevabında: "Ubeydullah Efendi'den daha iyi bir muharrir bulamazsınız. Siz bana haber vermiş olunuz. Gazete intişara başladığı zaman ben birinci numarasını mabeyne gönderirim ve Ubeydullah Efendi'nin muharrir olduğunu da yazarım. Oradan yahut cevabı gelinceye kadar da fuarbiter. İş olur gider demiş. Süleyman Efendi bunu bana haber verdiği zaman beni muharrir addettiğini söyleyerek ne ücret istediğimi sordu.*

Ben de ücreti kendisine havale ettim. Altı ay devam edecek olan sergide her ay bir numara çıkarmak üzere altı adet Servet-i Fünun kıt'asında musavver olarak gazete çıkacaktı. Her adedinin ücreti tahririyesi olarak elli lira vereceğini söyledi” (Alkan, 1989). Anlaşılabacağı üzere El Bustanini muharrirliğe getirilmesi gizli bir durumdu bu nedenle yazdığı yazıların hiç birinde imzası bulunmamaktaydı.

Gazetenin Mürettepliğini Dersaadet Mekteb-i Sanayi'den mezun Mehmet bin Ali Efendi yaptı. Fuar boyunca altı sayı yayınlanan gazete ilk sayısını Ağustos ayında yayımladı. Diğer sayıları ise Temmuz ayı üçüncü sayıyı ise Ağustos ayında yayımlandı. Son sayısı ise 15 Ekim 1893 tarihinde yayımlandı. Gazetenin bedeli ilk üç sayı için 25 cent son sayı ise 50 cent olup abone bedeli olarak bir adet Osmanlı Lirası son sayı da da 1,5 Mecidiye olarak belirlendi. Gazetenin editoryal kısımları İngilizce ve Türkçe olarak verildi. Gazetenin Türkçe basılabilmesi için Türkçe harfler İstanbul'dan getirildi. Mehmet Ali isimli mürettep tarafından dizgi işlemleri gerçekleştirildi. Gazetenin ilk sayısında hükümdara övgü dolu yazılar yayınlanması Ubeydullah Efendi de rahatsızlığa neden oldu (Varlık , 1995, s. 35-36). Ubeydullah ilk sayıda hükümdara övgüler düzülmesine şöyle tepki göstermekteydi: “*Sultan hamid için(kalb-i ilham-celb-i hümâyûn-ı hazreti hilafetpenahi envâri ilâhi olmağıla) gibi ibareler bulunduğu için düşününüz bir kere! Benim ömrümün en aziz akşamı derbederlikle, serserilikle geçti. Sultan Hamid Devri 'nde bir buçuk sene hapsolundum. Beş buçuk sene menfi kaldı. On sene kaçaklıkla geçirdim. Bu hürriyeti gasp eden Sultan Hâmid'di” (Alkan, 1989).*

Süleyman El Bustani gazetenin ilk sayısında Osmanlı Devleti'nin II. Abdülhamid devrine kadar sadece Avrupa devletleriyle iletişim içinde olduğu ancak II. Abdülhamid devrinden itibaren Amerika başta olmak üzere dünyanın başka devletleriyle de ticari, eğitim olarak ticari ilişkiler içerisinde olduğunu vurgulamaktaydı. Aynı zamanda bu fuara katılımın bu yönde atılmış olumlu bir gelişme olduğunu ifade ederek Sultana şükranlarını sunmaktaydı (Chicago Sergisi, The Chicago Fair Illustrated,1 Haziran 1893, Aded :1 ,s.1).

Musavver Chicago Gazetesi bir yandan Türk köyü, sergiye katılanlar, hakkında bilgi verirken diğer taraftan Chicago Fuarı hakkında detaylı tanıtımı yapılmaktaydı. Özellikle fuarda çeşitli aletler ve buluşlar okuyuculara aktarılmaktaydı. El Bustani gazetenin yayımlanmasının amacı olarak fuara gezmeye gelenlere fuarla ilgili bilgi aktarmak, ziyarete gelemeyenlere fuarı bütün boyutlarıyla okuyuculara bilgi vermektir.

El Bustani ayrıca daha önceki Osmanlı Devleti'nin katıldığı fuarlardan farklı olarak Avrupa gazetelerinden tercüme olarak İstanbul'a aktarılmaktaydı. Bu gazetenin haberlerinden yararlanılarak Chicago'da olup bitenler Osmanlı bakış açısıyla görme fırsatı elde edilecekti (Chicago Sergisi, The Chicago Fair Illustrated,1 Haziran 1893,Aded: 1, s.2).

Amerika'da yayınlanan ilk gazete olan Musavver Chicago Sergisi Gazetesi, Türk aydınının bakış açısını yansıtmaya özen gösterdi. Bu gazete Osmanlı Devleti'nin fuar için yaptığı çalışmalar hakkında bilgi vermesi dışında yer yer diğer katılımcı ülkelerle Osmanlı Devleti'ni kıyaslayarak yer verdi. Bunların dışında özellikle Hamidiye Marşı'nın törenlerde çalındığına yer verilmesi, kutlamalarda hükümdar hakkında sıklıkla bilgi verilmesi, Müslüman imajının Osmanlı Türkü olarak algılanması, teknolojik alanda yapılan çalışmaların gazetede detaylı olarak aktarması, Osmanlının çağdaş, gelişmiş bir toplum hale geldiği propagandası Musavver Chicago Sergisi Gazetesi'nde dikkat çeken önemli unsurlardandı (Başaran , 2015, s. 130-135).

7.2. Ubeydullah Efendi (1858-1937)

Mehmet Ubeydullah 10 Ocak 1858 'de İzmir'de doğdu. Babası İslam ulemasından Hoca Şakir Efendi'dir. Ailesi İzmir'de tanınan bir aileye mensup olup, mutaassıp ailelerin rağbet etmediği Rüştîye mektebinde tahsil hayatına başladı ve daha sonra medrese eğitimi aldı. İstanbul'da Tıbbiye 'ye kaydolduktan sonra Jönlüklerle yakın ilişkiler içerisine girdi. Ubeydullah Efendi İttihat ve Terakki'ye ilk katılanlardan biri oldu. Tıbbiyeden ayrıldıktan sonra Paris'e gitti ve ardından Şam'da görev yaptı. Abdülhamid dönemine muhalifliğinden dolayı bir buçuk sene hapis yattı. Hapisten çıktıktan sonra Chicago'ya giderek fuara katıldı. Amerika'nın çeşitli şehirlerinde çeşitli işler yaparak geçimini sağladı. II. Meşrutiyet'in ilanına kadar çeşitli ülkelerde yaşadı. II. Meşrutiyet'in ilanıyla Türkiye'ye döndü. Aydın mebusu oldu. I. Dünya savaşı sırasında propaganda çalışmalarında etkisi olması nedeniyle Afganistan ve İran'da görev yaptı. I. Dünya savaşı sonunda Malta'ya sürgüne gönderildi. Cumhuriyetin ilanından sonra da milletvekilliği görevinde bulunan Ubeydullah Efendi 1937 yılında İstanbul'da vefat etti. Renkli ve ilginç kişiliğiyle ön plana çıkan Ubeydullah Efendinin bütün hayatı boyunca bırakmadığı hoşgörü anlayışının oluşmasında babasının etkisi ve yaşadığı şehir olan İzmir'in Batı tesirine açık liman şehri olması etkisi açıktı. Jön Türk imajına uymayan Ubeydullah Efendi kimilerine

göre Abdülhamid'in casusu bir maskara kimilerine göre kalemiyle II. Abdülhamid'e karşı çıkmış bir kahramandı (Alkan , Sıra dışı bir Jön Türk Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hatıraları , 1989, s. 9-82).

7.3. Süleyman El Bustâni

Süleyman El Bustâni 22 Mayıs 1856 yılında Lübnan'da bir çiftçinin çocuğu olarak dünyaya geldi. Yedi yaşına kadar Beyrut'ta eğitim gördü. Daha sonra babası kendisini Al-madrasa Al-vataniya'ye gönderdi bunula birlikte 1871 yılından sonra Da'irat al-maarif'e makaleler yazdı, 1875 yılında El-cunayna gazetesinde idarecilik yaptı. Bir dönem de ticaret mahkemelerinde azalık yaptı. Bağdat'ta iki yıl bulunduğu süre içerisinde Arap tarihi üzerine çalışmalarda bulundu 1893 Chicago Sergisi heyeti içerisinde ABD'ye gönderildi. Burada Chicago sergisi adlı gazeteyi çıkardı. İstanbul'a dönünce sulama işleriyle uğraşan El Bustâni Jön Türklere karşı uzun süredir beslediği fakat açıklayamadığı sempati gittikçe kuvvet buldu. İstanbul'da bulunduğu sırada Homeros'un İlyada adlı eserinin tercümesini 1904 yılında Kahire'de yayınladı 1908 yılında İttihat ve Terakki Partisi'nden Beyrut mebusu seçildi. Bir dönem meclisi ayan azası ve 1913 yılında Sait Halim Paşa kabinesinde Orman ve Maden Nazırlığı yapan El Bustâni 1924' te vatandaşların daveti üzerine ABD'ye gitti ve bir yıl sonra 1 Nisan 1925 tarihinde burada vefat etti. El Bustâni yazdığı eserlerde Jön Türklerle birlikte devletin selametinin Hristiyanlarla Müslümanların bir arada yaşamasında, bir arada askerlik yapmasında, devlet dili olarak Türkçenin mecburi öğretiminde görmekteydi. Dikkate değer bir konuda kendisini Arap milliyetçisi olarak görmemesi veya siyaseten bunu açığa çıkarmamış olmasıydı (C. Brockelmann, "Bustâni" ,İslam Ansiklopedisi ,2001,s.824-825).

7.4. Osmanlı Tiyatrosunun Sergilenmesi (Türk Odeon Tiyatrosu)

Basın ve yayın dışında Osmanlının propaganda yönetimi açısından önem verdiği alanlardan biri de tiyatroydu. Popüler oryantalizmin en hızlı olduğu dönemlerde, Avrupa şirketlerinin egzotik oyunlar sahneye koyması moda haline gelmişti. Osmanlı dış temsilciliklerinin görevlerinde biri de devletin aleyhine olabilecek hakaret içerikli yapımların sergilenmesini engellemekti (Deringil, İktidar Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi, 2002, s. 24-25). Tiyatronun imaj yönetimi açısından gücünü bilen Osmanlı, daha önce katıldığı sergilerden farklı olarak ilk kez uluslararası bir

fuarda Suriye Hristiyanlarından oluşan sanatçılarla Chicago Fuarı'na katıldı (Varlık , 1995, s. 35). Osmanlı tiyatrosunun fuardaki temel düşüncesi maddi amaçlardan daha çok Doğu toplumunun parçası olması dışında modern toplum algısını izeleyicilere tanıtmaktı.

Word Colombian exposition ile Elias Sauhami Sadullah Company şirketi arasında 25 Eylül 1891 'de "Kostantinopolis'te sokak manzarası" için sekiz sayfalık bir sözleşme imzalandı. Bu sözleşmedeki maddelerden bir de Türk tiyatrosunun fuarda kurulmasıydı (WCE Concession Contracts, Vol. VI) . Konstantinopolis'teki Odeon 'un adını taşıyan Odeon tiyatrosu en az 1000 kişilik kapasiteye sahip olacaktı. Günde iki kez gösteride bulunacaklar ve giriş ücreti de 50 cent olacaktı. Chicago'daki fuar heyetinin performans ve sunum konusunda endişeleri bulunmaktaydı. Osmanlı tiyatro sayesinde Osmanlı'ya karşı oluşan "exotie" tasvirine karşı koymaya çalışıldı. Chicago yönetim kurulu fuar öncesinde ve sonrasında tanıtımları her yönüyle kontrol etmeye önem verdi. Tiyatro gösterileri Chicago Exposition Company'nin onayından sonra gösterime girebilirdi. (Deringil , The Well Protected Domains: Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire 1876-1909, 1998, s. 21). Genel fuar alanında Osmanlı dışında Çin ve Cava 'ya ait tiyatro binaları da bulunmaktaydı. Lübnanlı bir Hristiyan olan Pierre Butros Antonius tarafından yönetilen Türk tiyatrosu performanslar ve modernite bakımından Türk tiyatro sanatının gelişimini göstermekteydi. Aynı zamanda Türk tiyatrosu Türk halkı hakkında o ülkenin tarihini on yıllık araştırmadan daha iyi yönde tanıtımın sağlayacaktı (Hatıra programı, 1893). Tiyatro gösterilerinden yola çıkarak izleyicilere Osmanlı eğlencelerinin resmi ve gayri resmi Osmanlı eğlenceleri hakkında geniş bir bilgi sahibi olabilmekteydiler. Her tiyatro gösterisinin sonunda zaferler, savaşlar, aile üyelerinin birleşmesi bir düğünün mutlu şekilde sonuçlanmasına ve kutlanmasına, şarkılarla dans etmeyle sona ererdi (Cantone , 2006, s. 5-14). O dönemde tiyatro daha çok İstanbul, Kahire ve İskenderiye gibi şehirlerde popüler sanatın parçası olarak ortaya çıkmaktaydı. Oryantal Odeon Kumpanyası adı verilen tiyatro gurubunda 65 oyuncu bulunmaktaydı. Amerika'ya hiç gitmemiş farklı dinlerden oluşan bu grup ülkelerindeki hayatı, tiyatro oyunları ve müzikal olarak sergilemek için bir araya geldiler (Midway Types, 1894).

Türk tiyatrosu ile ilgili fuar yönetiminin hazırladığı kılavuzda şu ifadeler yer almaktaydı. *"Türk köyünde altmış beş erkek, kadın ve çocuk tiyatro topluluğu oluşturdu. Bunlar Kudüs, Bethleh Nasıra, Suriye, Şam, Beyrut, Lübnan, Halep, Köstence, İzmir'den gelmişlerdir. Bunlar komedi ve trajedi oynuyorlar, düğünler,*

*danslar, eğlenceler savaşlar sahnelemektedirler. Arapça ve Türkçe oyunlar oynamaktadırlar. Dış cephesi Doğu üslubunda kubbeleri olan kemerli, oryantal tarzda tiyatro binaları bulunmaktadır. İç dekoru Şam'daki en zarif döşenmiş evlere göre yapılmıştır".*Tiyatronun toplam maliyeti 10.000 doları bulan Amerikan toplumu tarafından oldukça ilgi gördü. (Flinn J. J., 1893).

Tiyatroda sergilenen oyunlar şu şekildeydi: Kürt Dramı, Kalamunik Dramı, Şam'da Doğu Düğünü, Türk Gelini, Gerçek Erkeklik, Sheddad'ın Oğlu Antar'ın Dramı, Harun el-Reşit'in Dramı, Türk Gelin ve Müsrif Oğul'du.(Hatıra programı, Türk tiyatrosu, 1893). Tiyatro oyunu sırasında dikkat çeken hususlardan bir de oyunlar Arapça oynanmaktayken oynanan oyunlar İngilizce olarak çevirisi yapılmaktaydı fakat sergideki diğer tiyatro gösterileri de kendi ana dillerinde sergilenmekteydi (Cantone , 2006, s. 8). Oyunların Arapça olarak sergilenmesinde Arap milliyetçiliğinin etkisi yadsınamazdı. Arap milliyetçiliğinin oluşmasında oyuncuların büyük kısmının Suriyeli hristiyanlardan oluşması etkili olmuştu. Sonuç olarak sergilenen oyunlar Arap ve Türk kimliğinin izlerini taşımaktaydı (Sarıkaya, 2010, s. 96).

Türk tiyatrosu her gün her gece çok sayıda insanı kendine çekiyordu. Burada görülecek gösteriler hakkında çok şeyler söylendi. Bu kadar ilgi görmesinin bir nedeni olarak fuar organizasyonun dans eden kızları katalog kapağında kullanması ve pek çok gazetede danslarla ilgili haberler yapılmasıydı (Flinn, 1893, s. 20). Bu dans gösterileri Amerikan kamuoyunda tartışmalara yol açtı (O'Farrell, 2020, s. 75-76).

Chicago Sergisi sırasında yaşanan yangın sonucu bir kısım dükkan hasar gördü.Türk tiyatrosu elde ettiği günlük hasılatın %10 'luk kısmını zarar görenler ve yakınlarına bağışladı (Bustani, 1893, s. 18). Chicago Sergisi'nde Türk tiyatrosundaki değişim Osmanlı sergilerini organize eden firmanın daha çok kazanç sağlamak amacıyla tiyatro gösterilerinde Osmanlı hükümetinin Osmanlı kadınları konusunda ki duyarlılığına rağmen "*Harem 'de yaşam, Doğudan hayali sahneler*" gibi dikkat çekici ve para kazandırılan gösteriler Türk tiyatro gösterilerinde yerini aldı.

7.5. Osmanlı Basınında Chicago Fuarı ve Servet-i Fünun Dergisi

II. Abdülhamid kendisinden önceki hükümdarlardan farklı olarak basın-yayına önem vererek basın yayın araçlarını kamuoyunu yönlendirmede önemli bir araç olarak gördü. İç basını takip ettiği kadar dış basını da yakından takip etmekteydi. Dışarıdan yapılan yanlış haberlere müdahale etmeye özen gösterdi. Sultan yaptığı iç ve dış

Çalışmaların basında yer almasına zen göstermekteydi. Bu gelişmelerden bir de Chicago Fuarı'ydı. Chicago Sergisi hakkında bilgiler ve değerlendirmeler Osmanlı basın- yayınlarında sürekli yer aldı. Amerika'nın keşfinin 400.yılı etkinlikleri onuruna 1893 yılı Mayıs ayında Chicago 'da açılacak olan büyük fuar hakkında iki yıl boyunca okuyucularına önemli bilgi veren Servet-i Fünûn Dergisi, fuarla ilgili çeşitli resimler yayınladı. Dergi, aynı zamanda açılacak fuarın ağdaş dünyanın anlaşılması için önemli bir fuar olduğunu basın ve yayın organlarını meşgul eden en önemli hadiselerin başında geldiğini belirterek medeni ve bilimsel gelişmelerin göstergesi olan fuarhakkında bilgi vermenin okuyucularına merak ve heyecan oluşturacağını ifade etmişti (Servet-i Fünûn,2.Sene, C.4, S.103, 10 şubat 1893,s.388). Servet-i Fünûn dergisine göre Amerika'nın en meşhur gazetelerinden “*The Century Magazine*”den yapılan alıntıya göre fuar için yapılan masraflar hakkında bilgi verildi ve yapılan masrafların, sergide anlatılanların abartıldığı ifade edildi. Daha sonra fuarın içeriği anlaşılınca abartı sözü yerine dergide harika bir fuar olduğu anlatıldı (şahin G. , 2017, s. 132-133).

Uluslararası fuarlarda Servet-i Fünûn Dergisi temsilci göndermesi görsel olarak haberler yapılması özellikle padişahın meşruiyeti ve devleti varlığı için ortaya atılan hasta adam algısını tersine çevirmeye yönelik çalışmalardı. Servet-i Fünûn Dergisi'nin sahibi Ahmed İhsan fotoğraf tekniğinin Avrupa'dan getirilmesi konusunda mali desteğe ihtiyaç duyduğunu II. Abdülhamid'in mali desteğinin olduğunu ifade etmiştir (Uğuş, 2020, s. 73).

Servet-i Fünûn Dergisi dünyadaki gelişmeleri ve uluslararası fuarları sıkı sıkıya takip eden bir dergiydi. Bu nedenle sergiler oluşturulmadan tasarlanan fikirler, açıldıktan sonraki deneyimler, dergi sayfalarında geniş yer bulunmaktaydı. Fuarlara ilgi sadece Servet-i Fünûn Dergisi'ne özgü değildi. Londra'nın ünlü dergisi Illustrated London News 1851 Londra Fuarı için ilave sayılar çıkardı. Özellikle yeni teknolojik gelişmelerin tanıtıldığı fuarlar derginin isminde bulunan Fünûn (fenler-ilimler) için bulunmaz bir fırsattı. 1893 Chicago Fuarı da derginin gündemini oldukça meşgul etti. Dergi bu fuarda teşhir edilerek dünya sahnesine çıktı ve resimli dergi matbaacılığına katkılarından dolayı bir madalya ile ödüllendirildi. Dergi aynı zamanda kazandığı ödülün resmini dergiye basarak okuyucularıyla paylaşmayı ihmal etmedi. (Pressreader.com, 2021) Chicago Fuarı sırasında Servet-i Fünûn Dergisi'nde fuarla ilgili tüm gelişmeleri okuyucularına aktarmak amacıyla özel bir sayı çıkardı. Derginin 131. sayısında fuarkomiserlerinin biyografileri, Hakkı Paşa'nın Osmanlı komiseri

ünvanıyla Chicago Sergisi'ne gitmesi nedeniyle çekilen fotoğrafın Servet-i Fünun 131. Sayısında yayınlanmasından sonra fuarheyetinden pek çok kişinin fotoğrafı dergide basıldı (Andı, 2006, s. 535).

Dergi de Chicago Sergisi'ndeki binalarından olan Kadınlar Binası gibi binalar hakkında bilgi verilmekteydi. Sergide yer alan Kadınlar Binası'nın oldukça büyük olduğu bilgisi yer almaktaydı. Aynı zamanda kadınlarla ilgili eşya ve ürünlerin burada sergilendiğinden, kadınlarla ilgili konuların tartışıldığı bir bina olduğu, kongre düzenlediğinden bahsedilmekteydi. Kadınlar kongresinde tartışılan konulardan biri de "moda" idi. Dergi moda tartışmalarına yer vererek Osmanlı kadın kıyafetlerinin Avrupa kadınlarına ilham kaynağı olmasından bahsetmekteydi (Başaran, 2015, s. 135-136). Servet-i Fünun Dergisi'nde serginin ne kadar önemli olduğu maddi kazancından daha çok ticari ve manevi yönü üzerinde önemle durulmaktaydı. Serginin ilginç yönleri üzerine durarak okuyucular üzerinde merak uyandırmak amacıyla serginin genel manzarası ve fuarda sergilenen buluşlar hakkında genel bilgiler vermekteydi (Chicago Sergisi, Servet-i Fünun, 2.Sene, C.4, S.103 s.389).

Servet-i Fünun Dergisi ile devletin güçlendiği toparlandığı, kamusal alanda devletin ağırlığı, fuarlar gibi büyük projelerle uluslararası camiada yeni yollar arandığı algısı bu dergide ön plan çıkmaktadır. II. Abdülhamid Servet-i Fünun yayınları sayesinde modern hükümdar imajı vererek devletlerin birbirleriyle yarışını yakından izlediği düşüncesini oluşturmaya çalıştı. Bu bağlamda Sultan II. Abdülhamid uluslararası fuarları Osmanlı toplumunda görünür kılmak için bu yöndeki çabaların görsel niteliği olan basın üzerinden idealize ederek kanıtlamanın yollarını aradı (Uğuş, 2020, s. 91-92).

1893 Chicago Sergisi Osmanlı Devleti açısından güçlü ve dinamik bir devlet imajı oluşturulması açısından verimli geçen bir fuardı. Bu bağlamda Sultan II. Abdülhamid'in ortaya koyduğu propaganda anlayışının başarı kazandığı söylenebilir. Bu dönemde İstanbul'da yayımlanan Sabah Gazetesi'nin Chicago muhabiri Urfalıyan Efendi tarafından 19 Ağustos 1893 tarihli mektupta şu ifadeler geçmekteydi: "*Chicago komiseri Sadettin Fahri Beyefendi sergide Osmanlı şubesinin her yönden ihtişamlı, mükemmel olabilmek için gösterdikleri gayret ve çabalardan dolayı cidden takdir edilmeye layık olmaktadır. Büyük coşkuyla yapılan şenlikler Saltanat-ı Seniyenin yüksek şanına uygun suretle tertip edilmiştir. Padişahımız sayesinde yirmi dört saat devamlı şenlik ve merasim yapılmıştır. Merasim günü Amerikalılar dahi bütün*

ecnebler ve Osmanlı tebaası bu şerefli günden pay aldılar. O gün şenlikler için yüzellibin kişi Osmanlı köyünü akın akın ziyaret etmekte bir yandan Hamidiye Marşı çalmaktaydı” (Işıklı & Balkan, 2007).

Sonuç olarak Chicago Fuarı öncesinde fuar hakkında ki propaganda dünya çapında yapılmaktaydı. Bu çalışmalar Osmanlı basınına da etkisi altına aldı. Maarif adlı edebiyat dergisinde 1893 Chicago Fuarı ile ilgili haberler yayınlanmaya başladı. Bu derginin Chicago Fuarı hakkındaki yazıları Ubeydullah Efendi tarafından kaleme alınmaktaydı. Ubeydullah Efendi sıra dışı yaşamı II. Abdülhamid aleyhine olan düşünceleri nedeniyle uzun süre sürgün hayatı yaşadı. Ubeydullah Efendi Maarif Dergisi’nde yazıları kaleme alırken fuarı görmek istedi ve Chicago Fuarı’na Paris yoluyla gitmeyi başardı. Ubeydullah Efendi, fuarın açılışından önce Osmanlı heyetiyle yakın temasa geçti, bunun sonucunda Amerika’da yayınlanacak olan Musavver Chicago gazetesinde görev aldı. Servet-i Fünun Dergisi’nin Chicago Fuarı için yaptığı haberler fuarcılık tarihi dışında basın tarihi için önemli bir gelişmedir.

7.6. ABD Kamuoyunda Osmanlı Devleti’nin Fuara Katılması ve Etkileri

Chicago Fuarı’na Osmanlı Devleti’nin katılımıyla ilgili genellikle Amerikan kamuoyunda gazete, dergi ve kitaplara rastlanılmaktaydı. Amerikan basınında fuarla ilgili bilgiler daha çok Chicago Daily Tribune ön planda iken Osmanlı ile ilgili bilgiler gezi ve rehber nitelikte kitaplarda yer almaktaydı. Kaynaklarda Türk köyü, Osmanlı heyeti hakkında bilgiler, fuar ekibinin yaptığı faaliyetlerle ilgili genel bilgiler göze çarpmamaktaydı. Özellikle fotoğraflar aracılığıyla Türk heyetinin ve Türk kültürünün izleri ile ilgili yaptığı çalışmalar aktarılan bilgilere görsellik katılmaya çalışılmaktaydı. Fotoğraflarla ilgili önemli konulardan bir de fotoğrafların altındaki yazıların oryantalist bir dille kaleme alınmasıydı (Başaran , 2015, s. 136).

Amerikan gazetelerinde bahsedilen konuların başında Yahudiler’in en önemli bayramı olan Yom Kippur Bayramı gelmekteydi. Bayramın şerefine Jefferson Binası’nı süsleyen İstanbullu tur rehberi ve tüccar Far Away Moses (uzaklardaki Musa)’dan bahsedilmekteydi. 1893 Chicago’daki Dünya Kolomb Sergisi’nin bir parçası olan Türk köyünün camisinde ve çarşısında düzenlenen Yom Kippur ayinlerinden ve Osmanlı ve Amerikan Yahudilerinin Yom Kippur Bayramı’nı beraber kutladığından bahsedilmektedir. New York Tribünü gazetesinde yayın kurulunda görev yapan Isidor Levi yazdığı makalede şunları söylemekteydi “*Bu ülkede günün*

bundan daha eşsiz bir kutlaması hiç olmadı ve orada bulunma şansına sahip olan birkaç Amerikalı için bu, ender bir güzellik ve ciddiyet tablosu sundu. Türk Camisi, Yahudilerin ibadethanesi olarak da kullanılabilir şekilde düzenlenmiştir. Gereçlerin hepsi oradaydı ve Müslüman, kendi ibadethanelerinde kendi dini dışındaki dini hizmetlerin yapılmasına izin verecek kadar liberal bir nokta Batılıların iyi düşüneceğini düşünüyor” yazıda bahsedildiği gibi Türklerin hoşgörüsü üzerinde durulmaktaydı (Amerikan Kongre Kütüphanesi,2022).

Amerikan basınında dikkat çeken önemli konulardan bir de Ermeni Meselesi ile ilgili haberlerdi. Özellikle New York Daily Tribune gazetesinde fuar sürecinde ve fuar bitiminde sonra Ermeni meseleleri ilgili haberler sık sık yer almaktaydı. New York Daily Tribune gazetesinin 4 Ağustos 1893 tarihli haberinde Ermenilerden on yedi kişinin ölüme mahkûm edildiğinin fakat beş kişinin İngiliz temsilcisinin çabalarına rağmen idam edildiğinden bahsedilmekteydi. Ermeni ve Hristiyan tebaanın zulme karşı ayaklandıkları ifade edilmekteydi. Aynı zamanda bazı verilen cezaların Sultan tarafından iptal edildiği gazete haberlerinde yer verildi. Yine gazete haberinde 18 Kayserili Müslümanın kendilerine silah verilmesini, Hristiyanları yok etmek için yetki istediğinden söz edilmekteydi (New York Daily Tribune, The Sultan And The Armania Trials 4 August 1893,p.7).

New York Daily Tribune Gazetesi’nin 25 Kasım 1893 tarihli gazete haberinde 2000 Ermeni’nin hiçbir kanıt olmadan hapis atıldığından bahsedilmekte idi. Buna karşılık Osmanlı hükümetine baskı yapılması gerektiği üzerinde durulduğundan söz edilmemekteydi (New-York Daily Tribune, 25 November 1893, p.7). Buna karşılık Osmanlı hükümeti Chicago heyetine fuarsırasında bu tür haberlere karşı ne gibi önlemler alınması gerektiği konusunda gerekli yazışmalar yapıldı ve bu gazete Osmanlı Devleti’nde yasaklandı.

Fuar sürecince Amerika’da Ermenice yayınlanan Ararat gazetesinin Türklerin Ermenilere mezalim gösterdiği haberi üzerine gazetenin kurucusunun katledildiği ve fuar alanında ne gibi önlemler alınacağı konusunda Bab-ı Ali’ye fuar heyeti tarafından yazı yazıldı (BAO; Y.HUS:256/106./H.28.07.1309/ M.27.02. 1892).

The Adventures of Uncle Jeremiah At The Great Fair adlı Chicago Fuarı’yla ilgili yayınlanan kaynakta Türk hamamı hakkında bahsedilmekteydi. Kaynağa göre Türk hamamı hakkında şunları söylemekteydi: *“Temmuz ayında saman yaptım Ağustosta hasat ettim bataklıkta çember direkleri kestim bir sürü sıcak şeyler var ama*

hiçbir şey Türk hamamına denk değildi. Bir adam bana en sağlıklı banyonun Türk hamamı olduğunu söyledi. Sonra bir dolar verdim hamama gittim. Bir adam banyoya koydu ve yumurta pişirecek, kek yapacak kadar sıcak bir odaya koydu. Orada saygın insanlarda vardı.’’

Chicago By Day and Night the Pleasure Seeker’s Guide Paris of Amerika adlı kaynakta Türk hamamı ile ilgili olarak hak ettiği ilgiden mahrum bırakılmaması gerektiği üzerinde durmaktadır. Aynı kaynakta Türk hamamı ile ilgili olarak düzmece dünyada insana düşen en yüce duygu olarak ifade edilmekteydi. Doğu’nun temizliği ve lüksü üzerinde durulmaktaydı (Thomson & Zimmerman, 1891, s. 127-128).

Yine aynı kaynakta iki Türk’ün sedan sandalyeyle koşarak geldiğini sedan koltuklara binen kadının oturuyormuş gibi görünen sinirli görünüşlü bir kadın olduğu, karışık sesler çıkardığı, aniden martı gibi bağırdığı bunun sonucunda sandalyecilerden birinin tökezlediğinden bahsedilmekteydi. Aynı zamanda bu hizmet için bir dolar verildiğinden bahsedilmekteydi (Laird ve Lee, 1893, s. 206-208).

15 Ağustos 1893 tarihli *Akşam Dünyası gazetesinin Türk kâğıdı Chicago Fuarında* haberinde Chicago’da yayınlanan Musavver Chicago Gazetesi’nde bahsedilmektedir. Biraz Türkçe biraz Fransızca biliyorsanız Türk köyünün içerisinde bu adamların her hangi biriyle görüşebilecekleri ve kömür karası esmer adamların tüm dünya fuarları hakkında sizden daha iyi haber verdiklerini yazmaktaydı. Yine bu gazetede çeşitli binaları kullanımı hakkında her şeyi değil, her türden sergiyi biliyorlar, engin sergimizi düzenleme fırsatı, farklı milletlerin büyük festival günleri beyaz şehirdeki her ilgi çekici nesnenin tam yeri, ancak serginin finansmanı, katılım, jüri, ödüller onlardan gizli olmasına rağmen, dilimizi ve kurumlarımızı tanımayan bu yabancıların bu gerçeklere nasıl sahip oldukları soracak olunursa resimli bir makaleyi işaret edecekler. Bu gazetenin tamamen Türk girişimi olduğu 1 Ağustostan itibaren haftalık olarak yayınlanacağı fiyatının 35 kuruş olduğu haberde yer aldı. Yine gazetenin fuar sonuna kadar devam edeceği, fuarile ilgili bilgilerin eksiksiz ve adil bir şekilde bilgiler içermekte olduğu ifade edildi. Bu girişimin Türklerin karakter özelliği olmadığı doğal olarak bunların nasıl olduğu sorusu gazetede yer almakta idi (The Evening World 15 August 1893 p. 2).

Official Guide the Words Colombbian Expotion(1893) kaynağında Osmanlı’nın çok çeşitli ve ilginç sergiye sahip olduğu aynı zamanda, Türk heyetinin fuar başlamadan oldukça ilgilendiğini, neredeyse tüm bölümleri ilk tamamlayan heyet

olduğundan söz etmekteydi. Türk köyü girişinde ek bir ücret aldığı, Türklerin imalat ve taşımacılıkta çok güvenilir ve güzel bir sergiye sahip ve yabancı guruplar içerisinde dikkat çektiğinden bahsetmek idi (Flinn, 1893, s. 113-145).

The Wichita Daily Eagle gazetesinde Chicago Fuarı'nın son günlerine doğru Midway'de Şükran günü öncesinde fuar için kalan birkaç Türk'e karşı saldırı olduğunu bu durumun Türkiye'ye karşı büyük saygısızlık olduğu yazmaktaydı (The Wichita Daily Eagle, 24 November 1893 P.4).

Advance Guide To The World's Fairs (1893) kaynağında Türk köyü cazibeli bir köy olduğu burada İstanbul'un eski bir caddesinin ve meydanının replikasyonu bulunduğu ifade ediliyor. Yine aynı kaynakta Türkiye'de imal edilen ürünler sergilenmekte olduğu ayrıca ülkeye özgü tipik danslar ve eğlencelerin burada sergilendiğinden bahsedilmektedir. Burada müezzinin minareden ezan okuduğu ifade edilmekteydi. Fuarda devasa Türk çadırı tamamen zarif işlemelerden oluştuğu yazmaktaydı (Advance Guide To the World's Columbian Exposition, 1893).

History Of the World's Fair kaynağının Osmanlı Köşkü bölümünde Osmanlı eserlerinden şu şekilde bahsedilmekteydi: Sergide Osmanlı eserleri on iki bölmede gösterildiği, Türk kadınlarının getirdiği el işlemelerinin ilgi çekici olduğu, fuar heyetinin 26 Haziranda resepsiyon verdiği ve serginin resmi açılışı yapıldığı ifade edilmektedir. Üniformalı bir orkestra müziği büyük kalabalığı pavyona çektiği, iki Amerikalı göz kamaştırıcı giysiler içerisinde altın ve gümüş telkâriyle süslenmiş olduğu yazmaktaydı. Bazı elektrikli aletler Osmanlı tarafından sergilendiği fakat Amerikan yapımına göre kaba olduğu ifade edilmekteydi. Yine bu kaynakta değerli mücevherlerin burada sergilendikleri, Şam kumaş kilimleri, diğer oryantal ürünler serginin ilginç yönünü göstermekteydi (Kelley, 1893, s. 536-538).

Fuar yönetimi tarafından hazırlanan Best Things To be seen At the World's Fair adlı kaynakta Türk köyü için şu ifadeler yer almaktaydı: Türk köyü burada Müslümanlar yerel kıyafetleriyle katıldıkları fuarda, meskenleri, camileri, çarşıları görülebilmektedir. Türklerin her türlü adetleri her detayıyla doğru olarak gösterilmektedir. Köye uygun giriş ücreti alınır. Caminin arkasında, Türk sanayisinin sergilediği bir salon ve bir zamanlar İran Şahı'na ait olan çadır ve muhteşem değerde olan sağlam bir karyola içeren bir oda bulunmakta. On üç evden oluşan, bir sıra halinde Türklerin tüm el işleri elli işçi tarafından gösterilmektedir (Flinn J. J., 1893, s. 182).''

Some Artists At the Fair adlı kaynakta (1893) Türk cami ve Müslümanlar hakkında şu ifadeler yer almaktaydı: “*Türk köyünün giriş kısmında, karayolunun giriş kısmına gizlenmiş, bitmek bilmeyen kalabalığın dışında ve ziyaret edilebilecek kadar yakın, küçük bir kubbe yükselir. Cami minaresinin üzerinde kar beyazı bir minare yükselmektedir. Yumuşak alacakaranlık havada müezzinin çağrısı yükselir: bana göre Tanrı’nın huzurunda Muhammed’den daha etkileyici bir şey yoktur. İnanç gibi inananlar tarafından sergilenen ve deneyimlenen samimi bir inanç başka bir dinde görünmüyor. Büyük katedralde sessizce günah çıkarma odasından çıkarken yüzünde kalıcı bir üzüntü endişe veya şüphe izi tespit edersiniz. Ama bu Müslümanların bu zavallı sedan-sandalye taşıyıcıların yüzlerine bakın büyük bir huşu içerisinde eğilerek bitkin bir halde secde ediyor. Hepsi ne kadar yorgun görünüyor ki sanki her tövbe eden, yükünü bu kutsal mekâna bırakıp af diliyor*” (Millet, Mitchell, Low, Gibson, & Smith, 1893,).

New-York Daily Tribune Gazetesi 15 Haziran 1893 tarihli Türk Sultanı’ndan “Hediye” adlı haberinde Türk Sultanı Amerika’nın keşfinin 400. Yıldönümünde muhteşem bir madalya hediye etti haberi yer almaktaydı. Aynı haberde madalyanın özellikleri ile ilgili madalya pırlantayla süslenmiş, özenle işlenmiş bir defne çelengiyle çevrelendiği ifade edilmekteydi (New-York Daily Tribune, 15 June 1893, P.5) .

The Abbaville Press And Banner adlı basın ve afişin 7 Haziran 1893 tarihli Midway’e yolculuk adlı haberde Türk köyü ile ilgili şu ifadeler yer almaktaydı: “*Yaşlı bir müezzin gün ağarırken cami minaresine çıkar. Tüm Müslümanları dua etmeye çağırır. İnsanlar abdest alırlar ve sonra peygambere salavat getirirler. Bu sırada uzun sakallı tüccarlar pipolarını alırlar, çömelirler, yoldan geçenler, kadınlar ve çocuklar hayretler içerisinde bakarlar. İstanbul’un eski sokaklarında aynı türden eğlenceler sergilemekte, itfaiye teşkilatı büyük kapasiteli yangın pompası bulunmaktadır. Türk yemekleri ve kostümleri burada satılmaktadır. Türk yemeklerini bir tepside servis eden kostümlü yerliler tarafından satılmaktadır. Türk Sultanına ait eyerler ulaşım binasında bulunmakta ve altın kaplıdır. Saf kan Arap atlarının ihraç edilmesine Sultanın izniyle izin verildi. Koleksiyonda Türk Sultanın sahip olduğu iki ton ağırlığında gümüş bir yatak ve bir Türk çadırı bulunmaktadır. Türk çadırı tamamen işlemelidir ve kumaştan yapılmıştır*” (The Abbeville Press and Banner, 7 June, 1893).

Views Of The World's And Fair Midway Plaisance 217 Pare Photographs isimli kaynakta Türk köyü ile ilgili şu ifadeler yer almaktaydı: Bernese Alpleri

Türkiye'ye çok uzak mesafe olmasına rağmen Midway Plaisance zaman ve mekânı ortadan kaldırdı ve birinden diğerine sadece birkaç adım kaldı. Türkleri Avrupa'ya yakınlaştırdı. Türklere büyük ilgi duyuldu ve panayırlar kapanmadan önce Midway'in müdavimlerinin aşına olmadığı hiçbir Türk yüzü kalmadı şeklinde değerlendirmekteydi (Views Of The World's And Fair Midway Plaisance 217 Pare Photographs).

History of the World's Fair isimli kaynakta Osmanlı Devleti'nin kayıklarından mükemmel bir Türk kayığı fuardaki benzersiz nesnelerden biri olduğundan bahsedilmektedir. Aynı kaynakta günümüz uluslarının deniz ticaretinin ve donanmasının büyümesi Osmanlı gemi modellerine ihtiyaç olduğundan bahsedilmektedir (Truman , et al., 1893, s. 337).

A Week At The Week adlı kaynakta III. Ahmet Çeşmesi'nin replikası ve Osmanlı pavyonu için şu ifadeler geçmekteydi: *"Asyalı bir güç olan Türkler 'in inşa ettiği farklı mimari tipe sahip bir bina var. Bu çeşme iki yüz yıl önce yapılan bir çeşmenin replikasyodu. Yapının üç tarafında kristal suların mermer lavabolar, dördüncü tarafında ise içeriye giriş için bir kapı bulunmaktadır. Karmaşık oymalar dış duvarı süslemektedir. Çeşme çok güzel bir ağaç olan mustarabia ağacından oluşur. Ayrıca işlemeli ahşaptan alternatif panelleri vardır. Orada Kuran'dan ve İncil'den metinler vardır. Bu göz kamaştırıcı eserin etkisi muhteşimdi. Gece gündüz binada devriye gezen sarıklı muhafızların şatafatlı üniformalarıyla pekiştirildi. Görkemli mozaik zeminler zengin kumaştan bol dökümlü ve fiyonklu askılar iç dekorasyonu oluşturmaktaydı. Her şey zengin ipeklerin, pahalı mücevherlerin nadir sergilenmesiyle daha muhteşem hale getirildi. Ayrıca altın gümüş eşyalar, hançerler, yumuşak kumaşlar ve diğer doğu ürünleri de fuarda sergilemekteydi"* (Palmer, et al., 1893,).

7.7. Chicago Fuarı'nda Osmanlı İmparatorluğu Yerine Türkiye Kavramının Kullanılması

Türk kelimesi Osmanlı elit tabakası tarafından daima kaba ve basit kelimesinin eşanlamlısı olarak kullanıldı. Lewis'e göre *"Osmanlı Devleti Türk kelimesini etnik bir terim olarak Türk kelimesini çok az kullanmış ve Anadolu göçebeleri ya da köylüler olarak kastedilmişti"* (Lewis,1998). Aslında 16 ve 17. yüzyıllarda Osmanlı en güçlü olduğu dönemlerde yönetici gurup Türk kökenli olmaktan gurur duymaktaydı, yaptığı eserlerde de bunu ortaya koymaktan çekinmemektedirler. İmparatorluğun toprak

kaybetmesiyle birlikte Türk yurdu ve anayurt kavramı önem kazandı. 1899 yılında Anadolu maddesi ile ilgili şu ifadeler geçmekteydi. “*Anadolu’da sakin bulunan Hristiyanların lisan ve cinsiyetçe Müslümanlardan hiçbir farkı yoktur. Binaenaleyh, bunlara Hristiyan Türk denilebilir*” (Sami, 1306/1896).

Osmanlı İmparatorluğu’nda Türk kimliği Fransız İhtilali’nin yaydığı milliyetçilik kavramının etkisiyle popüler hale geldi. Jön Türk hareketleriyle önce Türkçülük fikri siyasetten edebiyata etkiledi. Özge Girit Heck’e göre: “*Osmanlı Devleti’nde Müslümanlar etnik kimlikten daha çok bölgesel kimlikleri ile özdeşleşmişlerdi.(Örneğin Amasyalı, Trabzonlu, Adanalı vb.)*”.(Heck,2015) Osmanlıda hiçbir kimliğin diğer kimlikten üstün durumu yoktu. Türk kavramı sıklıkla kullanılmayan bir kavramdı. Osmanlı Devleti’nde dini inançlar daha ön planda bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti özelliği gereği tek bir ırktan oluşan bir devlet değildi. Osmanlı Devleti içerisindeki etnik unsurları Osmanlı kimliğinin parçası olarak görmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun Batıyla yüzyıllardır süren savaşların etkisi, İslam’ın Türk kimliği ile özdeşleşmesi Batı dünyasında Türk kavramı Müslümanlıkla aynı kavramlar olarak kullanıldı. Batı’da İslamiyet’i kabul edenlere Türk’e dönüştüğü söylenmeye başlandı. Bu nedenle Türk kavramı aslında bir etnik unsuru değil Osmanlı Devleti’nde yaşanan tüm Müslümanları içerisine alan bir kavramdı (Girit Heck , 2015, s. 107-118).

1845 yılında Osmanlı Devleti, O dönemde İngiltere’ye bağlı olan İrlanda’ da baş gösteren “*Büyük Kıtık Felaket*” nedeniyle İrlanda halkına yardımda bulundu. Bu yardımına karşılık İrlanda halkı adına yazılan ve padişaha sunulan mektupta “*Türk imparatoru Sultan Abdülmecit Han hazretleri* “ ifadesi kullanıldı. (BOA. MİL. E, No: 12 / (H.05.02.1265/ M. 31/12.1848).

Amerika Birleşik Devletlerinde ise Türklükle Müslümanlık kavramı Avrupa devletleri gibi bir arada değerlendirilmekteydi. Chicago Fuarı’nda çıkarılan

Musavver Chicago Sergisi Gazetesi’nin Amerikalıların Osmanlılarla ilgili düşüncesi şu şekilde değinilmekteydi:

“*Amerikalılar, Müslüman denilince taabiyet-i Osmaniye ile müşerref olan Türkleri murad ederler. Hatta indlerinde, Osmanlılar başlarına giydikleri fes Müslümanlık alametidir. Türklüğün ve Osmanlılığın buralarda haiz olduğu şeref ve ehemmiyet kamilen padişahımız halife-i alempenahi efendimizin sayesinde. Bir Amerikalı Müslümansa fes giyer. Müslümanlığa tevce gösterecekse yine fes giyer.*

Müslümanlığın namına fesin buralarda haiz olduğu itibar hakikaten şayan-ı hayrettir” (El Bustani, 1893). Anlaşılabacağı üzere Amerika’da Osmanlı İmparatorluğu’nda halkın başlarına taktığı fes aynı zamanda Müslümanlığın alameti olarak görülmekteydi. Bu algı 1893 Chicago Fuarı’nda Osmanlı Devleti yerine Türk devleti olarak davet edilmesi alışlagelen bir durumdu. Chicago Fuarı yetkilileri Türk kelimesini kullanarak dini yapısını ve etnik unsurları dışarıda bırakmayı tercih etti. Türk kelimesi sadece siyasi, dini olarak kullanılan bir kavram değildi aynı zamanda ticari olarak da kullanılan bir kavramdı ve Chicago Fuarı’nda Osmanlı Devleti ürünlerinden Türk olarak bahsedildi. (Türk kumaşı, Türk halısı, Türk tiyatrosu, Türk binası vb.) Böylece Türk etiketi kaliteyi belirtmek amacıyla ticari tanıtım aracı olarak kullanıldı. Buna karşılık Osmanlı Devleti’nin temsilcileri Osmanlı olarak hitap etmesini daha uygun buldular.

8. SONUÇ

Sömürgeciliğin küresel anlamda zaferi olarak düzenlenen uluslararası fuarlar sayesinde Batı medeniyeti kendilerinin ne kadar ileri ve çağdaş olduklarını, ispat etmeye çalıştılar. Buna karşılık Batılı olmayan toplumlar fuarlarda kendi kültürel değerleri üzerinden Batı toplumlarıyla mücaadele yarışına girdiler. Fuarlar bu anlamda birçok işlevi bulunmaktaydı. Öncelikle ticari, ekonomik, mimari yönden işlevi olsa da sosyolojik ve politik unsurlar da barındırmaktaydı.

Sanayileşmiş Avrupa ülkelerinin sınırlarını aşan sömürgecilik ve kapitalizm artık bölgesel üretim sistemi değil uluslararası sistemin adıydı. Sömürgeciliğin kurucuları sürekli gelişen sanayi ekonomisi hayal etmekteydiler. Yeni icad edilen ulaşım araçları sayesinde uzun süren yolculuklara ihtiyaç duyulmadı. Dünyanın dört bir yanından Batılı olmayan toplumlar birbirlerini takip ederek medeniyet adı altında çağdaşlaşma ve ilerleme inancına dönüştüler. Çok sayıda bağımsız ulus ve gelişen uluslararası ticaret uzak ülkelerin arasında iletişimi geliştirdi. Evrensel birlik anlamsal olarak olumlu eylem anlamına gelen kavramdı. Sanayi ticaret, tarım, para, telefon, telgraf gibi konularda uluslararası fuarlar ortak dilin oluşmasında önemli etkiye sahipti. İngiltere’de başlayan büyük sergiler uluslararası sahnenin yaratılmasında önemli rol oynadı.

XIX. yüzyılın sonlarında bazı insanları diğerleri üzerindeki üstünlüğünü doğallaştıran ırkçı anlayış emperyalizmin söylemine egemen oldu. Süreç içerisinde vahşetin uzak evresinde başlayan ve medeniyete ulaşmak için çeşitli barbarlıklar aracılığıyla kaçınılmaz olarak ilerleyen evrimsel bir sonucu olarak tasavvur edildi. Böylece bazılarının diğerlerinden üstünlüğünü ortaya çıkardı. Beyaz ırk evrimleşmiş, medeniyet aşamasına ulaşmıştı. Bu nedenledir ki dünya ırkları evrimsel ırklara göre sıralanabildi ve vahşi ırklar en alt katta diğer ırklar ise evrimsel ırklara göre sıralanabilirdi. Dünyanın bazı kısımları (Amerika ve Avrupa) üstün medeni beyazların yaşadığı yerlerdi. Bu denkleme kadın ve erkeklerde eklendi. Tam medeni toplum kadın ve erkeğin rolleri farklılaşmış ama birbirini tamamlamıştı. Uygur kadınlar pasif ve

narin onlar toplumsal duygulun koruyucularıydı. Uygur erkek ailesinin ekonomik ve fiziksel refahını sağlayandı.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'yı süsleyen diğer imparatorluk sergileri gibi, toplumsal cinsiyet ve ırk ideolojileri de 1893 Chicago Fuarı'nın ayrılmaz parçalarıydı. Ancak bu fuar diğer sergilerden farklı olarak ev sahibi ülke resmi olarak emperyal bir güç değildi, çünkü ABD henüz sınırları dışında kolonileri bulunmamaktaydı. Bununla birlikte ABD Kuzey Amerika kıtasında Batı'ya yönelik genişlemesini büyük ölçüde tamamlamıştı. Bu deneyim aynı zamanda Amerikan emperyalizminin temelini oluşturdu.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan Amerikan iç savaşı Amerikan toplumunda önemli etkiye neden oldu. Bu durum Amerikan toplumunun ulus olarak olgunlaşmasında geciktirdi. 1876 Philadelphia, 1893 Chicago, 1904 St. Luis Fuarları Amerikan yaşamının ve kültürel üstünlüğünün dünya sahnesine çıkmasına ve Amerikanın uluslaşma aşamasına önemli etkiye neden oldu.

1893 Chicago Fuarı Kolomb'un Amerikayı keşfinin diğer bir anlamıyla da Avrupa sömürgeciliğinin anılmasının kutlaması niteliğindeydi. Ama esas olan Amerika gelişen yapısıyla siyasi ve ekonomik olarak rolünü sergilemeyi amaçladı. Görsel mesajlar vererek Amerikan yapımı birçok ürün fuarda sergilendi. Fuarda sergilenen Amerikan ürünleri daha sonra denizaşırı ülkelerde talep buldu. Chicago Fuarı açıldığında birçok Amerikan ürünü diğer coğrafyalarda satılmaya başlamıştı ve Amerikan ürünlerinin yeni pazarlarda talep bulması uluslararası ticarete üstünlüğünü ortaya koydu.

Medeniyet ve vahşilik gibi söylemler Amerikanın bu fuarda ideolojik çerçevesini anlatmak için temel oluşturmaktaydı. Bu durum Amerika'nın iç toplum yapısıyla paralellik göstermekteydi. Fuar için basılan kaynaklar ve broşürlerde, karikatürlerde vahşi dünyaya medeniyet getiren beyaz adam resimleri ön plandaydı.

Osmanlılar kuruluşundan bu yana uzanan uzun zaman sürecinde ticarete bakış açısı Avrupa devletleriyle benzer işlevler görmekteydi. Osmanlı XIX. yüzyılın ticari modası olan o dönem için büyük bir değişim olan dünya fuarları modasına hemen ayak uydurdu. Osmanlı ilk uluslararası fuar olan 1851 Londra Fuarı'ndan başlayarak neredeyse tüm fuarlara katılım göstermeye çalıştı ve 1863 yılında uluslararası fuarların bir benzerini 1863 yılında gerçekleştirmeyi başardı. Osmanlı fuarları kendini uluslararası arenada Avrupa'nın parçası olduğunu göstermek için önemli fırsat olarak

gördü. Aynı zamanda fuarlar Osmanlı için kendini ifade etme biçimiydi. Osmanlı için sadece tek kaygısı görünür olmak değildi aynı zamanda fuarlar propaganda sanatının kullanıldığı yerlerdi. Fuarlar ülke içinde de toplumun eğitildiği ve devletin gücünün iç kamuoyuna anlatıldığı önemli organizasyonlardı. Böylece dönemin iç şartlarına bakıldığında fuarlar Osmanlı toplumunun devlete sıkı sıkıya bağlandığı alanlar haline gelebilirdi. Fuarlara katkı sağlayan devletlerin görünürdeki amacı para kazanmak olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Fakat sergiye katılım gösteren devletler fuarları evrimselleştirmeyi başardı.

Osmanlı Devleti için ise büyük uluslararası sergiler uygar dünyanın bir üyesi olarak varlığını sergileme fırsatıydı. Karlofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı hükümdarları kendilerini Avrupa'daki güç mücadeleleri içerisinde diplomasiye daha çok ağırlık vermişti. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise ayakta kalmanın yolu, uluslararası kurallara dayanan diplomasiye ağırlık vermektir. Diplomasinin bir parçası niteliğinde olan fuarlara Osmanlı Devleti katılma konusunda istekli davrandı. Büyük uluslararası fuarların anavatanı Avrupa kıtası olmasına rağmen zamanla Amerika kıtasında organize edilmeye başladı. XIX. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleştirilen 1876 Philadelphia Fuarı ve 1893 Chicago Fuarı bunun göstergesi niteliğindeydi. ABD'de fuar geleneğinin kurulmasında 1893 Chicago Fuarı'nın önemi büyüktü Osmanlı Devleti Amerika Birleşik Devletlerine göre fuarcılık konusunda oldukça tecrübeli konumdaydı. Osmanlı elde ettiği bu tecrübelerle daha önceki fuarlarda olduğu gibi bu fuarlarda ana unsurlar cami, çeşme, bedesten gibi ürünlerle katılım gösterdi. Osmanlı heyeti tarım ürünleri, el sanatları dışında teknolojik icatları sergilemekten gurur duymaktaydı.

Bu fuarda diğer fuarlardan farklı olarak Türk tiyatrosu kuruldu. Böylece katılımcılar Osmanlı toplumunun özelliklerini daha yakından tanıma fırsatı elde etti. Bununla birlikte 1893 Chicago Fuarı'yla Osmanlı toplumu içeride ve dışarıda modern dünyanın üyesi olma çabası içerisindeydi. Avrupa için ekonomik amaçlarla ortaya çıkan fuarlar Osmanlı için farklı anlamlar ifade etmekteydi.

Dünya fuarları devletlerin gücünü ortaya koyduğu, devasa propaganda aracı olduğuna göre II. Abdülhamid Dönemi devletlerinin iyi bir izlenim bırakması önemliydi. Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin modern görünümlü devlet algısı oluşturmak amacıyla fuarlara katılması önem arz etmekteydi. Dünya fuarları ister ticari amaç olsun isterse hayal edilen dünya izlenimi ifade etsin

uluslararası fuarlara katılmak önemliydi. Osmanlı Devleti İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya gibi emperyalist devletlerin hükümdarlığı altındaki bu dünyada Osmanlı kendine yeni yollar aramak zorunda kaldı. Osmanlı Devleti'nin Chicago Fuar'ına katıldığı dönemde ekonomik olarak zor durumda olmasına rağmen elindeki kısıtlı maddi imkânları buralarda kullanması bu fuarın Osmanlı için ne kadar önemli olduğunun göstergesiydi.

Osmanlı Devleti'nin bu fuara katılmasında iki temel amaç ağırlıktaydı. İlk amaç Batı dünyasının II. Abdülhamid hakkında yaptığı kara paropagandaya karşı devletin Batı'ya dönük modern devlet imajı çizmekti. Aynı zamanda Osmanlı Devleti doğunun parçası ve İslam dünyasının lideri olan uygar ulusların üyesi olarak fuarlarda kendine yer bulmaya çalışmaktaydı. Sultan bunu gerçekleştirmek için devletin elindeki tüm enstrümanları kullanmaktan kaçınmadı. İkinci unsur ise fuarda Osmanlı Devleti'ni aşağılayıcı, Müslümanlığı küçük düşürücü davranışlardan uzak durmaktı. Bu doğrultuda yapılacak faaliyetlere karşı sürekli tedbirli davranılması amaçlandı. Bu konuda Chicago fuarı heyetine Sultan tarafından bizzat emir verildi. Devletin saygınlığı için Osmanlı pavyonlarının fuarın önemli bir yerinde kurulması için fuar yönetimiyle iletişime geçildi. Anlaşıyor ki Osmanlı Devleti pavyonların konumu konusunda oldukça duyarlı davranıldı. Bu durum Osmanlının en küçük ayrıntıyı bile düşünerek fuara katıldığını göstergesiydi.

Osmanlı arşiv belgelerine göre fuar için yapılan hazırlıklar fuarın organizasyonundan çok daha öncesinde düşünülmüştü. Neyin nasıl sergileneceği ilişkin kararlar verileceği en ince ayrıntısına kadar incelendi. Osmanlı Devleti'nin fuarda kendini gösterme tarzı imajının parçası niteliğindeydi. Arap atlarının ülke dışına çıkışı yasak olmasına rağmen padişahı emiriyle çıkışına izin verildi. Osmanlı atlarının sergileniş tarzı devletin imajını yükselteceğine inanılmaktaydı. Bu nedendir ki Osmanlı elindeki soylu atları, padişahın özel atları dâhil olmak üzere fuara gönderildi. Arap atları Amerikan kamuoyunda oldukça dikkat çekti. Zamanla Amerika'da Arap atlarıyla ilgili çeşitli dernekler ortaya çıktı. Yine Amerikan kamuoyunda dikkati çeken diğer bir konuda çeşitli develerin Amerika'ya gönderilmesi oldu. İlk kez develerle tanışan Amerikalılar develere büyük ilgi gösterdi. Dönemin basılan yayın organlarında bu develerin yer alması bu durumun yansımasıydı.

Daha önceki fuarlarda olduğu gibi Müslümanların ibadeti için açılacak bir cami Osmanlı Devleti için önem arz etmekteydi. Camiler Müslümanları toplanma yeri

olması gelecek davetlilerin buralarda ibadeti İslam halifeliği Sultanın imajı için oldukça önemliydi.

En baştan beri güçlü devlet imajı için mücadele eden Osmanlı Batı'nın Şark anlayışını değiştirmek için elindeki her fırsatı değiştirmeye çalıştı. Bu gerçekleştirirken rencide edici davranışlardan uzak durmaya çalıştı. Bunun önemli göstergesi yeniçeri kıyafetlerinin fuarlarda sergilenip sergilememe konusuydu. Özellikle fuar içerisinde oluşabilecek tepkilere karşılık önce İstanbul hükümeti yeniçeri kıyafetlerinin sergilenmesi düşüncesine karşı çıktı. Daha sonra yeniçeri ocağının daha önce kaldırılması nedeniyle, modern kıyafetlerle sergilenmesinde herhangi bir sakınca görülmedi. Aslında bu propaganda çalışmaları köklerinden kopmadan batılılaşmanın sonucu olarak değerlendirilebilirdi.

Fuarda dikkat çeken önemli bir konu da fuarın manevi yönünü temsil eden Dünya Dinler Parlementosu organizasyonunun yer almasıydı. Bu organizasyonun temel amacı farklı dinlerin bir araya gelip dinlerin birbirlerini daha iyi anlamasını sağlamaktı. Fuarda Osmanlı Devleti Müslümanların lideri ve halifesi sıfatıyla bu organizasyona davet edildi. Sultan II. Abdülhamid fuara gösterdiği ilgiyi bu organizasyona göstermedi. Bu durum Osmanlı Devleti'nin katılmamasının resmi olarak bir gerekçesi olmasa da fuarı organize edenlerin Hristiyanlığı ön plana çıkarma arzusu Osmanlı Devleti'nin katılmama nedeni olarak değerlendirilebilirdi.

Serginin açılmasından sonra fuar heyeti devletin imajı için küçük protokol meselerinde bile altta kalmamak için büyük çaba gösterdi. Fuar sırasında gündeme gelen her ulusun milli bayramı konusu gündeme geldiğinde bu durum Payitahta soruldu. Payitaht gün olarak Sultan'ın Cülus Gününü bildirilmesi, kutlamalarda Osmanlı marşlarının çalması, algı oluşturma açısından önemli bir göstergeydi.

Osmanlı Devleti uluslararası fuarları çağdaş ve ileri toplumlara kendini ispatlama fırsatı olarak gördü. Bu nedenle geri kalmışlık algısına karşılık çağdaş milletlerle eşit görmek için her türlü çabayı fırsat olarak değerlendirdi. Bu bağlamda Osmanlının uluslararası sergilere katılarak ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel alanda değişimini ve dönüşümünü göstermeye çalıştı.

Fuarda Osmanlı Devleti'nin katılmasının Amerikan toplumunda etkili oldu. Özellikle gazetelerinde ve o döneme ait yazılan kitaplarda Osmanlı Devleti'nin fuara katılması oldukça ses getirdi. XIX. yüzyıl aynı zamanda ırkçılığın en yaygın olduğu

dönemdi. Osmanlı bu fuara etnik olarak büyük çoğunluğu Türk olmayan heyetle katıldı fakat katılan heyet Osmanlı kimliğinden taviz vermedi.

Osmanlı Devleti uzun süreçler içinde oluşturduğu fuarcılık tecrübesini katıldığı her fuarda üzerine farklılıklar katarak bir sonraki fuara taşımayı bildi. Osmanlı Devleti'nin katıldığı ilk fuarlardaki ürünlerin büyük çoğunluğu tarım ürünüydü ve daha çok bu alanda madalya kazanmışlardı. İlerleyen süreç içerisinde Osmanlı Devleti fuarlarda sanat ve teknoloji alanlarda madalyalar kazanmaya başlamıştı. Bunun en güzel örneklerinden bir de Chicago Fuarı'nda Osmanlı heyeti tarım ve el sanatları ürünleri dışında teknolojik aletlerinin de fuarda ödül almasıydı. Yine bu fuarda Servet-i Fünun Dergisi ödül olarak Türk basın tarihinde bir ilk başarmışlardı. Osmanlı'nın ve halifeliğin olumlu etkisini dünyaya tanıtmada etkin araçlardan biri de basın-yayıncıydı. Fuar için çıkarılan Musavver Chicago Gazetesi bu düşüncenin yansıması niteliğindedir. Bu gazetenin çıkarılmasıyla hem fuardaki gelişmelerden haberdar olunacak hemde gazete aracılığıyla fuar katılımcılarına Sultan'ın tanıtılması sağlanacaktı.

Batı dünyasında ise özellikle Doğu toplumlarının kültürel ve toplumsal özelliklerine karşı merak vardı. Batılı olmayan diğer devletlerin katılımına göre Osmanlı Devleti'ne karşı ayrı bir motivasyon bulunmaktaydı. Fuarlarda kendi propagandasını istediği gibi sunma fırsatına sahip olan Osmanlı kendi kontrolü dışına çıkan her türlü faaliyeti engellemeye çalıştı. Özellikle Avrupa'da gerçekleştirilen fuarların ABD'ye göre Osmanlı'ya yakın coğrafyada olması Osmanlı Devleti'nin fuarlardaki etkisini artırdı. Nihayetinde Chicago'nun Osmanlı'ya uzak olması Osmanlı hükümetinin fuarı üzerindeki etkisini zayıflattı.

Fuara ziyaretçi sayısını artırmak amacıyla kadınlardan oluşan dans gurupları oluşturuldu. Kadınların dans etmesi bir kısım muhafazakar Amerikan toplumu tarafından tepkiyle karşılandı. Chicago Tribünü Gazetesi'nin işaret ettiği gibi fuarı ziyaret edenlerin özellikle öğretici gösteriyi desteklemezdi. Ancak şüpheli eğlencelerin başlamasıyla fuara ilgi büyük oranda arttı. Yine yerel gazetelerde ahlak reformunun öncesi ve sonrası görüntüleri insanları eğlendirecek, şoke edecek şeylere kapılmalarına izin verdi.

Chicago Fuarı o zamanlar meşru bilimsel araştırma olarak kabul edilen gelişmelerin harmanlanması sonucu kabul edilen en popüler mekândı. Ne var ki fuarda ki ırkçılık söylemleri diğer toplumları rencide etti. Fuar organizatörleri tamamen kâr amacı taşıması nedeniyle bir ölçüde ırkçılığa izin verdi.

Chicago Fuarı'na Fatma Aliye'nin katılmamasına rağmen yazdığı eserlerle fuarda yer alması, İstanbul Amerikan Koleji kızları ve öğretmenlerinin fuara katılması Batı anlayışındaki kadın algısını değiştirmeye yönelik çalışmalardandı. II. Abdülhamid'in Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderdiği fotoğraf albümlerinde Osmanlı kadınlarının yer alması kızların diploma ve kitaplarının birlikte resmedilmesi Müslüman kadınların eğitim olanaklarından mahrum bırakıldığı düşüncesini yıkmaya yönelikti. Politik itirazlar dışında propagandayı kullanarak olarak sistemli olarak itirazda bulunmuştu. Osmanlı Devleti fuarlarda kadınların edebi ve ilmi çalışmaları sergileyerek bu anlayıştan kurtulabileceğine inanmaktaydı. 1893 Chicago Fuarı'yla ilgili çok fazla dergi, kitap, gazete yayımlanmasına rağmen modern kadın algısının temsili olan Fatma Aliye Hanım'ın albümleri ve Osmanlı heyetinin katıldığı ürünlerle ilgili yabancı kaynaklarda ayrıntılı araştırma yapılmadı.

Fuarda dikkat çeken konulardan biride jüri üyesi Senyorita Esmeralda Cervantes fuar sürecinde tertiplenen konferanslarda Osmanlı kadını ve Padişahı övücü konuşmalar yapmasıydı. Esmeralda Carvantes'in bu düşünceleri fuar süresince Osmanlı'ya yabancı olan katılımcılar tarafından önemli bir yer edinmişti. Cervantes verdiği konserlerde ve resitallerde Türk müziği ve edebiyatı hakkında konuşmalar yapmaktaydı.

Sultan Osmanlının fuara katılmasının Türk ve Amerikan kamuoyunda ne kadar etkili olduğuna dair düşünceye varmak oldukça güçtü. Amerikan kamuoyu araştırmalarının bu dönemde yapılamaması bu dönemin iç kamuoyunu oluşturan en önemli unsurlardan gazetelerin etnik ve dini olarak değerlendirmelerde bulunması Osmanlı Devleti'nin Amerikan kamuyundaki bakış açısını ölçmeyi engelledi. Osmanlı iç kamuoyuna gelindiğinde ise çoğunlukla gazetelerin devletin kontrolünde olması Chicago Fuarı'nın etkisinin tartışılmasını sağladı.

II. Abdülhamid Amerika'yla ilişkilerini geliştirmek için karşılaştığı çeşitli fırsatları değerlendirmeye çalıştı. 1893 yılında Amerika'nın keşfinin 400.yılı münasebetiyle gerçekleştirilen fuara Osmanlı da katıldı. Osmanlı Batı'nın bakış açısından farklı olarak bu fuarda bazı öğeleri kullandı. İlk olarak imparatorluğun

çağdaş ilerici yönü uluslararası izleyicilere açıklanmaya çalışıldı. İkinci olarak modernleşme vurgusu üzerinde duruldu. Üçüncü olacaktaki uygar toplumların eşit ve itibarlı aktörü olarak yansıtmaktı. Bu amaçla Osmanlı Devleti Chicago Fuarı'nda yer almaya gayret etti. Diğer bir stratejik propaganda olarak İslam dünyasının lideri özelliğini ön plana çıkarma istediği. Özellikle XIX. yüzyılda katı bir şekilde yaygınlaşan ırkçılığa karşı Osmanlı Devleti'nin Chicago Fuarı'nda kullandığı etnik unsurları kullanarak gösterdiği hoşgörüyü fuarda oldukça ses getirdi. Irkçılığa karşı duruşunun göstergelerinden olan fuara temsilci olarak gönderilen heyetin önemli bir kısmı Türk olmamasıydı. Osmanlı bu fuarda kullanılan araçlardan biri olan Bizans tarihi kültürel mirasını sergilemekten kaçınmadı. Osmanlı'nın bakış açısı Bizans ve Roma eserlerini Batı dünyasıyla ortak miras olarak düşünmekteydi. Chicago Fuarı'nda Sultanahmet Meydanı'nda bulunan Dikilitaş ve Yılanlı Sütünün replikasının sergilenmesi bu amaç doğrultusunda gerçekleştirildi.

Sultan II. Abdülhamid'in geniş bir alanda başarılı olmasında özellikle şehzadelik döneminde Sultan Abdülaziz'le yaptığı seyahatin etkisi büyük oldu. Bu seyahat sırasında Viyana, Paris, Londra gibi Avrupa'nın önemli başkentlerin ziyaret eden Şehzade Abdülhamid Mısır'a da seyahatte bulundu. Devletin kalkınmasında etkisi olacağına inan Sultan II. Abdülhamid güçlü propagandası için fuarların önemini yakından bilmekteydi.

Sultan devlet olarak Avrupa'nın birçok alanda da gerisinde olunduğunun farkındaydı. Sultan II. Abdülhamid iktidarı boyunca uluslararası ilişkilerini çeşitlendirmeye çalıştı. Bunun temel nedeni Osmanlı Devleti'ne karşı iyi niyetler beslemeyen Avrupa devletlerine karşı yeni bir müttefik aramak için Amerika'da düzenlenen Chicago önemli bir fırsattı.

Devlet yönetme becerisi şehzadelik dönemindeki tecrübelerle birleşerek devletin devamını sağlamak için kıta Avrupası dışındaki devletlerle diplomatik ve ticari ilişkiler kurmak gerektiğini yakından bilmekteydi. Sultan II. Abdülhamid Avrupa devletleriyle ilişkilerini düzeltmek için elindeki fırsatları değerlendirmeye çalıştı ve özellikle halkla yakın ilişki kurmaya çalıştı ve bunu gerçekleştirebilmek için profesyonel çalışma yürüttü. Özellikle Sultanı ziyaret eden iç ve dış temsilciler kibar, zarif bir devlet adamı gördüklerinde şaşkınlıkla karşılamaktaydılar. Bu düşüncenin oluşmasında uluslararası fuarlar da önemi bir araç olarak değerlendirildi.

II. Abdülhamid saltanatı boyunca uluslararası fuarlar Osmanlı tüccarlarının ilk maddesi oldu. Bu dönemde yaygınlaşan ticaret odaları ve yabancı girişimciler vasıtasıyla Osmanlı dışındaki ticari gelişmelerden yakından haberdar olundu. Ticari ve politik stratejinin ikinci maddesi fuarlar aracılığıyla Osmanlı tüccarlarının Avrupa tüccarları karşısında komplekse kapılmadan güçlü devlet imajını sağlamaktı. Bu durum fuarlara daha geniş açıyla bakılmasını sağlayacaktı. Diğer yandan fuarlar ürünlerin tanıtılmasında toptan satışında önemli bir araç olması devletin ticari hacminin gelişmesinde önemli bir basamak teşkil edecekti. Bu nedenle fuarlara katılan müteşebbislerin sigorta, konaklama gibi giderleri devlet tarafından karşılandı ve fuarlara katılım devlet politikası haline geldi. Osmanlı Devleti'nin sınırlarının çok uzağında 1893 Chicago Fuarı'na katılım göstermesi devletin güçlü olduğunun ve fuarcılıkta tecrübesinin göstergesiydi.

XIX. yüzyıl fikri ve sosyolojik olarak kutuplaşmanın yüzyılı olmasına rağmen Chicago Fuarı'nda Osmanlı heyetinin gösterdiği çalışmalar bunun Osmanlı için geçerli olmadığını ortaya koyan önemli bir göstergeydi. Fuarda Osmanlı bu dönemin iç dinamikleri üzerinde etkili olan Osmanlıcılık ve İslamcılık düşüncesini kullanmaya çalıştı. Bir yandan Sultan II. Abdülhamid Müslümanların halifesi olarak Amerika'da Müslümanlar üzerinde etkisini artırmaya çalışırken diğer yandan fuara gönderilen heyetin farklı milletlerde oluşması ve uyumu Osmanlıcılık imajına hizmet eder durumdaydı. Gönderilen heyet üyeleri Batı'yı çok iyi tanıyan, birçok dil bilen, farklı etnik guruplardan oluşmasına rağmen Türkçeye oldukça hâkimdi.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde fuar organizasyonları konusunda tecrübeli olan Sultan II. Abdülhamid Chicago Fuarı'yla Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesinde etkili oldu. Amerikan kamuoyunda özellikle bu dönemde ortaya çıkan Ermeni meseleleriyle ilgili haberler karşılık Osmanlı Devleti'nin yanlış algısı kırılmaya çalışıldı. Osmanlı bu fuarda dönemin siyasi atmosferi içinde kendi değerlerinden uzaklaşmadan kendini Batı toplumunun parçası olarak gördü. Sultan II. Abdülhamid'in saltanatı boyunca yaşadığı zorlu süreçler Sultanı yeni arayışlara itti. Uluslararası arenada çıkışlar arayan Sultan Avrupa devletleri dışındaki devletlerle yakın ilişkiler kurdu bunu yaparken devletin siyasi ve kültürel gücünü çok iyi değerlendirdi.

Amerikan toplumuna yakın ilgi duyan Sultan II. Abdülhamid Amerikan toplumuna Osmanlı toplumunu anlatabilmek için basın-yayın ve Chicago Fuarı'nda

inşa ettikleri mimari yapılarla Osmanlı Devleti'nin propagandasını yapmaya çalıştı. Bununla birlikte gerçekleştirilen fuarda Osmanlı Devleti fuarın başındaki sistemli sunum daha sonra bozulmaya başladı, zamanla uzak doğunun mistik ve oryantalist yapı kazanmasına yol açtı.

Özellikle Chicago Fuarı'nın Osmanlı Devleti'nin beklentilerine ne derece cevap verdiği tartışmalı olsa da bu fuar gerek Osmanlı gerekse Amerika'nın anlayışı açısından anımsanmayacak bir öneme sahip olduğu açıktı. Bu dönemde dünyanın kurallarını belirleyen devletlerle mücadele etmeye çalışan Osmanlı Devleti Batılı devletlerin perspektifini kullanarak farklı bir anlayışla mücadele etmeye çalıştı. Dış dünyaya karşı verilen hayatta kalma mücadelesi Osmanlı'yı içeride ve dışarıda yeni yollara yönlendirdi.

Şüphesiz Chicago Fuarı'ndan sonra da fuarcılık ve propaganda öyküsü bundan sonra da devam etti.. Daha sonra fuarlar aracılığıyla Amerikan ve Avrupa pazarlarına ulaşma çabaları ticari amaçlar dışında yeni pazarların ortaya çıkmasına neden oldu.

KAYNAKLAR

BOA.(Başkanlık Osmanlı Arşivi) A.DVN. (Bab-1 Asaflı Divan-ı Hümayun), MKL(Mukavele Kısmı), 34/6-1 (H.09.04.1310 /M.31.10,1892).

BEO.(Bâbîâli Evrak Odası Evrakı), 26/1878 (H. 2.11. 1309/ M. 2.06.1892).

BEO;99/7381(H. 30.07. 1310 / M.11.02. 1893).

BEO; 49/3639 (H. 20.01.1310 / M.14.08. 1892).

BEO;140/10426 (H. 28.06.1310/ M. 17.01.1893).

BEO;140/10426-2 (H. 28.06.1310/ M. 17.01.1893)

BEO;153/11423 (23.07.1310 10.02.1893).

BEO; 90/6718 (H.13.05.1310/ M. 03.12.1892).

[BEO. Bâbîâli Evrak Odası Evrakı) DH.(Dâhiliye Nezareti) MKT(Mektubi Kalemi) 204/90 (H.01.09.1311/H. 20.03.1894)

BOA. (Başkanlık Osmanlı Arşivi), HR.SYS (HariciyeNezareti Siyasi), 72/51 (H. 06. 03.11.1310/ M. 19.05.1893)

BOA, HR. İD, 2089/92 (Başkanlık Osmanlı Arşivi), HR. İD. (Hariciye Nezareti İdare), 2089/93

BOA. MİL. E, No: 12) BOA. (Başkanlık Osmanlı Arşivi), MİL.E.,(Millî Emlak'tan Devralınan Belgeler),12 (H.05.02.1265/ M. 31/12.1848).

BAO (Başkanlık Osmanlı Arşivi), Y. A. (Yıldız Arşivi), HUS. (Hususi Maruzat), 267/60 H.13.05. 1310 / M.03.12. 1892).

BAO; Y.HUS:256/106 (H.28.07.1309/ M. 27.02. 1892).

BEO. Y.A.HUS.288/ 55 (H. 10.07. 1311 /M.17.01. 1894).

BOA (Başkanlık Osmanlı Arşivi), YPRK. (Yıldız Parekende Evrakı) , AZJ. (Arzuhal Jurnal), 00029/00003.02 (H.29.12.1311 M.03.07.1893).

BOA.(Başkanlık Osmanlı Arşivi), YRK. (Yıldız Perakende), HH.(Hazine-i Hassa) 27/32 (H.19.05.1311/ M.28.11.1893).

BAO; Y.MTV.103/15) (Başkanlık Osmanlı Arşivi), Y.MTV. (Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı), 103/15 (H.18.02.1312/ M.21.08. 1892).

BOA, Y.EE.d.00411/1), Başkanlık Osmanlı Arşivi), Y.EE.d (Yıldız Esas Evrakı Defterleri), 411/1 (H.1309. M.1893).

BOA;Y.PRK.AZJ: 29/3, H.29.12.1311 M. 3.07.1894).

BOA. (Yıldız Perakende Evrakı) AZJ(Arzuhal Jurnal) 29/3 (H.29.12.1311 M. 3.07.1894).

Advance Guide To the World's Columbian Exposition. (1893). Rand Mchally& Company.

Adıgüzel , H. (2019/1), Bir Tasarımın İzinde: Yeni Bulgular Işığında Raimondo d'Aronco'nun İlk İstanbul Projesi Dersaadet Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi. Bir Tasarımın İzinde: Yeni Bulgular Işığında Raimondo d'Aronco'nun İlk İstanbul Projesi ve Sanayi Serg-i Umumisi ,*Metu . Jfa*, 36 (1), 157.

Akçura, G. (2009). *Türkiye Sergisi ve Fuarçılık Tarihi*. İstanbul. Tarih Vakfı.

Alkan , A. T. (1989). *Sıra dışı bir Jön Türk Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hatıraları*, İletişim Yayınları.

Alkan, A. T. (1997). Ubeydullah Efendi, Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi. Yapı Kredi Yayınları

Allen, W. (1986), Abdülhamid II Koleksiyonu, (V. K. Kortun, Dü.), *Tarih ve Toplum*, 5(25), 18-19.

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi (1986), (Cilt 9). Ana Yayıncılık A.Ş.

Andı, K. (2006), Servet-i Fünûn Mecmuası, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4(7), 533-544

Arı, A., G., & Uslu, S, S, Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Fuarlarındaki Güzel Sanatlar Temsilleri, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(31), 2018, 570

Arsev, B. (2002). *Siyasi Propaganda, Tarihsel Evrimi ve Demokratik Toplumdaki Uygulamaları*, Bağlam Yayınları.

Avcı, Ö. (2018). *İletişim ve Propaganda*. (C. A. Mustafa Karaca, Dü.). Eğitim yayınevi.

Balcı, E. (2020). *İstanbul'un İlk Uluslararası Fuarı:Sergi-i Umumi-i Osmanî (1863)* (Cilt 6). İstanbul. Büyük İstanbul Tarihi Osmanlı İstanbul'unda Ticaret, Sanayi ve Finans.

- Bancroft, H. (1893). *The Book of Fair*. Chicago. The Bancroft Company.
- Başaran , B.(2015). *1893 Chicago Kolomb Dünya Sergisi 'nde Osmanlı Temsili*. 1893 *Chicago Kolomb Dünya Sergisi'nde Osmanlı Temsili*. (Tez No. 418940) [Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Berber, A. (2016), İşletmecilik Tarihi Bağlamında İlk Dünya Fuarı (Londra, 1851). *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 45(Özel Sayı), 175-176.
- Brockelmann, C. (2001). *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 2.). MEB Devlet Kitapları.
- Boisseau, T. J. (2000), White Queens At The Chicago World's Fair,1893 New Womandhood İn The Service Of Class ,Race ,and Nation. *Gender&History*, 12(1), 35-39.
- Bulut. M. Kala. M. Salık. N. & Nar. M. (2019). *Sultan II.Abdülhamid Dönemi*. İZÜ Yayınları.
- Canbaz, F.(2005). *Fatma Aliye Hanım'ın Romanlarında Kadın Sorunu*, (Tez No.162999) , [Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Cantone , K. (2006). Middle East Theatrical art at the World's Columbian Exposition: The Turkish Odeon Theater, *Diwan: A Forum for the Arts Arab American National Museum*, 5-14.
- Chicago Times Of The Portfolio Midway Types*. (1893).The Amerikan Ing Co Publishers Printers.
- Çelik, Z. (2005.). *Şarkın Sergilenişi 19.Yüzyıl Dünya Fuarlarında İslam Mimarisi*. (N. E. Hüseyin. Çev.).Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çetin, B. N. (2014), Propaganda Olgusu Ve Propagandanın Amerikanlaşması. Propaganda Olgusu Ve Propagandanın Amerikanlaşması, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 39.
- Davenport, H. (1909). *My Quest of The Arab Horse*. B. W. Dodge & Company.
- Demir, K. (2018 , Ocak), Sergi-i Umumi-i Osmani'nin (1863) Açılışı Ve Sergi'nin Duyurulmasında Gazetelerin Rolü, *Fırat Üniverstesı Sosyal Bilimler Dergisi* ,28(1), 156.
- Derin, S. (2020), 1904 St. Louis Dünya Fuarı Ve Osmanlı Temsilıyeti: Celal Esat Arseven Sergisi, *Art-Sanat Dergisi*, 13(87), 91-92.
- Deringil , S. (1998). *The Well Protected Domains: Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire 1876-1909*. IB Tauris.

- Deringil, S. (2002). *İktidar Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi*. Yapı Kredi Yayınları.
- Domosh, M. (2002), A 'civilized' commerce: gender, 'race', and empire at the 1893, Chicago Exposition. *Cultural Geographies*, 181-201.
- Dördüncü, M. (2015). Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'nın Hayatı ve Avrupa Seyahati - 2, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1). 94-97.
- El Bûstani. S. (1893). *Kısm-i Osman'nin Resmi Küşadı. Musavver Chicago Sergisi*.
- El- Bûstani. S. (1893). *Musavver Chicago Sergisi*.
- Emanet, C. (2022, Ocak 30). *Abdpost.com*. Ocak 30, 2022 tarihinde <https://www.abdpost.com/amerika-nin-ilk-osmanli-koyu/8249/> adresinden alındı.
- Ergüney, Y. D. (2015), Ondokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Dünya Fuarları Ve Osmanlı Devleti'nin Mimari Temsili. *Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, 10(2), 224-240
- Erhan . Ç. (2001). *Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel Kökenleri*. İmge.
- Flinn. J. (1893). *Best Things To Be Seen At the World's Fair*. Published by Authority Of The Exposition Management.
- Flinn. & Shepard. (1893). *Hand-Book of the Worlds Columbian Exposition*. Belden F.Culver Real Estate Agency.
- Finding . E., & W.Thackeray F. (2010). *The 19 the Century What Happened ? An Encyclopedia Of Events That Changed Amerika Forever*. III.
- Flinn, J. F. (1893), *Official Guide The World's Colombbian Expotton. The Colombbian. Guide Combany*.
- Gail , B. (1996). *Erkeklik ve Medeniyet: Amerika Birleşik Devletleri'nde Cinsiyet ve Irkın Kültürel Tarihi*. 1880-1917 (Cilt 1). Chicago Üniversitesi Yayınları.
- Genç S.,V.,(2014), Osman Hamdi Tablolarında Hayvan Figürleri, *Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, 61(2), 85-91.
- Germaner, S. (1991), Osmanlı İmparatorluğunun Uluslararası Sergilere Katılımı ve Kültürel Sonuçları. *Tarih ve Toplum Dergisi* (95), 10(2), 228.
- Georgeon. F. (2012). *Sultan Abdülhamid*. İletişim Yayınları.
- Gülşen, S., & Fazlıoğlu , A.(2001), 1893 Chicago Sergisi'nde Osmanlılar, *Toplumsal Tarih*, 16(2), 6-7.

- Güneş, M. (2018), Emperyalizm, Propoganda Ve Basın İlişkisi : II. Abdülhamid Dönemi'nden Örnekler. Mehmet, Güneş, Emperyalizm, Propoganda ve Basın İlişkisi, II. Abdülhamid Dönemi Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 5(10), 180.
- Güngörmez, B. (2002). Kitle İletişim Araçları, Siyaset ve Propaganda. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi*, 3(3), 2.
- Gürler, A. Ş. (2011). 1893 Chicago Dünya Fuarında Osmanlı Hipodromu Ve Şirketi Hayriye. *CIU Cyprus International University, Folklor/Edebiyat*, 17(65), 138-139.
- Haluk, G. (1990), Propaganda, *Kurgu Dergisi*, 8(2), 138-139.
- Historical society of Pennsylvania*. (tarih yok). Aralık 20, 2021 tarihinde Philadelphia Centennial Exhibition: Historical society of Pennsylvania, Philadelphia Cen <https://hsp.org/philadelphia-centennial-exhibition> adresinden alındı.
- Hiz, G. (2021, Kasım 5). *Mahmut Sadık İle Fenni sohbetler: Makineler, Elektrik ve Yüzyıla Verilecek İsim*. Mart 1, 2022 tarihinde Pressreader: <https://www.pressreader.com/turkey/arredamento> mimarlik/20211105/282230898946448 adresinden alındı.
- Hülagu, M. (2022, Ocak 24). *Metin Hülagu Resmi Blog Sitesi*. Ocak 24, 2022 tarihinde Abdülhamid'in Amerikas: <file:///C:/Users/New/Desktop/ABD%C3%9CLHAM%C4%B0D%E2%80%99%C4%B0N%20AMER%C4%B0KASI%20%E2%80%93%20Metin%20H%C3%9CLAG%C3%9C.html> adresinden alındı.
- Işıklı, A., & Balkan, M. (2007). Türk Fuarıcılık Tarihi. Center Yayını.
- Işıklı. A., Durak, B., & Arca, H. (2008). *Osmanlı ve Avrupalı Yazarların Gözüyle XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul Fuar Merkezi.
- Işıklı. A., & Balkan, M. (2008), *Fotoğraflarla Türk Fuarıcılığı*. İstanbul Fuar Merkezi yayınları-3.
- Jerome, A., Me'av, A., E., (2011), *Shahrazad in the White City: Muslim Women's Agency Through Performance At The Columbian Exposition* (Publication No. 10630657), [Master's Dissertation The College of William and Mary], ProQuest.
- Johnson. R. (1897). *A History Of the World's Colombian Exposition Held in Chicago In 1893*. D.Appleton And Company.
- Kanca, H. (2012), *Türkiye Fuarlar Albümü* (1 b.). İhlas Matbaacılık.
- Kanca, H. (2013). *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Uluslararası Osmanlı Fuarı: 1863 – Sergi-i Umumi-i Osmanî, III. Balkanlar ve Ortadoğu Ülkeleri Muhasebe ve Muhasebe Tarihi Konferansı*. Haluk Kanca, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Uluslararası Osmanlı Fuarı: 1863 – Sergi-i Umumi-i Osmanî, III. Balkanlar ve*

Ortadoğu Ülkeleri Muhasebe ve Muhasebe Tarihi Konferansı (s. 160). Dünya Ticaret Merkezi.

Karaçoban , T., (2020), Osmanlı Tarihinde Gerçekleştirilememiş Bir Fuar Teşebbüsü, 1894 Dersaadet Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi Hazırlıkları, *Turkish Studies – History*, 15(2), 541.

Karaoğlu, H., E.(2019), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Halkla İlişkiler Örneği*, (Tez No. 591813) [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Kazgan, H. (1984), İhracata Dönük Sanayinin Geçmişteki Başarıları. *Ekonomide Diyolog*, 2(9), 64.

Kelley, H. (1893). *History The World's Fair*. Philiadelphla.

Koçak, K. (2020), II. Abdülhamid'in Karşı Propaganda Hamlesi Olarak Amerikalı Karikatürist Homer Davenport'un Osmanlı'ya Seyahati, *Kare Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat, Tarih ve Düşünce Dergisi* , S.10, 88.

Kurşun, Z. (2001), *İbrahim Hakkı Paşa. İslam Ansiklopedisi* (Cilt 5/2). Etam A.Ş.Matbaa Tesisleri.

Köroğlu, E. (2010). *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918 Propagandadan Millî Kimlik İnşasına*. İletişim Yayınları.

Laird ve Lee. (1893), *The Adventures of Uncle Jeremiah At The Great Fair*.

Lewi, I. (2016, Ekim 11). *Midway'de Yom Kippur*. Mart 6, 2022 tarihinde Library Of Kongress: <https://blogs.loc.gov/folklife/2016/10/the-faith-of-far-away-moses-yom-kippur-1893/> adresinden alındı.

Lewis, B. (1998). *Modern Türkiyenin Doğuşu* (7.Baskı b.). (M. Kıratlı , Çev.)Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Library Of C ongress, Opening of the World's Fair. (tarih yok). Ocak 10, 2022 tarihinde Library Of C ongress, Opening of the World's Fair: <https://www.loc.gov/item/95504587/> adresinden alındı.

Library Of C ongress, Opening of the World's Fair. (tarih yok). Ocak 11, 2022 tarihinde Library Of C ongress, Opening of the World's Fair,Opening day: Library Of C ongress, Opening of the World's Fair,Opening day <https://www.loc.gov/resource/cph.3c25751/> adresinden alındı.

Library Of C ongress, Opening of the World's Fair , Opening Day. (tarih yok). Ocak 11, 2022 tarihinde Library Of C ongress, Opening of the World's Fair , Opening Day, 1893 b&w film copy neg: <https://www.loc.gov/resource/cph.3c25751/> adresinden alındı.

Library Of Congress. (tarih yok). *Opening of the World's Fair, Opening day*. Kasım 11, 2021 tarihinde Library Of Congress: <https://www.loc.gov/resource/cph.3c25751/> adresinden alındı.

Library Of Congress, Opening of the World's Fair. (2022, Ocak 10). Ocak 10, 2022 tarihinde Library Of Congress, Opening of the World's Fair: Library Of Congress, Opening of the World's Fa <https://www.loc.gov/item/95504587/> adresinden alındı.

Mattie, E. (2007). *Dünya Fuarları*. (M. D. Erik, Çev.). İstanbul Fuar Merkezi Yayınları.

Memiş, Şefik, *19. Yüzyılda Bir Sanayileşme Stratejisi Olarak Uluslararası Fuarlar: Osmanlı Örneği*, (Tez No.422255) [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Memiş, Ş.(2020), 19. Yüzyıl Dünya Fuarlarında Türk Tekstili, Vakanüvis, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical*, 5(2). 886-887.

Memiş, Şefik, (2020), Unutulanları Hatırlamak İçin Yapılan Fuar, 1863 Sergi-i Umumi-i Osmani (Osmanlı Genel Sergisi). *Milli Atlas*,8(1). 190.

Mualla , G. (2016), Evrensel Sergilerden Çağdaş Sanat Fuarlarına Mekân Deneyimleri. Evrensel Sergilerden Çağdaş Sanat FuarTykhe Sanat Tasarım Dergisi ,*Düzce Üniversitesi Sanat Tasarım Fakültesi Yayını* , 1(1), 26.

Nazır, B. (2009), Dersaadet Ticaret Odası ve Uluslararası Sergiler. *History Studies*, 1(1), s. 181.

Niquette. M., & Buxton, W. (1997). *Meet Me at the Fair: Sociability and Reflexivity in Nineteenth-Century World Expositions*. Canadian Journal Of Communication.

O'Farrell, H. (2020). *A New and Curious Route to Cairo – World's Fairs and the Stereotyping of the Middle East (1851–1893)*. IAFOR Journal of Cultural Studies.

Official Catalogue of the Exhibition 1876 (Cilt I). (1876), Centennial Catalogue Company.

Officlal Catalogues Of The Plans And Diagrams Of The Exhibit Buldings World's Colombian Exposition. (1893). W.B Conkey Company.

Önsoy, R. (1983), Osmanlı İmparatorluğu'nun Katıldığı İlk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umûmî-i Osmanî (1863 İstanbul Sergisi). *Belleten*, 47(185).

Önsoy, R. (1988). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*. Türkiye İş Bankası Yayınları.

Öymen, O. (2014). *Bir Propaganda Silahı Olarak Basın* (2 b.). Remzi Kitapevi.

- Özaslan, İ. (1998), 1998-1999 Yurtiçi Endüstriyel ve Sektörel Fuarlar Takvimi. İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Özçeri , E. (2014), İmparatorluğu Sergilemek: Ondukuzuncu Yüzyıl Uluslararası Sergilerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Temsili. *Ortadoğu Araştırmaları*., 102-116.
- Özçeri, Ece, *İmparatorluğu Sergilemek Ondukuzuncu Yüzyıl Uluslararası Sergilerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Temsili*, (Tez No.379951) [Yüksek Lisans Tezi ,Ortadoğu Teknik Üniversitesi], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Pala, İ. (1999,), Sözü'n Sultanları, *Antik&Dekor (Antika, Dekarasyon Ve Sanat Dergisi*, 86.
- P.Gross , L., & R. Snyder, T. (tarih yok). *Images Of Amerika Philadelphia's 1876 Centennial Exhibition*. (I. O. Snyder, Prodüktör, & Images Of Amerika Philadelphia's Arcadia, San Francisco CA, 2005) Aralık 20, 2021 tarihinde Images Of Amerika Philadelphia's 1876 Centennial Exhibition: http://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=H_bRi8JlJisC&oi=fnd&pg=PA6&dq=1876+Philadelphia+ adresinden alındı.
- Putnam. F. W. (1894). *Types of the Midway Plaisance*. N.D. Thompson Publishing Company.
- Rydell, W. (1984). *All the Word's Fair*. Chicago. The Universty Of Chicago Pres.
- Sami, Ş. (1306/1896). *Kamus-ul Alam/Dictionnaire Universel d'Histoire Geographie*. İstanbul, Mihran Matbaası.
- Sarikaya, Cafer (2010), *Celebrating Difference Turkish Theatre'in The Chicago World's Columbian Exposition of 1893*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Boğaziçi University.
- Sevinç , G., & Fazlıoğlu , A. (2001), 1893 Chicago Sergisi'nde Osmanlılar, *Toplumsal Tarih*, 16(92), 6-7.
- Sharp, M. (2020), *On Behalf Of The Sultan: The Late Ottoman State And The Cultivation Of British And American Converts To Islam*. Scholarly Commons, [Doctoral Dissertation, University of Pennsylvania].
- Sharp, M. (2020). *On Behalf Of The Sultan: The Late Ottoman State And The Cultivation Of British And American Converts To Islam*. Scholarly Commons University of Pennsylvania.
- Silla , C. (2013). *Chicago World's Fair of 1893: Marketing The Modern İmaginary Of The City And Urban Everyday Life Through Representation* (Cilt 18). Fiastrmonday Peer Reviewed.
- Şahin, G. (2017), Sultan II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı- ABD İlişkilerine Farklı Bakış: Amerika'nın Keşfinin 400'üncü Yıldönümü Etkinlikleri ve Osmanlı

- Devleti. Sultan II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı- ABD İlişkilerine Farklı Bakış: Amerika'nın Keşfinin 400'üncü Yıldönümü Etkinlikleri ve Osmanlı Devleti ,*Tarihin Peşinde Uluslararası Tarihi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 18(18), 131.
- Şirin, İ. (2017), Dünya Fuarları ve Osmanlı Modernleşmesi. *History Studies International Journal Of History* , 9(2), 194.
- Tekdemir, A.,(2013). 1867 Paris Sergisi Ve Sultan Abdülaziz'in Sergiyi Ziyareti, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 13(6), 13-14.
- Tekdemir, A.(2018), 1851 Londra Sergisi ve Osmanlı Devleti'nin Katılışı, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(1). 293-294.
- The Centennial Philadelphia* . (tarih yok). (<http://www.librarycompany.org/> Prodüktör) Aralık 2021 tarihinde <http://www.lcpimages.org/centennial/access.htm> adresinden alındı.
- The Columbian Exposition Album*. (1893), Chicago: Rand ,McNally& Company ,Publishers.
- The New Caxton Eneyclopedia, 'Fairs*, (Cilt 6), Londra , İngiltere, The New Caxt The Caxton Publishing Company Limited, 1969.
- Truman , B., Palmer, T., Davis, O., Palmer, P., Burnham, D., Handy, M., . . .Bryan, T. (1893). *History Of The World's Fair Colombian Exposition*. PA: H.W.Kelley
- Thomson . & Zimmerman. (1891). *Chicago By Day and Night the Pleasure Seeker's Guide Paris of Amerika*.
- Todd, F., Shuey, W., & Mclean, R. (1893). *World's Fair Throum Camera Shap Shots By An Artist*. St.Lois: Woodward&Tiernan Printing Company.
- Türk Dil Kurumu. (2020, Aralık 02). 12 02., 2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> Türk Dil Kurumları Sözlükleri: [https://sozluk.gov.tr/Türk Dil Kurumları Sözlükleri](https://sozluk.gov.tr/Türk_Dil_Kurumları_Sözlükleri) adresinden alındı.
- Uğuş, M. (2020), II. Abdülhamid Dönemi Basın Hayatında Görsel Temsiliyet Bağlamında Basın Yayın Hareketi İncelemesi-Servet-i Fünun Mecmuası Örneği. *Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2) 91-92.
- Ünlü, Betül, Başak, *Osmanlı İmparatorluğu'nun 1910 Münih 'İslam Sanatının Şaheserleri'' Sergisine Katılımı: Arşiv belgeleri, Eserler ve Etkileri*, (Tez No. 278681) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Varlık , M. (1995), Musavver Chicago Sergisi(1893) ABD'nde İlk Türkçe Süreli Yayın. *Kebikeç* (1), 35-38.
- Willliams, Z. G. (2016, Nisan 9), 1893 Chicago Fuarında Bir Türk Köyü. Ayşegül Keskin Çolak'a Armağan Tarih ve Edebiyat Yazıları, *Kebikeç Yayınları* ,138.

Wolski, T. (2009). *The World's Columbian Expositions Lasting Effect On Chicago*. Dr. Nora Pat Small.

Yarar, S. (2020), Uluslararası St.Lois Sergisi(1904) ve İstanbul'dan Gerçek Bir Kesitin Temsili. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* ,(7), 72-73.

Yılmaz, G. (2005). *Osmanlı Devleti'nin Katıldığı Uluslararası Tarım, Endüstri, Sanat Sergileri ve 'İâne sergisi''Sinan Genim'e Armağan Makaleler*. İstanbul: Ege Yayınları Zülfikar, M., & Aydın , R. (2018). *Mükerrem Bedizel Zülfikar, Aydın, Ravza Aydın , Osmanlı'da Mimari, Sanat ve Yemek Kültürü* (1. Baskı . b.). Mahya Yayınları.

1851 Londra Dünya Fuarı ve Kristal Saray, Dünyanın İlk Uluslararası Fuarı. (2020, Aralık 9). Aralık 9, 2020 tarihinde 1851 Londra Dünya Fuarı ve Kristal Saray, Dünyanın İlk Uluslararası Fuarı: 1851 Londra Dünya Fuarı ve Kristal Saray, Dünyanın İlk Uluslararası Fuarı <https://bostabure.com/dunyanin-ilk-uluslararasi-fuari-the-great-exhibition/> adresinden alındı.

EKLER

EK: 1

TURKISH PAPER AT CHICAGO FAIR

It Has Illustrations and 24 Pages in the Ottoman Tongue.

If you know a little Turkish, or a little French, and you will take the trouble to interview any one of those men with baggy trousers in and around the Turkish village on the Midway Plaisance, said the Chicago Record recently, you will be somewhat astonished. For you will find that those swarthy fellows with coal-black eyes are better posted about the whole World's Fair than you are.

They know not only all about the various buildings and their uses, the exhibits of every kind, the occasion for holding our vast Exposition, the great festival days of the different nationalities, the exact location of every object of interest in the White City, but they are even fully posted about the finances of the Exposition, the attendance, the jury and award system, the struggles and trials of the local directory and of the National Commission.

In short, nothing at all of any moment so far as it affects the weal or woe of the World's Fair, is hidden from them.

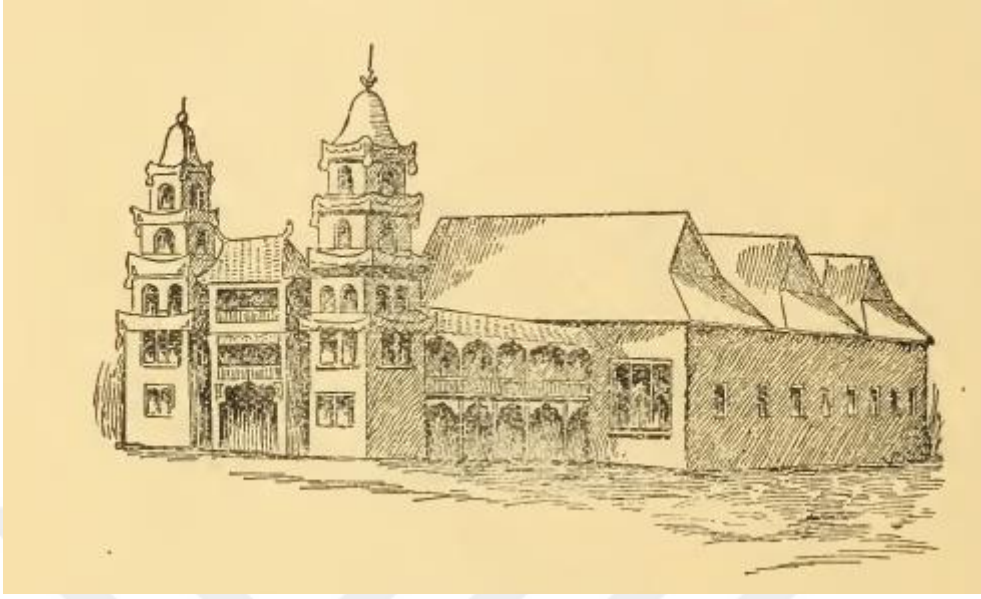
And if you in amazement will inquire how it happens that they, the strangers who are unacquainted with our tongue and our institutions, are in possession of this array of facts, they will point to a handsomely illustrated paper, The Chicago Fair Illustrated.

It is a purely Turkish enterprise, and its first issue bears the date of June 1. From Aug. 1 it will appear every week, and between now and that date another number will leave the presses. The language is Turkish, and the type is Turkish (imported by the editor), and it is read and bought by the Turks in Chicago and in Turkey at the rate of 25 cents a copy.

Its publication is to continue until the end of the Fair, and it contains the fullest and fairest information about everything relating to our great Exposition. Now, enterprise not being, as we all know, a characteristic feature of the Turks, you will naturally inquire how all this happened.

(Turkish Paper At Chicago Fair The Evening World 15 August 1893 p. 2).

EK: 2

Türk Tiyatro Binası (Flinn, 1893, s. 38)

6 THE ARGUS. MONDAY, MARCH 20, 1893.

**"I SAY!
BUY A CAKE OF
SANTA CLAUS
SOAP.**

and thank me for calling
your attention to it."

MANUFACTURED
ONLY BY
N.K. FAIRBANK & CO. CHICAGO.

ABBREVIATED TELEGRAMS.

heavy goods in Queensland are reported. The Victoria iron bridge, which cost \$300,000, was swept away, and at Brisbane the streets are covered with four feet of water. The total loss in the province is put at \$15,000,000.

Cholera is spreading in Russia and adjoining provinces.

A bill has been introduced in the Nova Scotia legislature to extend the provincial franchise to women.

San Francisco police raided a highbinders' meeting place and destroyed the wooden images and lodge records. The highbinders present were driven out with heavy rattans wielded with force.

Dr. Mary Putnam Jacobi has been elected chairman of the section of neurology at the New York Academy of Medicine.

Mrs U. S. Grant has been visiting her son in California.

A mass meeting was held at Des Moines at which a grand religious revival was arranged to be carried on simultaneously in all the cities of the state. All the famous revivalists of the country were engaged.

Chicago Man Honored by the Sultan.
CHICAGO, March 18.—Charles Henrotin, the stock exchange broker, has just received information from **Buckley** to the effect that his imperial majesty has conferred upon that gentleman the Order of Commander of the Medjidie. Mr. Henrotin has been consul at Chicago since 1878. The decoration is worn only by men who enjoy the highest favor of the sultan. The Order of Medjidie is the highest of honorable orders in Turkey.

Meeting of High-Class Weeklies.
Chicago, March 18.—The Western Association of High-Class Weeklies will hold a meeting Monday March 20 at the Auditorium.

It Should be in Every Home.
J. B. Wilson, 371 Clay St., Sharpsburg, Pa., says he will not be without Dr. King's New Discovery for Consumption, Coughs and Colds, that it cured his wife who was threatened with pneumonia after an attack of "La Grippe," when various other remedies and several physicians had done her no good. Robert Barber, of Cooksport, Pa., claims Dr. King's New Discovery has done him more good than anything he has ever used for lung trouble. Nothing like it. Free trial bottles at Hartz & Ulmeyer's drug store. Large bottles 50 cents and \$1.

ELECTRIC BITTERS.
This remedy is becoming so well known and so popular as to need no special mention. All who have used Electric Bitters sing the same song of praise.—A purer medicine does not exist and it is guaranteed to do all that is claimed. Electric Bitters will cure all diseases of the liver and kidneys, will remove pimples, boils, salt rheum and other affections caused by impure blood.—Will drive malaria from the system and prevent as well as cure all malarial fevers.—For cure of headache, constipation and indigestion try Electric Bitters.—Entire satisfaction guaranteed, or money refunded.—Price 50 cts. and \$1.00 per bottle at Hartz & Ulmeyer.

BUCKLEN'S ARNICA SALVE.
The best salve in the world for cuts, bruises, sores, ulcers, salt rheum,

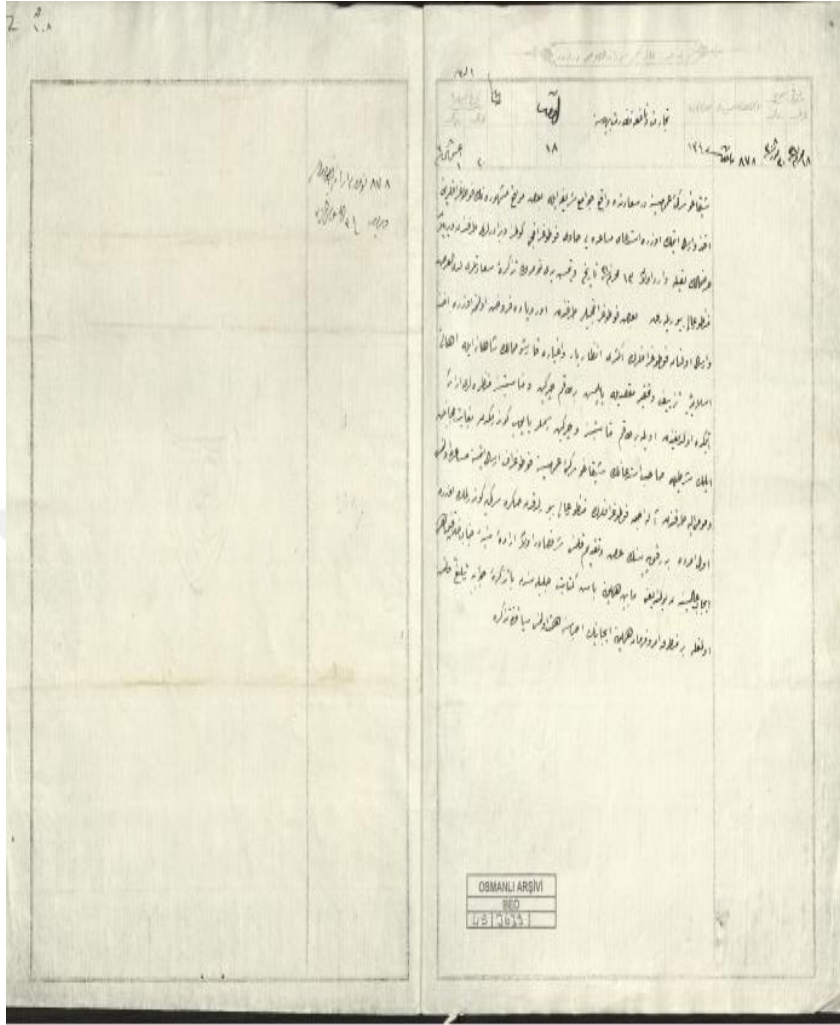
INSURANCE.
A. D. HUESING

**AT
BEDTIME
I TAKE**

Sultanın Chicago Konsolosuna Devlet Nişanı Verdiğine Dair Gazete Haberi(Charles Henrotin, Chicago Man Honored by the Sultan, The Argus,30 March 1893,P.6)

EK: 4

Fotoğrafçı Gülmez kardeşlere Verilen İzin (BEO. 49/3639 H. 20.01.1310).

BEO, 49/3639

Mektûbî-i Sadr-ı âlî Kalemi Müsveddâtına Mahsûs Varakadır

Tesvîdi Târihi: 18 Muharrem sene [1]310, 30 Temmuz sene [1]308

Evrâk Numarası: 878

Müsevvîd: Macid

Husûsî Numara: 134

Târih-i Tebyîz: 20 minh, 1 Ağustos sene [1]308

Ticâret ve Nâfia Behiyyesiyle Hâriciye Nezâret-i Celîlesine

Chicago Sergi-i Umûmîsi'ne Dersaadet'te vâki' cevâmi-i şerîfe ile bazı mevâki-i meşhûrenin fotoğraflarını ahz ve irsâl etmek üzere istid'a-yı müsâadeyi hâvî Fotoğrafçı Gülmez ve birâderleri tarafından verilen arzuhâlin leffile vârid olan 13 Muharrem sene [1]310 târih ve yetmiş yedi numaralı tezkire-i saâdetleri lede'l-arz manzûr-ı âlî buyurlarak bazı fotoğrafçılar tarafından Avrupa'da fûrûht olunmak üzere ahz ve irsâl olunan fotoğrafların ekserî enzâr-ı yâr u ağyâra karşı memâlik-i şâhâne ile ahâlî-i İslâmiyeyi tezyîf ve tahkîr maksadıyla yapılmış bir takım çirkin ve münâsebetsiz manzaraları irâe etmekte olduğundan öyle bir takım münâsebetsiz ve çirkin resimler yapıp göndermekten begâyet mücânebet eylemek şartıyla sâhib-i istid'anın Chicago Sergi-i Umûmîsi'ne fotoğraf irsâl etmesine müsâade olunması ve mumâ-ileyh tarafından alınacak fotoğrafların manzûr-ı âlî buyurulduktan sonra sergiye gönderilmek üzere evvel emirde birer kopyasının arz ve takdîm kılınması şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî îcâb-ı âlîsinden bulunduğu Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitâbet-i celîlesinden bâ tezkire-i cevabiye tebliğ kılınmış olmağla ber mantûk-ı emr ü fermân-ı hümâyûn îcâbının icrâsına himmet olunması siyâkında tezkire.

878 numaralı irâde-i husûsiye masasına verildi. Fî 3 Ağustos sene [1]308

EK: 5

Bir hava gazı icat edip adını Hayat'ül insan koyan Üsküdarlı Mülazım İbrahim Edhem'in İcadının Chicago Sergisi'nde teşhiri talebiyle takdim edilmesi (BOA, A.DVN. MKL.NO:34/6-1 H.09.04.1310).

Hayâtü'l-İnsan

Ta'rifnâmesi

İsmi "Hayâtü'l-insan" vaz'ına mütecâsir olduğum işbu lambanın fitil ve şişe gibi bâis-i teaffün edevâtı olmadığı ve oda derûnunda iş'âl edildiği halde havayı ihlâlê bâis olacak bir özü bulunmadığı bi'l-muâyene sâbit olduğu için "hayâtü'l-insan" tesmiye olunmağa sezâder-i kıyâs eylerim. Şu lambanın muhasenât-ı adîdesinden birincisi bâlâda arz olunduğu veçhile gâyet zıyyık bir oda derûnunda iş'âl olunduğu halde asla havayı ifsâd etmemiştir. İkincisi açık bir mahalde ve gâyet fırtınalı havada şu'lesine zerre kadar hâlel getirmeyerek yanmasıdır. Üçüncüsü bir idâre fitili şu'lesi derecesinden yirmi beş otuz santimetre irtifâ'ına kadar gâyet parlak bir şu'le ile tenevvür eylesidir. Dördüncüsü her kaç bargir kuvvetinde olursa ise olsun kendi sistemine muvâfık bir sûrette i'mâl olunacak olan makineyi tahrik etmesidir. Beşincisi bu lamba ile tahrik edilecek makinenin sefine ve şimendüferlerde kömür ve su depolarıyla kazanlarına hâcet bırakmamasıdır: ta'rîfâtı bahsine gelince resminde gösterildiği veçhile iki depodan ibâret olup deponun biri küre derûnunda mahfuzdur, diğeri şişeden bir üstüvâne ayak makâmında kürenin kâidesine rabt olunmuştur, memeyi hâvî olan boru her ne miktâr tûlde arzu olunur ise ol kadar tahdîd edilir, küre derûnundaki depoya su gazı vaz' olunur, tahtındaki depoya da su gazını havaya tahvil edecek eczâ konulur, her iki depo arasındaki musluk gazın şu'lesini tenkîs veya tezyîd etmek için isti'mâl olunur:

Asma havuz derûnunda iş'âl edilen lamba dahi işbu makineyi hâvî lambadır:

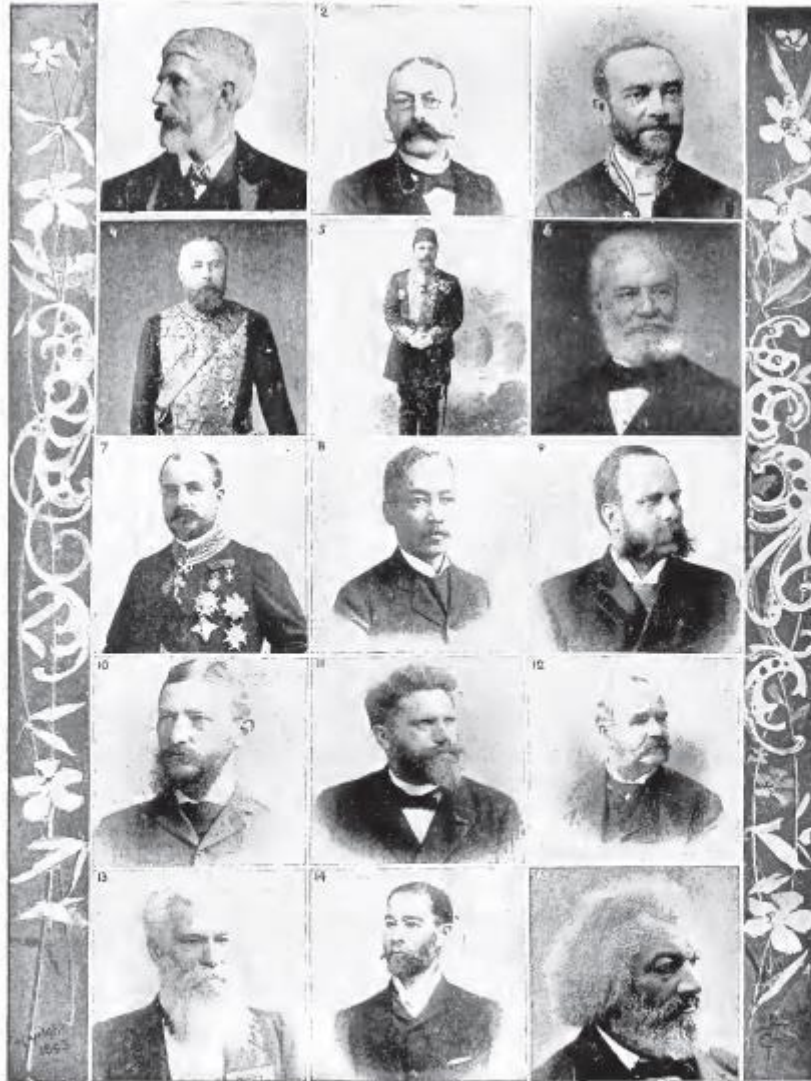
Su gazını hava gazına tahvil eden işbu lamba bâlâda ta'dâd edilen muhasenât-ı adîdesiyle dahi bi'l-vücûh Amerika'da küşâdı musammem olan Chicago Sergisi'nde teşhîre cedîr ve lâyıktır:

İşbu lambanın fevkalâde mûcib-i istifâde bir mahal isti'mâli daha vardır ki burada o cihetten şakk-ı şefehe ma'zûrum. Fî 19 Teşrîn-i evvel sene 1308

Trablusgarb Kal'ası'na

Misafir Mülâzım Üsküdarî

İbrahim

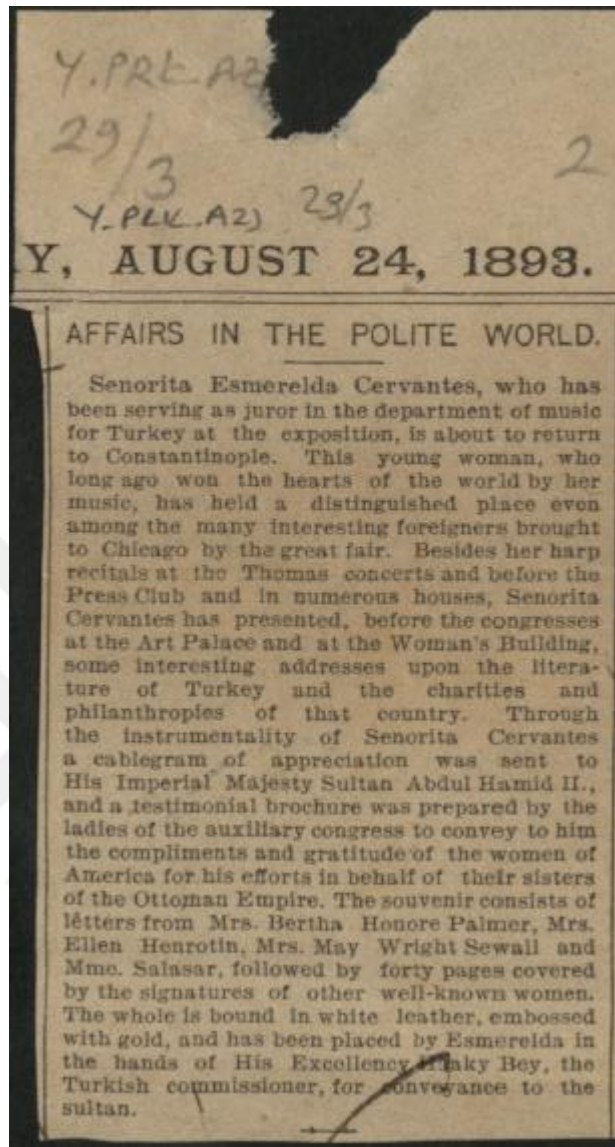

COMMISSIONERS FROM FOREIGN COUNTRIES.

1. SIR HENRY WOOD,
<i>Great Britain.</i>	2. HON. ADOLPH WERNUTH,
<i>Germany.</i>	3. ASTERE VERCRUSSE,
<i>Belgium.</i>
4. H. E. IMPERIAL CHAMBERLAIN
P. DE GLOUKHOVSKOV,
<i>Russia.</i>	5. ISRAHIM HAKKI BEY,
<i>Turkey.</i>	6. H. E. MARSHAL JOSE SIMEAO DE
OLIVEIRA,
<i>Brazil.</i>
7. H. E. SENOR DON ENRIQUE DUPUY
DE LOME,
<i>Spain.</i>	8. HON. S. TEGIMA,
<i>Japan.</i>	9. HON. ANTON VON FALETSCHEK,
PALMFURST,
<i>Austria.</i>
10. CHE. RAVN,
<i>Norway.</i>	11. ARTHUR LIEFFLER,
<i>Sweden.</i>	12. HON. DR. ARTHUR HENWICK,
<i>New South Wales.</i>

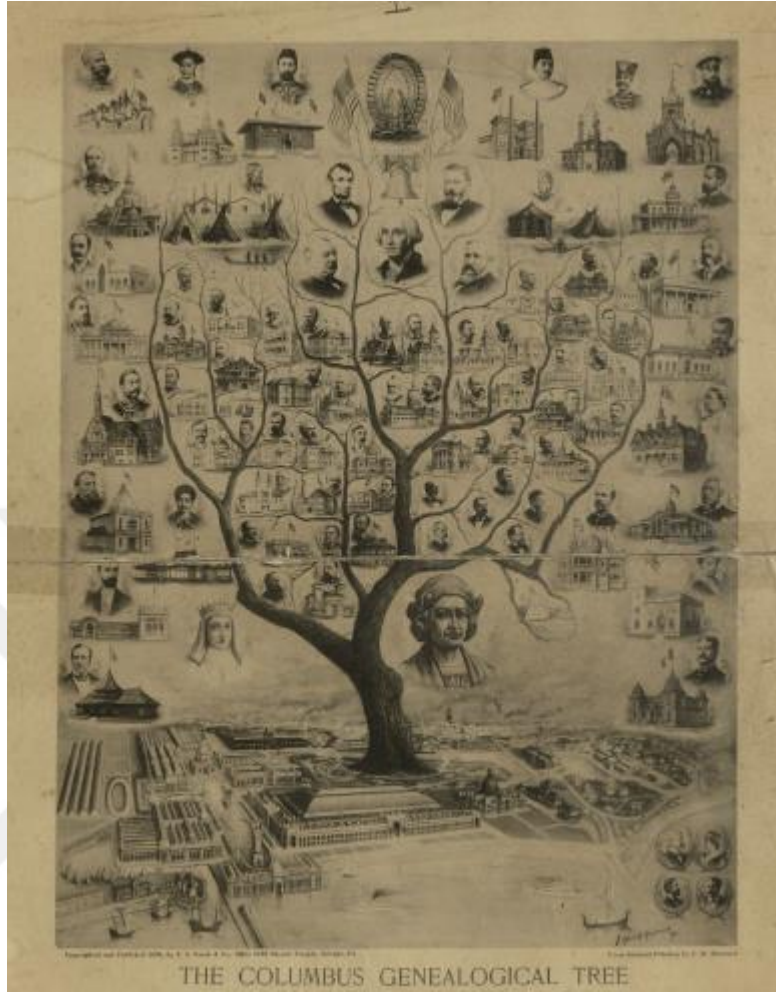
Sergiye Katılan Bazı Ülkelerin Komiserleri (Truman , et al., 1893, s. 527)

EK: 7

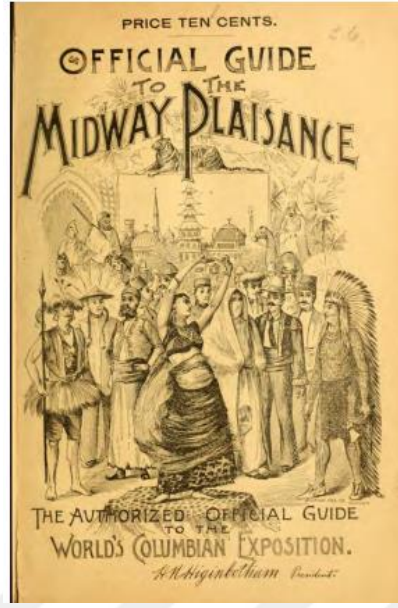
(BAO,YPRK.AZJ.00029.00003.02)

EK: 8

Sergiye Katılan Devletlerin Hükümdarlarını Gösteren Tablo (BOA ,Y.EE.d.00411,s.1 (H.1309/M.1893)

EK: 9

Resmi FuarKılavuzu Kapağı (Flinn, 1893)

ÖZGEÇMİŞ

Araştırmacı İlk, orta ve lise eğitimini Gebze’de tamamlamıştır. Lisans eğitimini Afyon Kocatepe Üniversitesi Tarih bölümünden mezun olduktan sonra yüksek lisansını İstanbul Topkapı Üniversitesi lisansüstü enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda tamamlamıştır. Evli ve bir çocuk babasıdır.

